

Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej
Województwa Śląskiego

Diagnoza i monitoring wybranych problemów społecznych w województwie śląskim – edycja 2022

Katowice, styczeń 2023

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Wybrane problemy społeczne województwa śląskiego	5
2.1. Demografia	5
2.1.1. Przyrost naturalny	5
2.1.2. Migracje	9
2.1.3. Starzenie się ludności	10
2.1.4. Depopulacja	16
2.2. Bezrobocie	21
2.3. Ubóstwo	27
2.4. Rodzina	34
2.4.1. Małżeństwa, rozwody i separacje	34
2.4.2. Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego....	42
2.4.3. Wspieranie rodziny i system pieczy zastępczej	50
2.4.4. Przemoc w rodzinie	65
2.5. Niesamodzielność	70
2.5.1. Niepełnosprawność	74
2.5.2. Zaawansowany wiek	82
2.6. Uzależnienia	86
2.6.1. Alkoholizm	86
2.6.2. Narkomania	92
2.6.3. Uzależnienia behawioralne	98
2.7. Bezdomność	99
2.8. Przystępczość	110
3. Streszczenie	115
4. Aneks	126

1. Wstęp

Niniejsze opracowanie stanowi realizację treści zapisu ujętego w art. 21 pkt 3a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 2268 ze zm.), według którego „do zadań samorządu województwa należy diagnozowanie i monitorowanie wybranych problemów społecznych w regionie”. Zgodnie z definicją zawartą w *Słowniku języka polskiego*¹ pojęcie monitoringu oznacza *stałą obserwację i kontrolę jakichś procesów lub zjawisk*. Z kolei diagnozę można zdefiniować jako *ocenę stanu czegoś przedstawioną na podstawie badań i analiz*². Zgodnie z powyższymi definicjami w ramach raportu przedstawiono dane na poziomie całego województwa dotyczące najważniejszych problemów społecznych w latach 2011-2021³. Ogólną ocenę sytuacji w poszczególnych dziedzinach umożliwiły analizy w przekrojach uwzględniających: podregiony, powiaty, rodzaje powiatów oraz rodzaje gmin⁴. W przypadku szczególnie istotnych zmiennych przedstawiono również gminy charakteryzujące się wyjątkowo niekorzystną sytuacją.

Materiał obejmuje swym zakresem tematycznym problemy społeczne występujące w województwie śląskim w największej skali (dotykające bezpośrednio największą liczbę ludzi) oraz takie, których skala jest mniejsza, ale ich skutki mają duże znaczenie dla poszczególnych osób, rodzin lub też całych zbiorowości. Wśród nich znalazły się: depopulacja, demograficzne starzenie się ludności, migracje, bezrobocie, ubóstwo, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, przemoc w rodzinie, rozwody, niesamodzielność spowodowana chorobą, niepełnosprawnością lub zaawansowanym wiekiem, alkoholizm, narkomania, bezdomność i przestępczość.

Niniejszy raport został opracowany przy wykorzystaniu techniki *desk research* polegającej na analizie już istniejącej informacji pochodzących z różnych źródeł, takich jak: opracowania naukowe, źródła internetowe, raporty analityczne, zestawienia danych statystycznych oraz wzajemnej ich weryfikacji i scaleniu⁵. Wykorzystano w nim m.in. następujące źródła danych: sprawozdania *MRiPS-03*, *Bank Danych Lokalnych* prowadzony przez Główny Urząd Statystyczny, *Wortal Publicznych Służb Zatrudnienia*, stronę internetową Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Katowicach oraz analizy Centrum Badania Opinii Społecznej. Wśród opracowań wykorzystanych w procesie tworzenia diagnozy i monitoringu wybranych problemów społecznych w województwie śląskim wykorzystano również dwa raporty analityczne: „Ocena zasobów pomocy społecznej. Województwo śląskie 2021” oraz „Skala, przyczyny i skutki ubóstwa w województwie śląskim - edycja 2021”.

¹ Źródło: Wydawnictwo Naukowe PWN, *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pwn.pl/> [odczyt 01.08.2022 r.].

² Ibidem [odczyt 01.08.2022 r.].

³ W dziedzinach, w których występują częste zmiany metodologii zbierania danych lub też zmiany przepisów prawnych mających wpływ na poziom monitorowanych zjawisk (np. zmiany kryterium dochodowego uprawniającego do otrzymania pomocy pieniężnej z systemu pomocy społecznej) uwzględnianie zbyt odległych w czasie danych jest niecelowe i może prowadzić do błędnych wniosków.

⁴ W zależności od rodzaju i dostępności danych.

⁵ Źródło: <http://www.research-pmr.com/pl/desk-research> [odczyt 01.08.2022 r.].

2. Wybrane problemy społeczne województwa śląskiego

2.1. Demografia

2.1.1. Przyrost naturalny

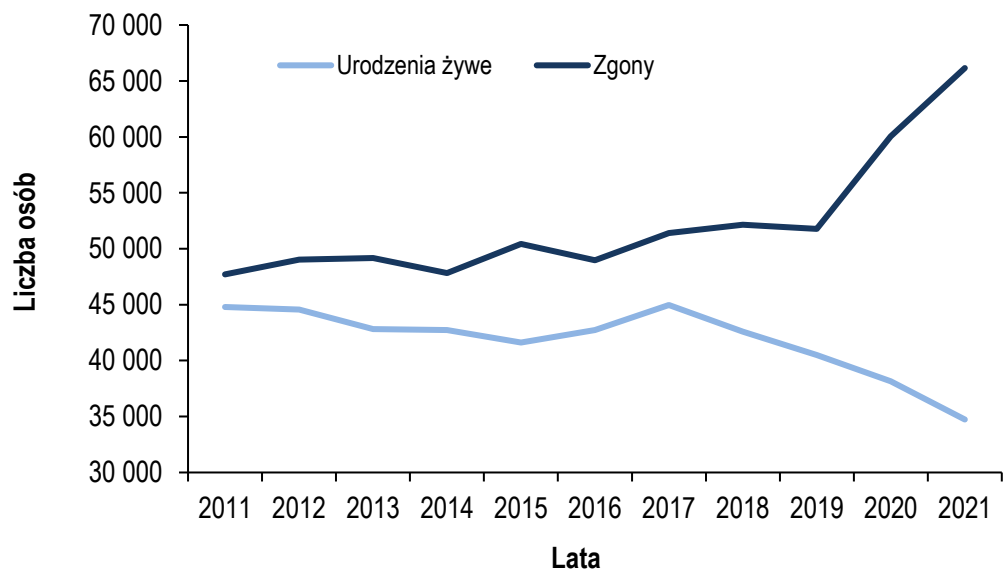
Przyrost naturalny jest definiowany, jako różnica między liczbą urodzeń żywych, a liczbą zgonów w danym okresie⁶. W województwie śląskim w 2021 roku zanotowano 34 736 urodzeń żywych oraz 66 152 zgony. Przyrost naturalny wyniósł zatem -31 416 osób. Liczba urodzeń żywych w latach 2011-2015 dynamicznie spadała. Od 2016 roku dało się zaobserwować ponowny wzrost zjawiska, jednakże w latach 2018-2021 nastąpił ponowny spadek urodzeń żywych.

W okresie 2011-2019 notowano wahania w zakresie liczby zgonów, choć daje się zauważyć trend wzrostowy. W latach 2020-2021 nastąpił bardzo gwałtowny wzrost liczby zgonów spowodowany następstwami pandemii koronawirusa. Przyrost naturalny na przestrzeni lat 2011-2021 charakteryzował trend spadkowy z niewielkimi wahaniami w latach 2014, 2016 i 2017. W 2020 i 2021 roku zanotowano gwałtowny spadek spowodowany znacznym zmniejszeniem się liczby urodzeń żywych oraz dużym wzrostem liczby zgonów. Warto ponadto zaznaczyć, że na przestrzeni lat 2011-2021 ani razu nie zanotowano dodatniej wartości przyrostu naturalnego. Przez cały analizowany okres, wartość wskaźnika przyrostu naturalnego była w województwie śląskim niższa niż w całym kraju.

W 2021 roku najniższą wartością wskaźnika przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców cechowały się podregiony: sosnowiecki (-10,06), częstochowski (-8,89) oraz katowicki (-7,72). Wśród powiatów charakteryzujących się najniższymi wartościami analizowanego wskaźnika znalazły się: m. Sosnowiec (-10,73), zawierciański (-10,22) oraz m. Częstochowa (-10,13). W miastach na prawach powiatu wskaźnik przyrostu naturalnego był zdecydowanie niższy niż w ziemskich i wynosił -7,64 na 1000 mieszkańców przy -5,81 w tych ostatnich.

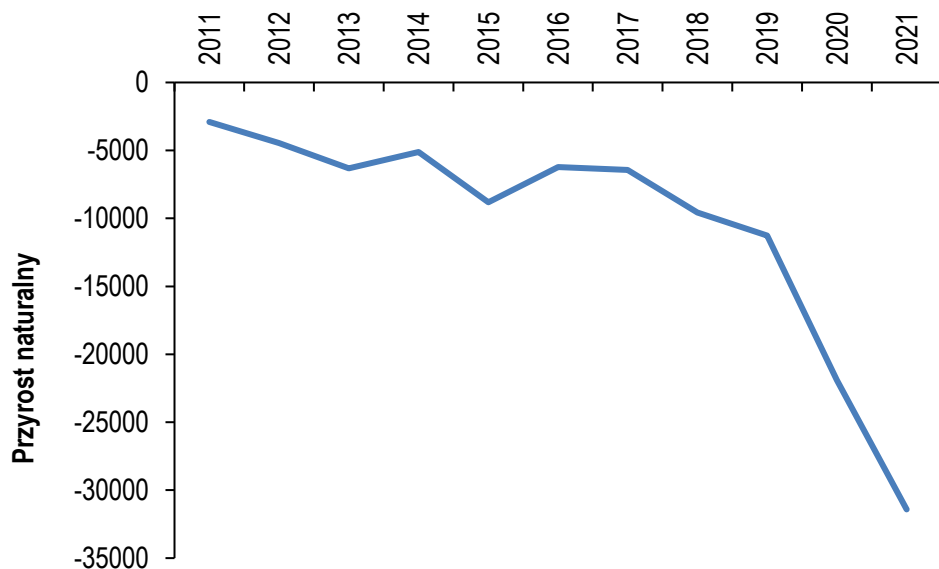
⁶ Główny Urząd Statystyczny, <http://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/405,pojecie.html?pdf=1> [odczyt 01.08.2022 r.].

Wykres 1. Urodzenia żywe oraz zgony w województwie śląskim w latach 2011-2021.

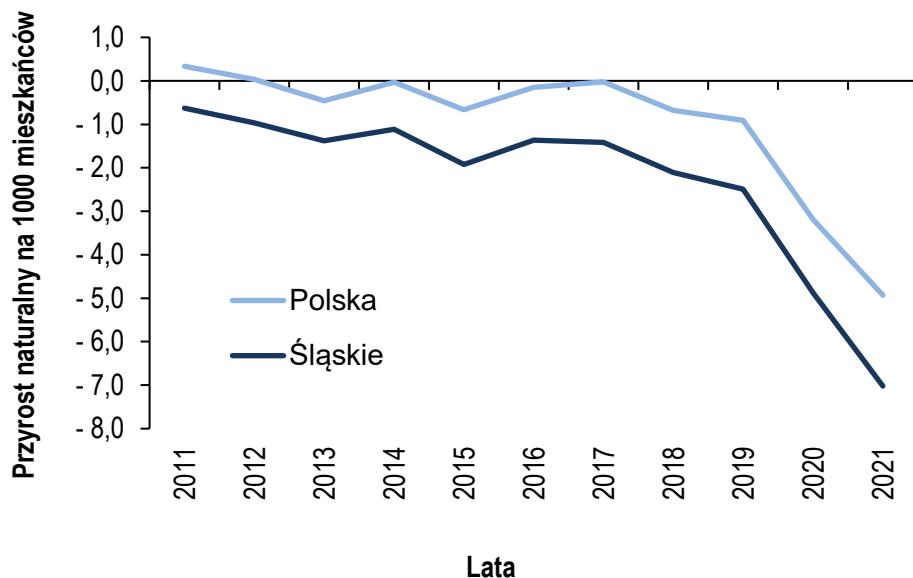
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 2. Przyrost naturalny w województwie śląskim w latach 2011-2021.

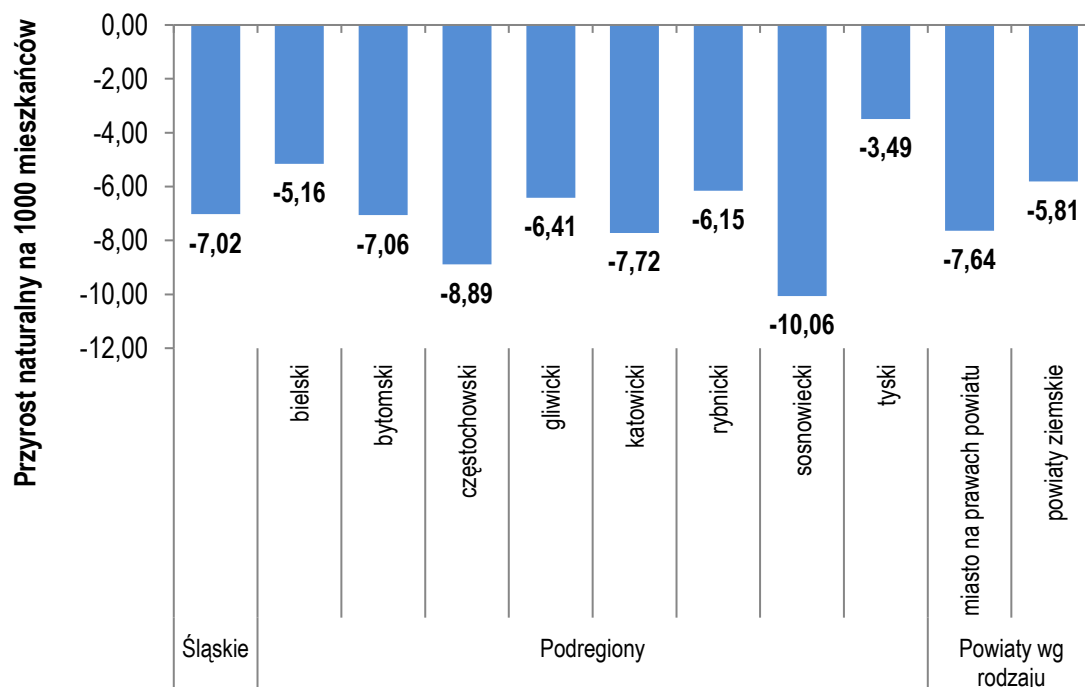
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 3. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w latach 2011-2021.

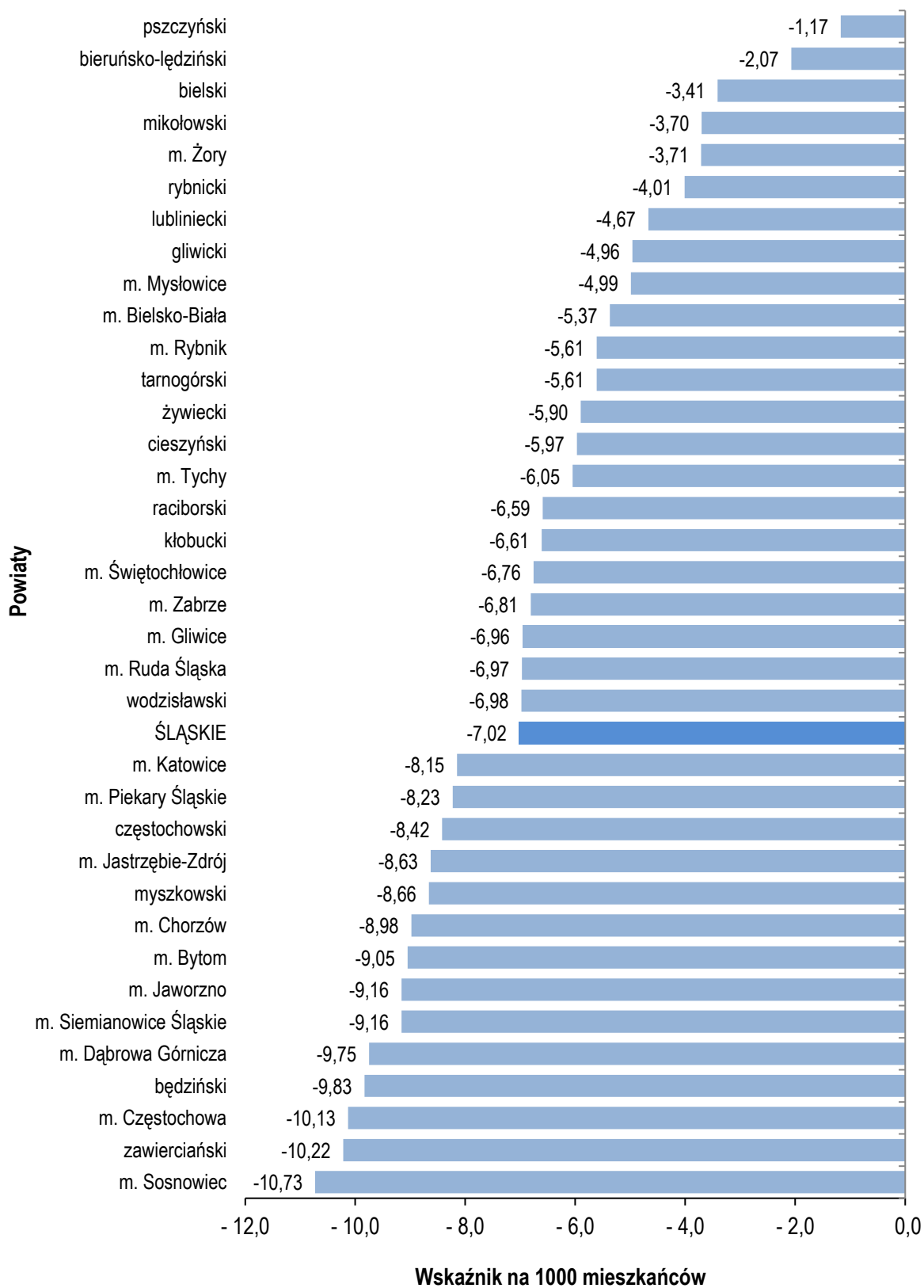
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 4. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 5. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców - województwo śląskie, 2021 rok.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

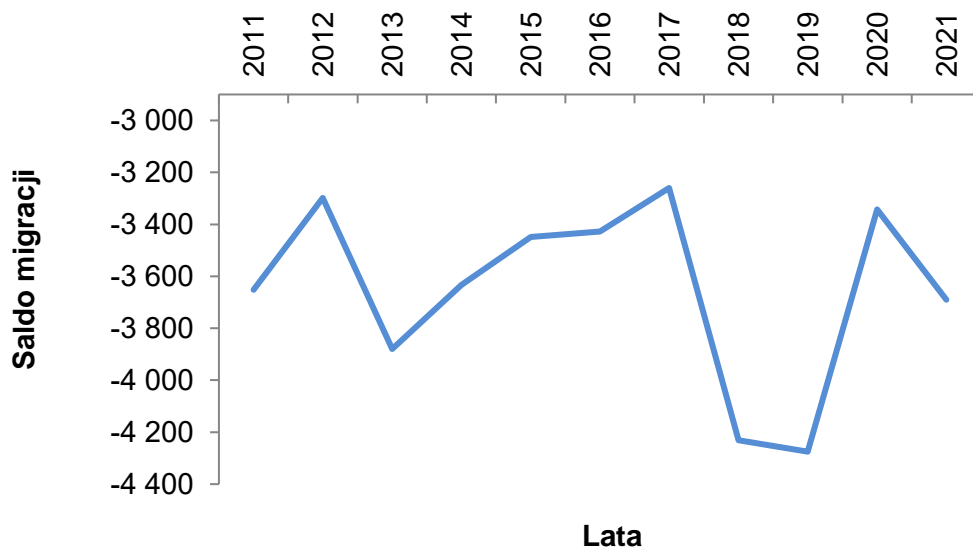
2.1.2. Migracje

Migracje, obok przyrostu naturalnego i długości przeciętnego dalszego trwania życia, mają decydujący wpływ na zmianę liczby ludności i proces demograficznego starzenia się populacji. Dzieje się tak dlatego, że w większości przypadków na opuszczenie swojego dotychczasowego miejsca zamieszkania decydują się ludzie młodzi. Na obszarach charakteryzujących się ujemnym saldem migracji rośnie zatem udział osób starszych.

W latach 2011-2021 systematycznie notowano ujemne saldo migracji zagranicznych. W 2013 roku jego wartość była najniższa i wyniosła - 5 438 osób, zaś w 2020 roku odnotowano wartość najkorzystniejszą: - 189. W 2021 r. saldo migracji wynosiło - 793. W przeliczeniu na 1000 ludności wskaźnik tego salda kształtował się na poziomie - 0,18. Dla porównania, analogiczna miara dla całego kraju osiągnęła wartość 0,09⁷.

Podobnie jak migracje zagraniczne, również migracje międzywojewódzkie w województwie śląskim cechuje saldo ujemne. W latach 2011-2021 najwyższą jego wartość zanotowano w roku 2019 (-4 275 osób), natomiast najniższą w roku 2017 (-3 260 osób)⁸.

Wykres 6. Saldo międzywojewódzkich migracji na pobyt stały - województwo śląskie, lata 2011-2021.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

⁷ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 01.08.2022 r.].

⁸ Ibidem [odczyt 01.08.2022 r.].

2.1.3. Starzenie się ludności

W województwie śląskim od wielu już lat mamy do czynienia z procesem demograficznego starzenia się ludności. Zmniejsza się liczba osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, natomiast rośnie populacja osób w wieku poprodukcyjnym. W 2021 roku udział osób w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat) wynosił 17,2% (w Polsce – 18,2%). Na przestrzeni lat 2011-2016 dało się zauważyć znaczący spadek zarówno liczby osób w wieku przedprodukcyjnym, jak i udziału tej kategorii w strukturze ludności, choć od roku 2017 mamy do czynienia z przełamaniem tego trendu. Mimo tego liczba osób w wieku 0-17 lat spadła w latach 2011-2021 o 22 138 (z 790 680 do 768 542), tj. o 2,8%. Prognoza ludności do 2035 roku, zaktualizowana w 2015 roku, przewiduje spadek liczby przedstawicieli tej kategorii wiekowej. Warto jednak przy tym zaznaczyć, że w latach 2017-2021 nastąpił wzrost liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym. Można domniemywać, iż nie jest on wynikiem istniejących trendów demograficznych, a innych czynników, np. wprowadzeniem programu „Rodzina 500+”, które nie zostały uwzględnione przy sporządzaniu wyżej wymienionej prognozy, gdyż zgodnie z nią szacuje się, że do 2035 roku liczba osób w wieku przedprodukcyjnym zmniejszy się w województwie śląskim o 171 383 (22,3%), do poziomu 597 159. Ich udział w ogólnej liczbie ludności ma wynieść 14,5%, co oznaczać będzie spadek o 2,7 punktu proc. w stosunku do roku 2021⁹.

W województwie śląskim w 2021 roku udział osób w wieku produkcyjnym (18-59/64 lat) kształtował się na poziomie 58,7% (w Polsce – 59,2%). W latach 2011-2021 liczba osób w wieku produkcyjnym zmalała (z 2 998 142 do 2 613 583, tj. o 12,8%), a także spadł ich udział w strukturze ludności (z 64,8% do 58,7%). Prognoza GUS do roku 2035 przewiduje, że liczba osób w wieku produkcyjnym zmniejszy się do tego czasu o 104 847, tj. o 4,1%. Udział ludności należącej do tej kategorii ma wynieść w 2035 roku 61,1%, co oznacza spadek o 2,4 punktu proc. w stosunku do roku 2021¹⁰.

W 2021 roku odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (60+/65+ lat) osiągnął w województwie śląskim poziom 24,1% (w Polsce – 22,6%). W ciągu ostatnich lat nastąpił znaczny wzrost zarówno liczby osób w wieku poprodukcyjnym, jak i udziału tej kategorii ludności. W latach 2011-2021 liczba osób wzrosła o 236 217 (z 837 535 do 1 073 752), tj. o 28,2%, a udział zwiększył się o 6,0 punktów proc. Prognoza ludności do 2035 roku przewiduje co prawda zmniejszenie liczby osób należących do kategorii wiekowych 60+/65+ o 71 786 (do poziomu 1 001 966), ale jednocześnie zwiększenie ich udziału w ogólnej populacji do 24,4%, co oznacza wzrost o 0,3 punktu proc. w odniesieniu do roku 2021.

Najwyższym udziałem seniorów w 2021 roku charakteryzowały się podregiony: sosnowiecki (26,9%), częstochowski (25,3%) i katowicki (25,0%). Na poziomie powiatów do liderów pod tym względem należały: m. Sosnowiec (29,0%), m. Częstochowa (28,3%) i m. Dąbrowa Górnicza (27,5%). W miastach na prawach powiatu analizowany wskaźnik był wyższy niż w powiatach ziemskich (odpowiednio 25,0% i 22,1%). W przypadku gmin najwyższym jego poziomem charakteryzowały się gminy miejskie (24,3%). Dla porównania w gminach miejsko-wiejskich wyniósł on 22,8%, a w wiejskich 20,8%. Najwyższymi

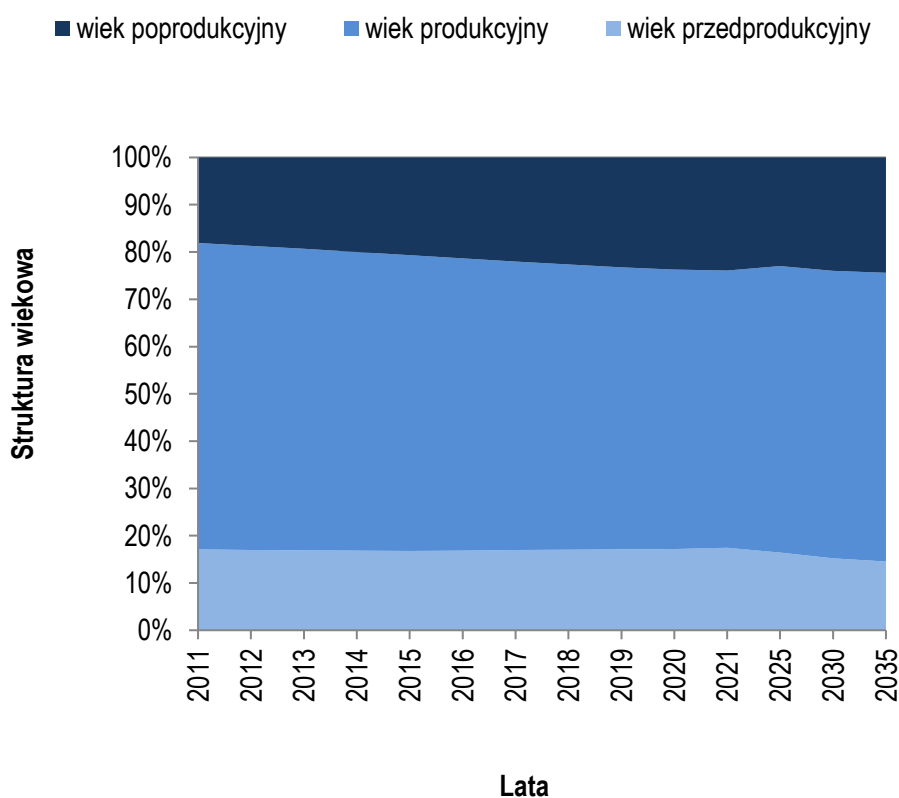
⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 08.08.2022 r.].

¹⁰ Ibidem [odczyt 08.08.2022 r.].

odsetkami osób w wieku poprodukcyjnym wśród gmin charakteryzowały się: Sosnowiec (29,0%), Czeladź (28,4%) i Częstochowa (28,3%)¹¹.

Opisane powyżej tendencje będą skutkowały w przyszłości wzrostem wskaźnika obciążenia demograficznego¹². Jego wartość, która w 2021 roku wyniosła w województwie śląskim 70,5 (w Polsce 69,0), zgodnie z obliczeniami GUS, w 2035 roku ma wynieść 63,7 (w Polsce 61,6), zaś w 2050 roku szacuje się, że osiągnie 81,1 (w Polsce 78,2). Skutkiem tego mogą być m.in. problemy z zapewnieniem właściwej opieki rosnącej zbiorowości osób w podeszłym wieku.

Wykres 7. Struktura wiekowa ludności* w województwie śląskim w latach 2011-2021 oraz prognoza na lata 2025-2035.

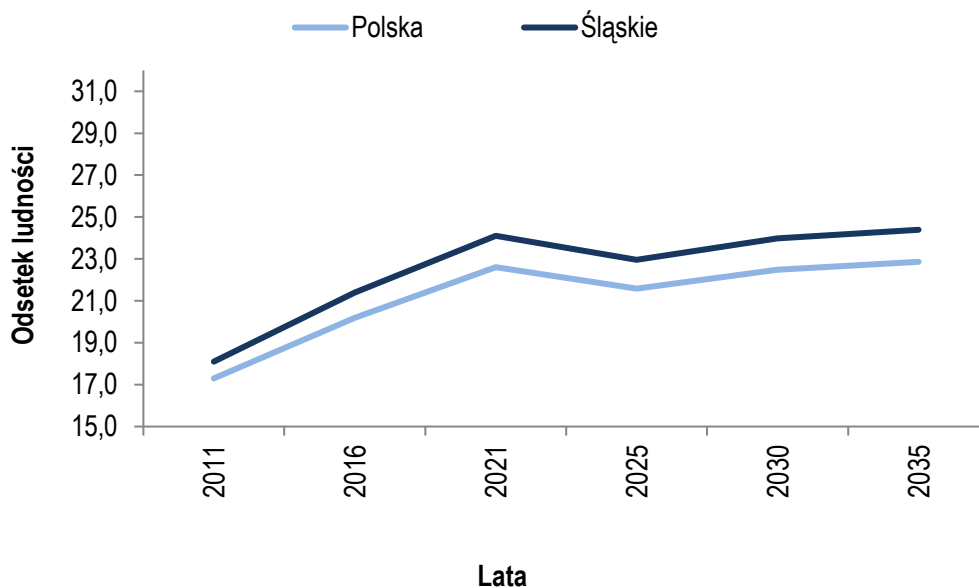
* Ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), produkcyjnym (18-59/60) i poprodukcyjnym (60+/65+).

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

¹¹ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 01.08.2022 r.].

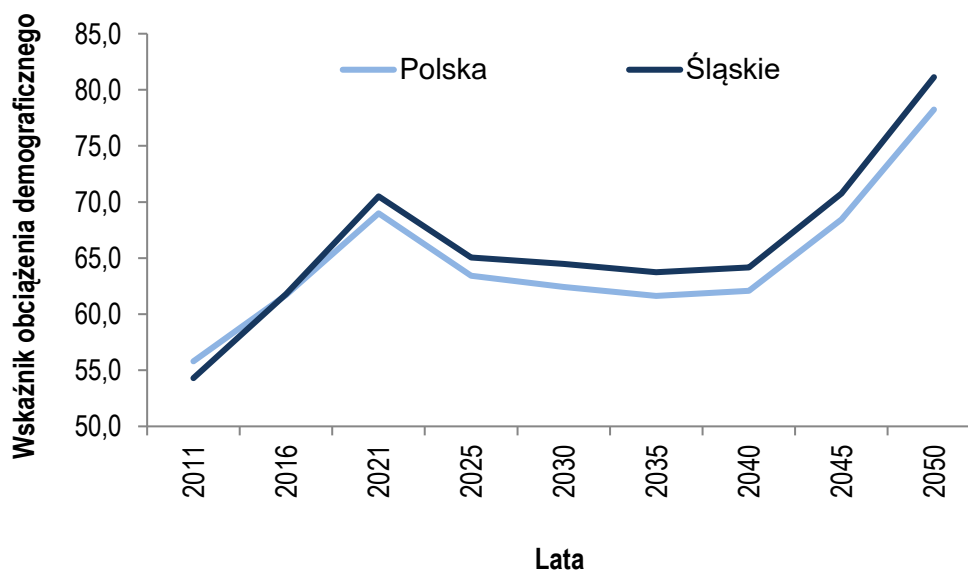
¹² Ludność w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym oraz poprodukcyjnym) na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Wykres 8. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w latach 2011-2021 oraz prognoza na lata 2025-2035 dla Polski i województwa śląskiego.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

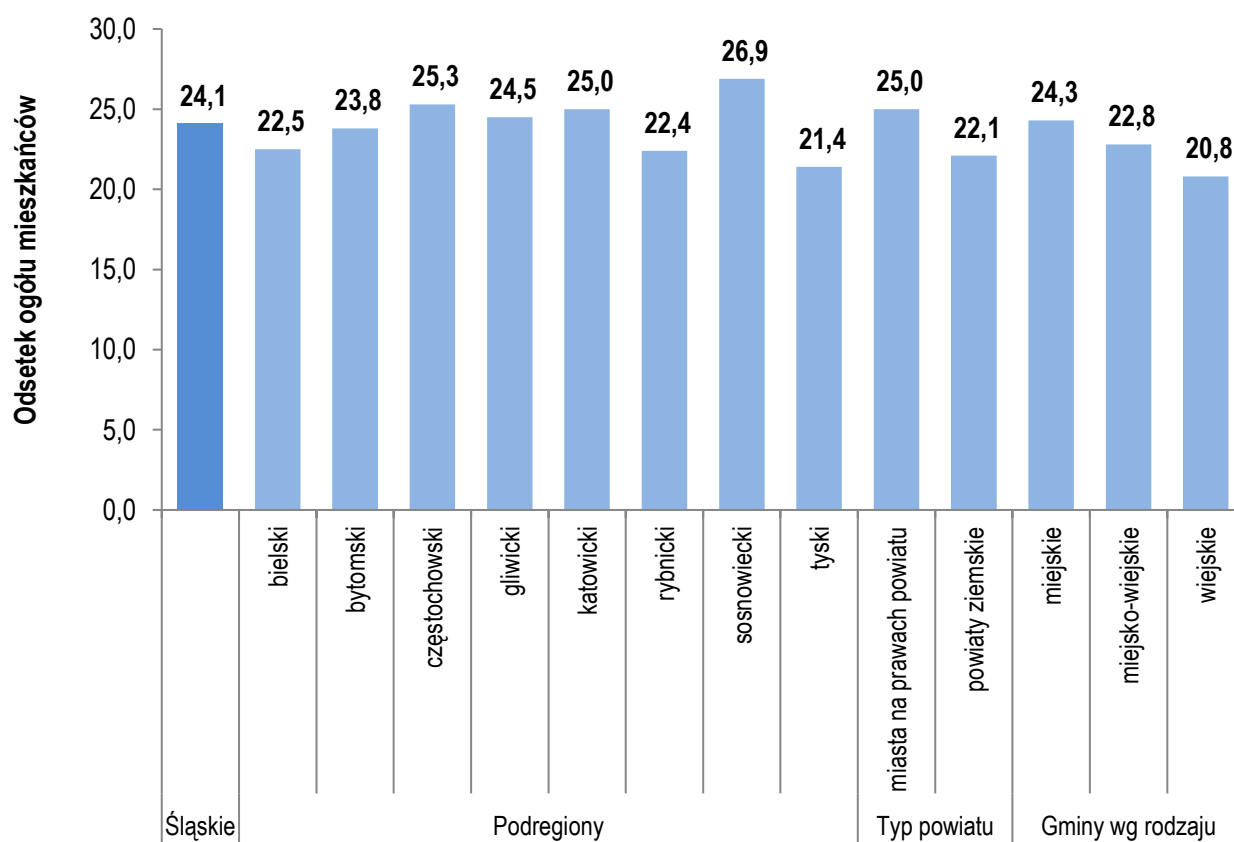
Wykres 9. Wskaźnik obciążenia demograficznego* w latach 2011 - 2021 oraz prognoza na lata 2025 - 2050

* Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym.

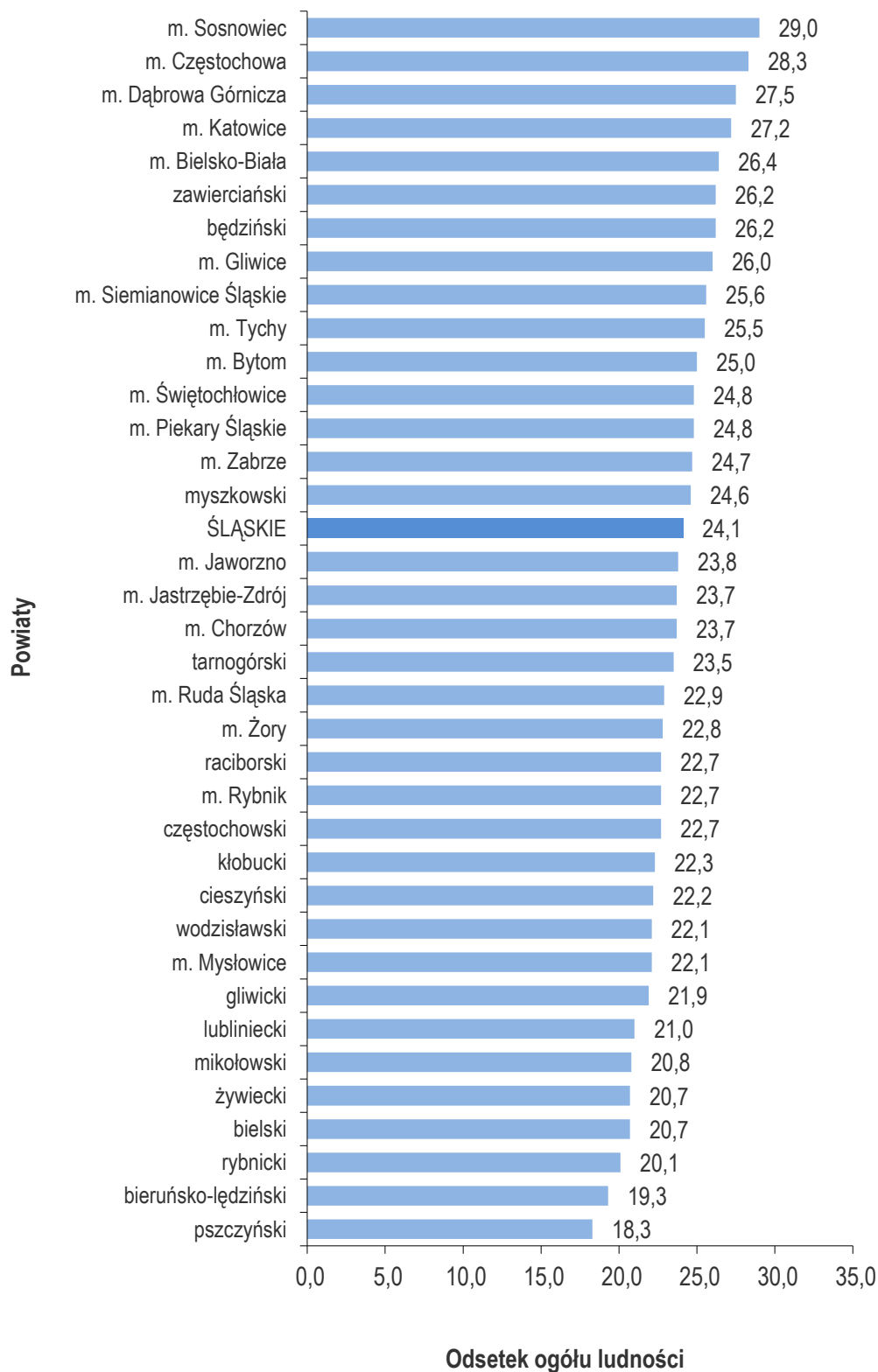
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 10. Osoby w wieku poprodukcyjnym jako odsetek ogółu ludności - województwo śląskie wg terytoriów, 2021 rok.

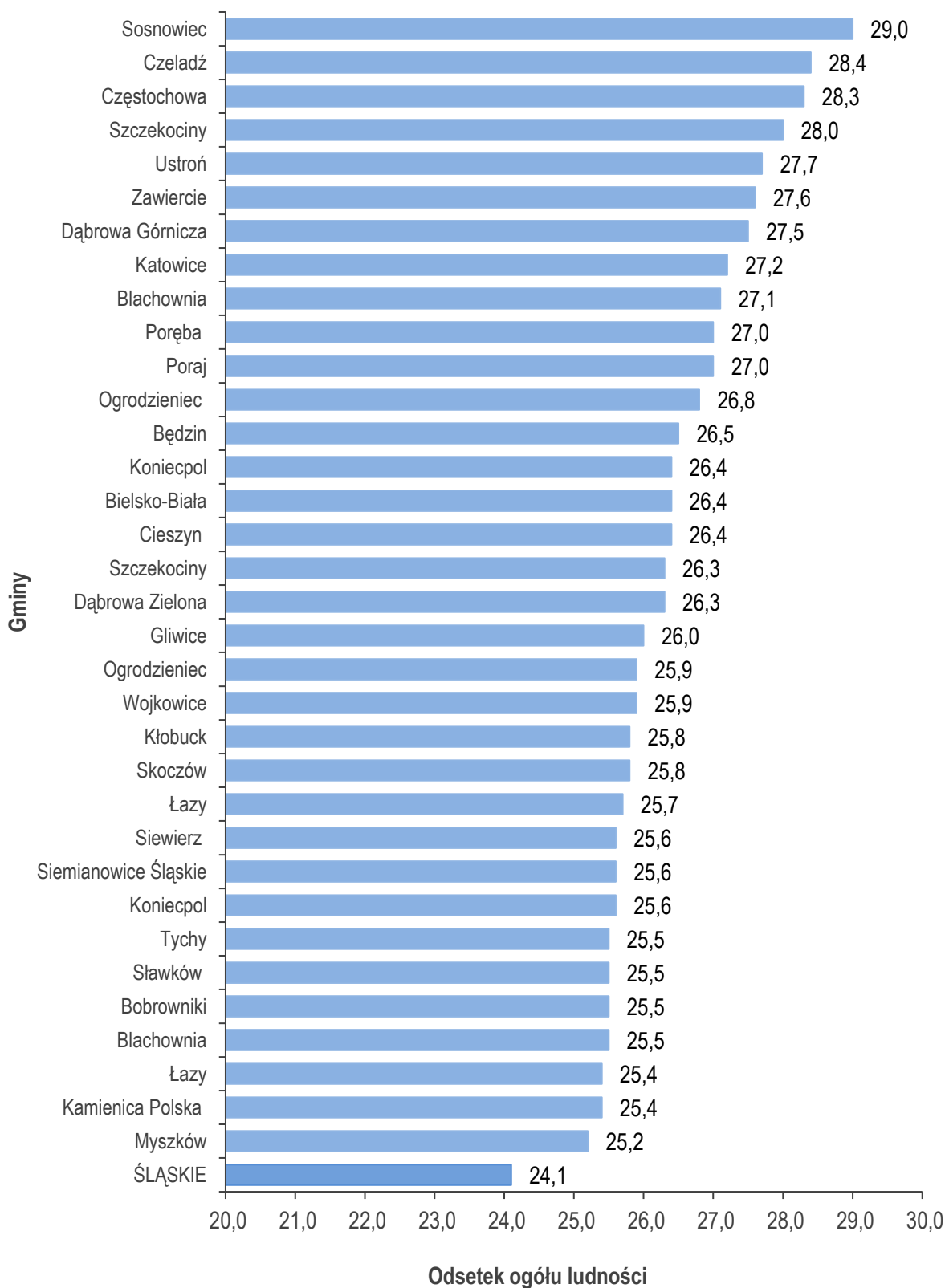
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 11. Osoby w wieku poprodukcyjnym jako odsetek ogółu ludności powiatów - województwo śląskie, 2021 rok.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 12. Gminy o najwyższym odsetku ludności w wieku poprodukcyjnym - województwo śląskie, 2021 rok.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

2.1.4. Depopulacja

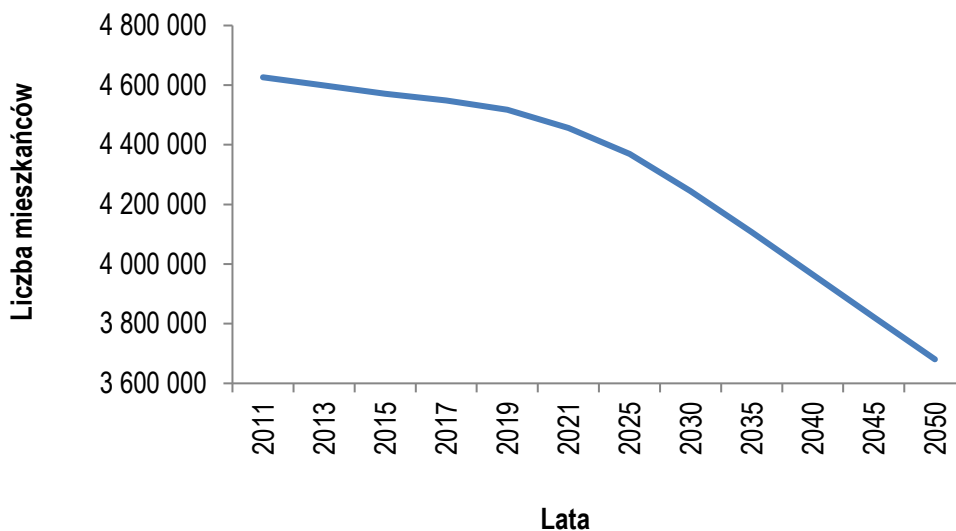
Ujemny przyrost naturalny w połączeniu z ujemnym saldem migracji przyczyniają się do powstania zjawiska depopulacji, czyli zmniejszenia się stanu zaludnienia. Depopulacja towarzyszy województwu śląskiemu od początku jego istnienia, tj. od 1999 roku.

Liczba ludności województwa śląskiego systematycznie maleje. W latach 2011-2021 zmniejszyła się z 4 626 357 do 4 455 877, czyli o 170 480 osób (o 3,7%). Do roku 2050 prognozowane jest dalsze zmniejszanie się liczby ludności. Porównując dane z województwa śląskiego i Polski można zauważyć, że w tym pierwszym spadek ludności ma znacznie bardziej gwałtowny charakter. W porównaniu z 2021 rokiem liczba ludności w 2035 roku zmniejszy się o 7,8%, zaś w 2050 roku – o 17,4% (wartości dla kraju wyniosą w 2035 roku - 4,2%, a w 2050 roku -10,8%).

W okresie 2011-2021 największy względny spadek liczby ludności dotknął podregion sosnowiecki (-6,70%). Podregionami charakteryzującymi się znaczną depopulacją były także: katowicki (-6,06%), częstochowski (-5,33%), gliwicki (-4,84%), bytomski (-3,90%) oraz rybnicki (-2,28). Wzrost liczby ludności zanotowano jedynie w podregionach: tyskim (+1,68%) i bielskim (+0,06%). W latach 2011-2021 spadek liczby ludności zanotowano w 28 powiatach. Największe rozmiary przyjmował on w miastach na prawach powiatu: w Sosnowcu (-9,50%), Częstochowie (-9,10%), Bytomiu (-8,50%), Świętochłowicach (-8,02%), Katowicach (-7,22%) oraz Dąbrowie Górniczej (-6,78%). W tym samym okresie zanotowano wzrost liczby mieszkańców 8 powiatów. Największe wzrosty wystąpiły w powiatach: bielskim (+5,24%), mikołowskim (+4,93%), bieruńsko-lędzińskim (+3,33%), pszczyńskim (+3,22%), oraz rybnickim (+2,17%). Depopulacja to zjawisko charakterystyczne dla obszarów miejskich. W analizowanym okresie ubytek liczby ludności gmin miejskich wyniósł -5,56%, podczas gdy w gminach wiejskich zanotowano wzrost +2,24%. Gminy miejsko-wiejskie, z niewielkim spadkiem na poziomie -0,19%, uplasowały się pośrodku. Do gmin o największym ubytku ludności w latach 2011-2021 zaliczały się: Koniecpol (-9,72%), m. Sosnowiec (-9,50%) oraz m. Częstochowa (-9,10%).

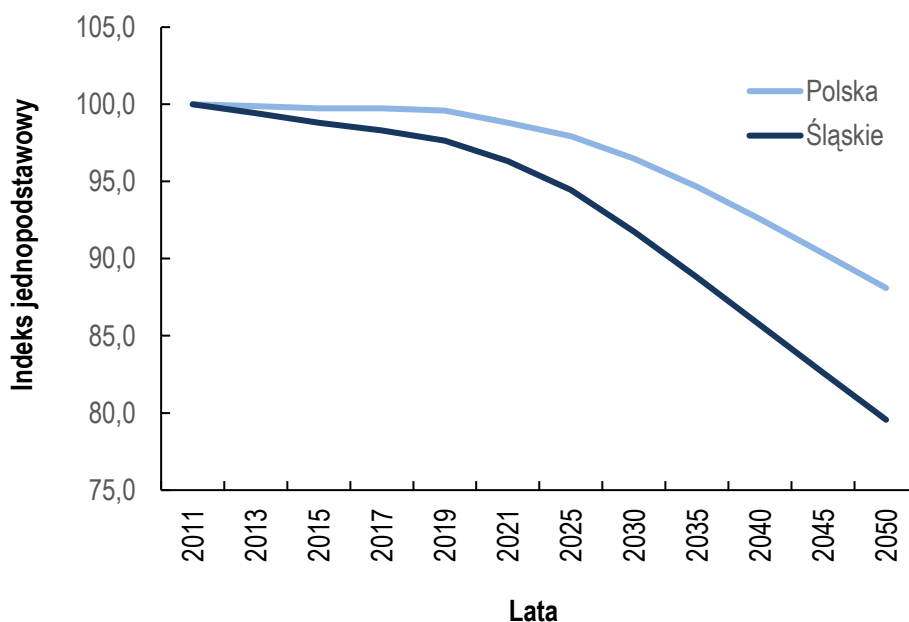
Prognoza demograficzna wskazuje, że w latach 2021-2050 depopulacja dotknie wszystkie podregiony oraz wszystkie rodzaje jednostek terytorialnych w województwie śląskim. Największy ubytek ludności dotknie podregion sosnowiecki, katowicki i gliwicki oraz miasta na prawach powiatu.

Wykres 13. Liczba mieszkańców województwa śląskiego w latach 2011-2021 oraz wg prognozy na lata 2025-2050.

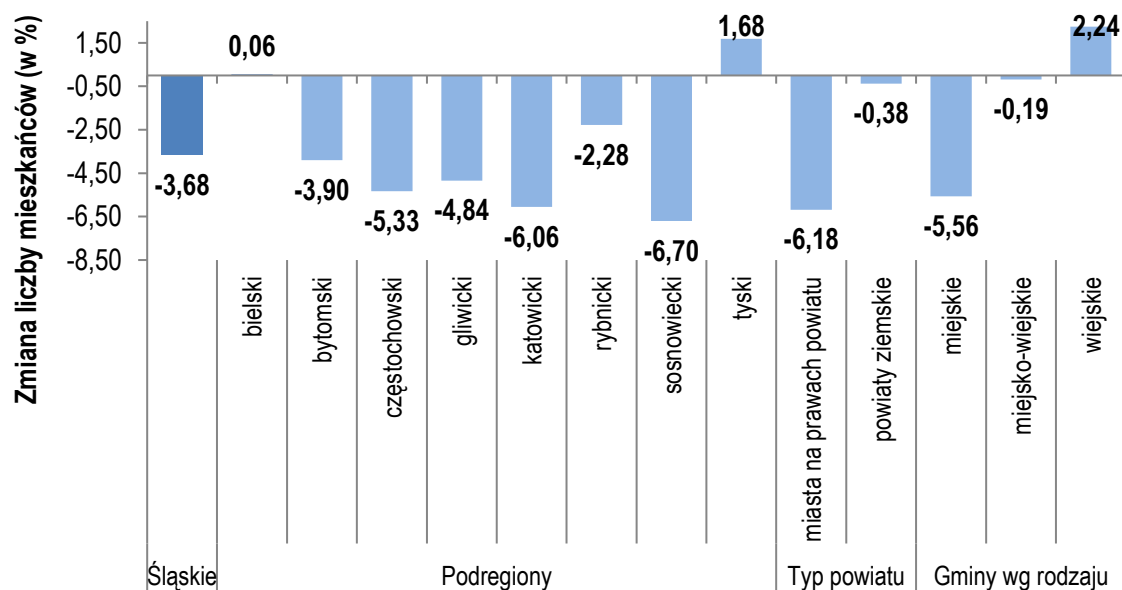
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 14. Zmiana liczby mieszkańców w województwie śląskim i w Polsce w latach 2011-2021 oraz wg prognozy na lata 2030-2050 (rok 2011=100).

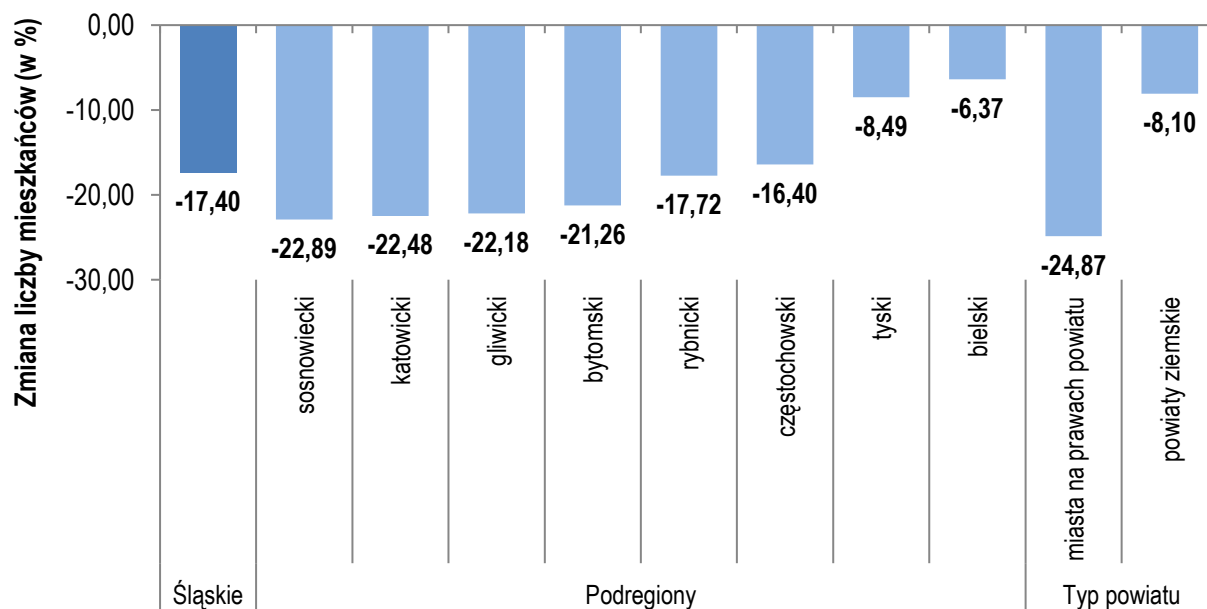
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 15. Zmiana liczby mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w latach 2011-2021 (w %).

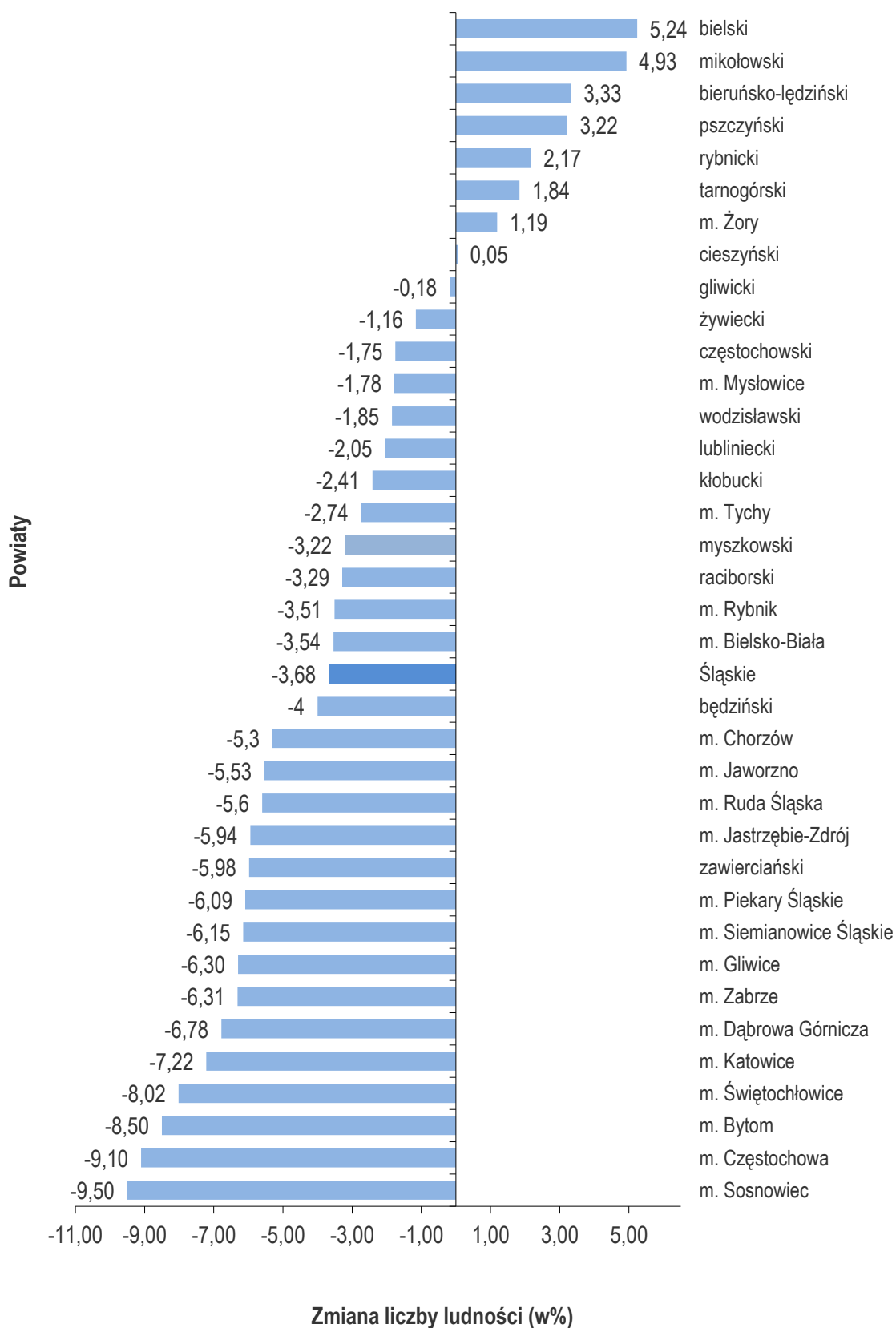
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 16. Prognozowana zmiana liczby mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w latach 2021-2050 (w %).

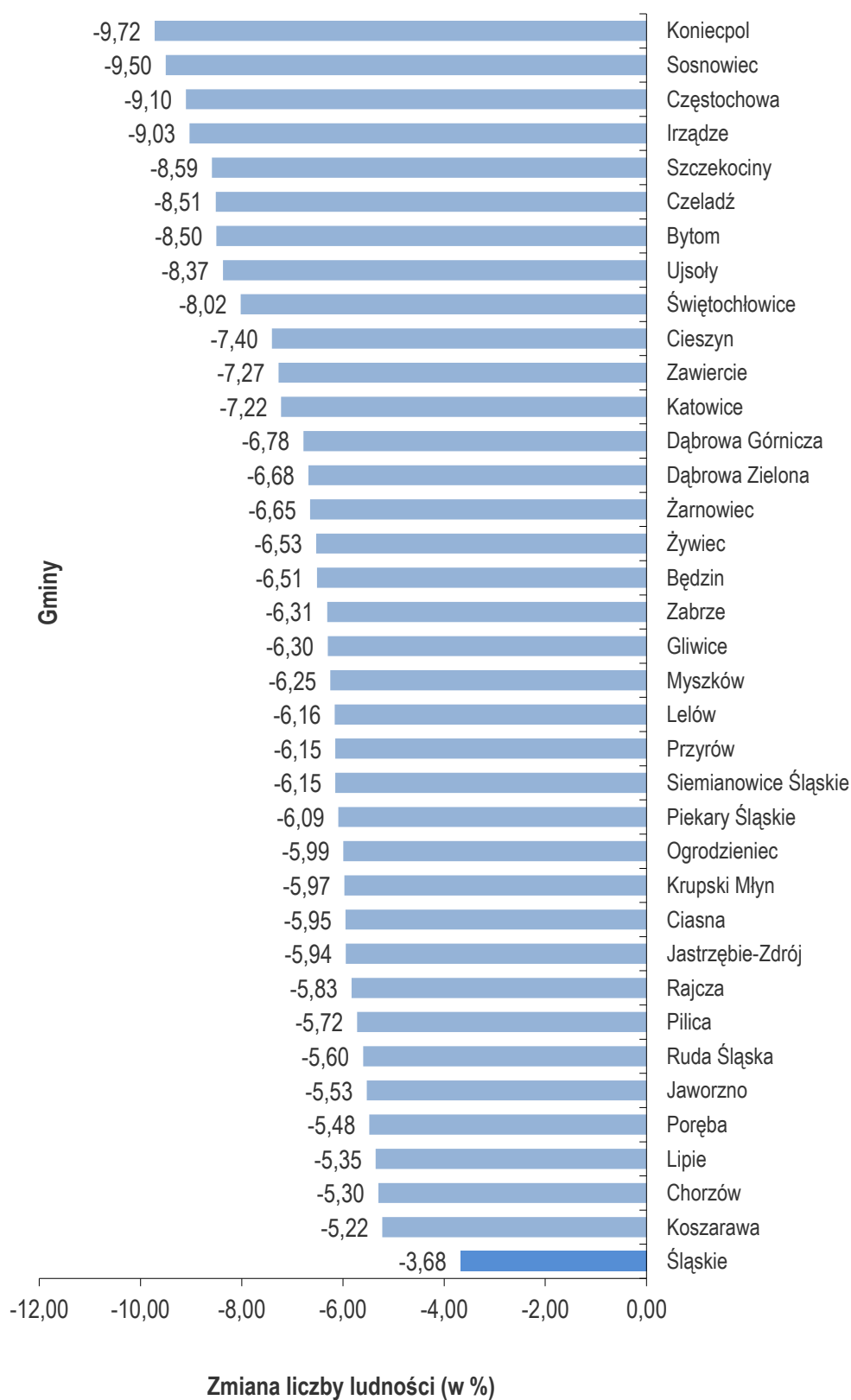
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>. W przypadku 2021 roku wykorzystano rzeczywistą liczbę ludności wg stanu na koniec roku.

Wykres 17. Zmiana liczby mieszkańców w powiatach województwa śląskiego w latach 2011-2021 (w %).

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 18. Gminy w województwie śląskim charakteryzujące się największym procentowym spadkiem liczby mieszkańców w okresie 2011-2021.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

2.2. Bezrobocie

Dane o liczbie bezrobotnych obejmują osoby zarejestrowane w powiatowych urzędach pracy jako bezrobotne, zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tj.: Dz.U. z 2022 r., poz. 690 ze zm.)¹³.

Jedną z najpopularniejszych miar stosowanych do pomiaru poziomu bezrobocia jest jego stopa. Definiuje się ją jako udział zarejestrowanych bezrobotnych w cywilnej ludności aktywnej zawodowo¹⁴. Wysokość stopy bezrobocia w województwie śląskim, według stanu na koniec lipca 2022 r. była niższa niż w całym kraju, kształtowała się na poziomie 3,7% (w Polsce 4,9%). Była też niższa niż rok wcześniej, gdy wskaźnik ten wynosił 4,7% (w Polsce 5,8%). Oznacza to spadek o 1,0 punkt proc.¹⁵. Przez cały okres 2011-2021 poziom stopy bezrobocia w województwie śląskim był niższy niż w całym kraju.

Stopa bezrobocia jest wskaźnikiem dostępnym dla województwa, podregionów i powiatów. Miarą pozwalającą śledzić skalę tego zjawiska także na poziomie gmin oraz w różnych przekrojach podziału terytorialnego jest liczba zarejestrowanych bezrobotnych odniesiona do ogółu ludności w wieku produkcyjnym. Pomnożona przez sto określa odsetek osób w wieku aktywności zawodowej pozostających bez pracy w danej zbiorowości.

W województwie śląskim, wg stanu na koniec lipca 2022 roku, liczba zarejestrowanych bezrobotnych wynosiła 68 736 osób i była niższa niż rok wcześniej. W porównaniu z tym samym okresem ubiegłego roku stan bezrobocia zmniejszył się o 18 738 osób, tj. o 21,4%. W całym kraju analogiczny wskaźnik wyniósł średnio -16,9%¹⁶.

Na koniec grudnia 2021 roku, największy udział zarejestrowanych bezrobotnych wśród ogółu ludności w wieku produkcyjnym zanotowano w podregionach: częstochowskim i bytomskim (po 3,8%) oraz sosnowieckim (3,6%), powiatach: kłobuckim (4,7%), myszkowskim (4,1%) oraz w m. Bytom i w m. Dąbrowa Górnicza (po 4,0%), natomiast na poziomie gmin w: Dąbrowie Zielonej (9,3%), Koniecpolu (8,7%) i Lelowie (7,3%). Wartość analizowanego wskaźnika była taka sama w gminach miejskich i wiejskich (po 3,1%), a większa w gminach miejsko-wiejskich (3,5%). Rodzaj powiatu (ziemski / miasto na prawach powiatu) w niewielkim stopniu wpływał na wysokość udziału zarejestrowanych bezrobotnych wśród ogółu ludności w wieku produkcyjnym (odpowiednio 3,1% i 2,9%)¹⁷.

Sytuację na rynku pracy, oprócz stopy bezrobocia i liczby zarejestrowanych dobrze ilustrują dwa wskaźniki: odsetek osób posiadających prawo do zasiłku oraz odsetek osób długotrwale bezrobotnych.

¹³ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku prac (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 690), art. 2, ust. 1, pkt 2.

¹⁴ Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/2390,pojecie.html?pdf=1> [odczyt 06.09.2022 r.].

¹⁵ Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane> [odczyt 06.09.2022 r.].

¹⁶ Ibidem.

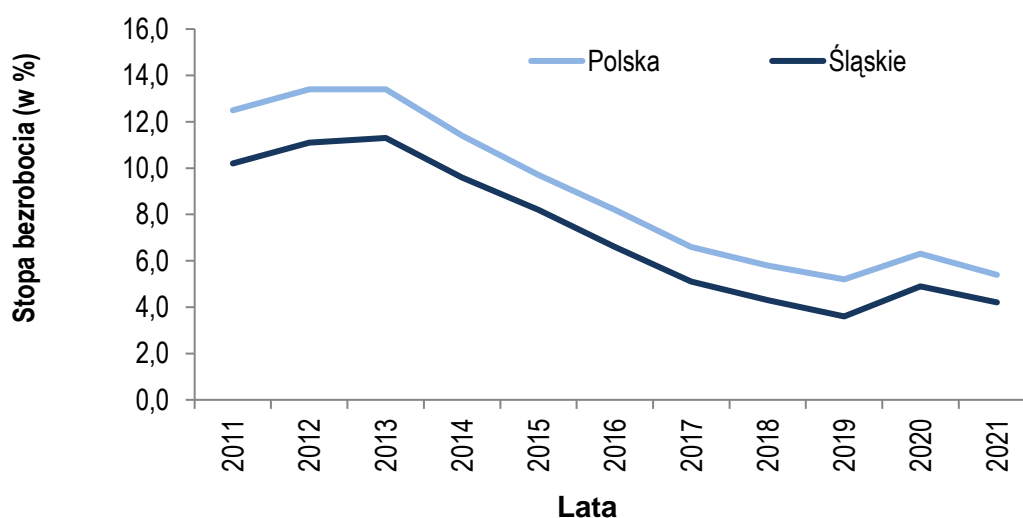
¹⁷ Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/2390,pojecie.html?pdf=1> [odczyt 06.09.2022 r.].

Na koniec lipca 2022 r. w województwie śląskim prawo do zasiłku posiadało 9 479 osób. Stanowiły one 13,8% ogółu bezrobotnych (w Polsce 13,9%). W porównaniu z analogicznym okresem ubiegłego roku wartość analizowanego wskaźnika w województwie śląskim zmalała o 0,9 punktu proc. (w Polsce o 0,2 punktu proc.)¹⁸.

Osoby długotrwale bezrobotne to, według *ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy*, bezrobotni pozostający w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych¹⁹. W województwie śląskim na koniec lipca 2022 r. długotrwale bezrobotnym dotkniętym było 33 068 osób. Stanowiły one 48,1% ogółu bezrobotnych (w kraju 54,7%). Rok wcześniej wskaźnik ten kształtował się na podobnym poziomie (w województwie śląskim 48,0%, w kraju 54,4%)²⁰. Przez cały okres 2011-2021 udział długotrwale bezrobotnych był w województwie śląskim niższy niż w całym kraju.

Długotrwale bezrobocie jest zjawiskiem szczególnie niekorzystnym, gdyż pozbawia dotknięte nim osoby najważniejszego źródła dochodów, co zwiększa ryzyko popadnięcia w ubóstwo oraz powoduje konieczność ubiegania się o wsparcie z systemu pomocy społecznej. W 2021 roku bezrobocie było trzecią co do częstości przyczyną korzystania z pomocy społecznej. Wsparciem z tego tytułu objęto 21 247 rodzin, a w nich 47 655 osób. Stanowiły one 31,1% beneficjentów pomocy społecznej (w Polsce 32,6 %) ²¹.

Wykres 19. Stopa bezrobocia – województwo śląskie i Polska, lata 2011-2021, stan na koniec danego roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

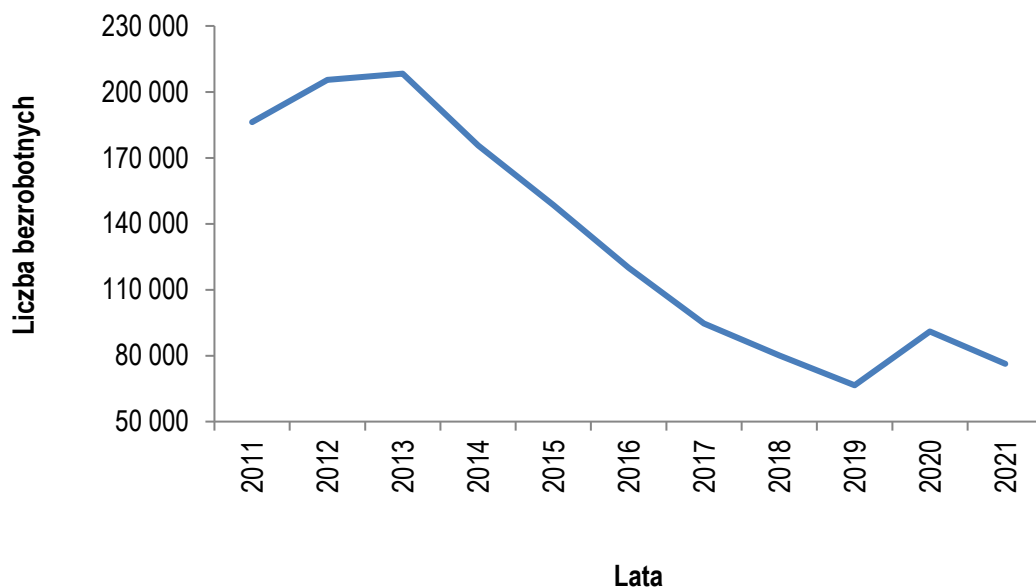
¹⁸ Wortal Publicznych Służb Zatrudnienia, <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/statystyki-i-analazy/bezrobocie-rejestrowane> [odczyt 06.09.2022 r.].

¹⁹ Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, <http://www.wup-katowice.pl> [odczyt 06.09.2022 r.].

²⁰ Wortal Publicznych Służb Zatrudnienia, <http://www.psz.praca.gov.pl> [odczyt 06.09.2022 r.].

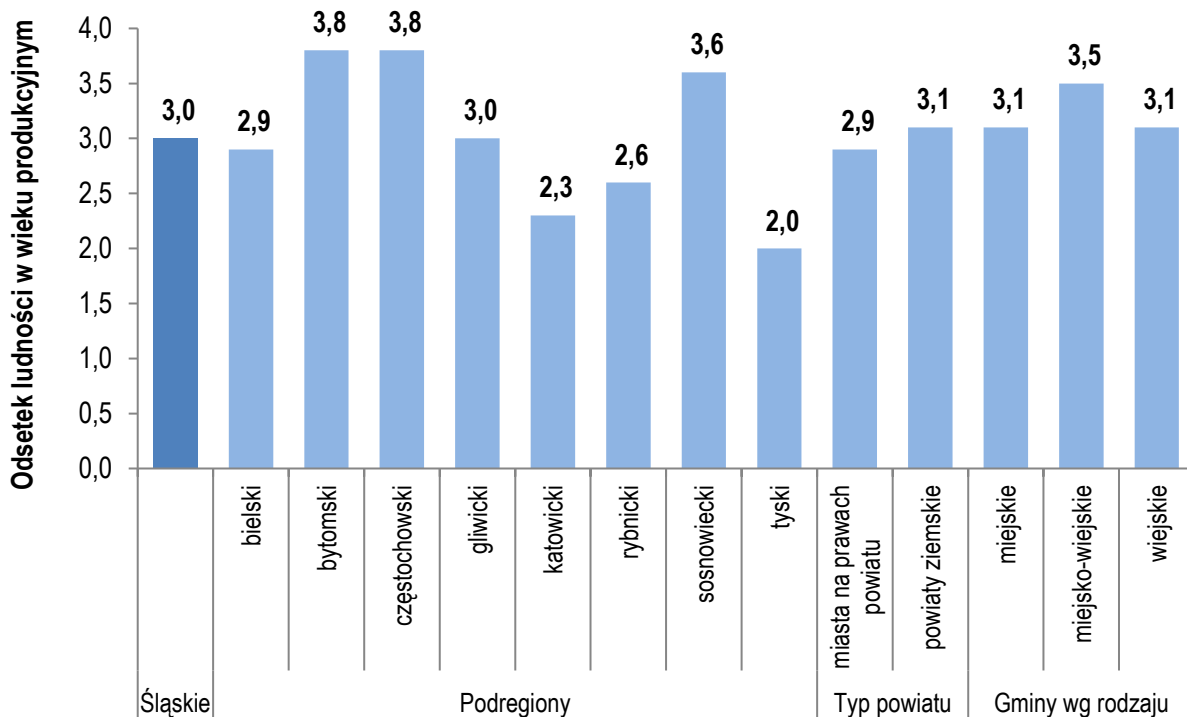
²¹ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03* za okres I-XII 2021 r.

Wykres 20. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych - województwo śląskie, lata 2011-2021, stan na koniec danego roku.

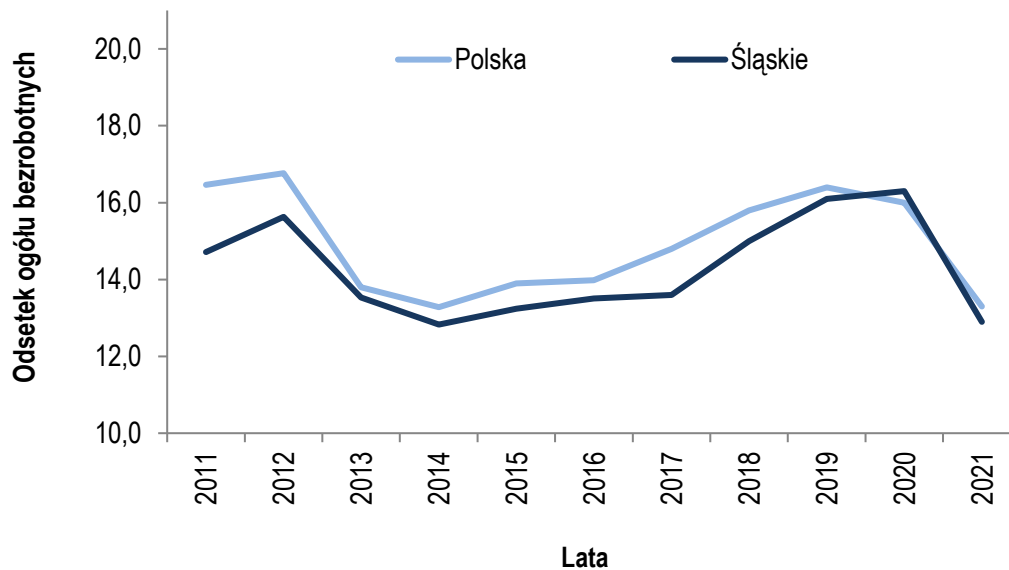
Źródło: Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <http://www.psz.praca.gov.pl>.

Wykres 21. Zarejestrowani bezrobotni jako odsetek ludności w wieku produkcyjnym - województwo śląskie wg terytoriów, 2021 rok.

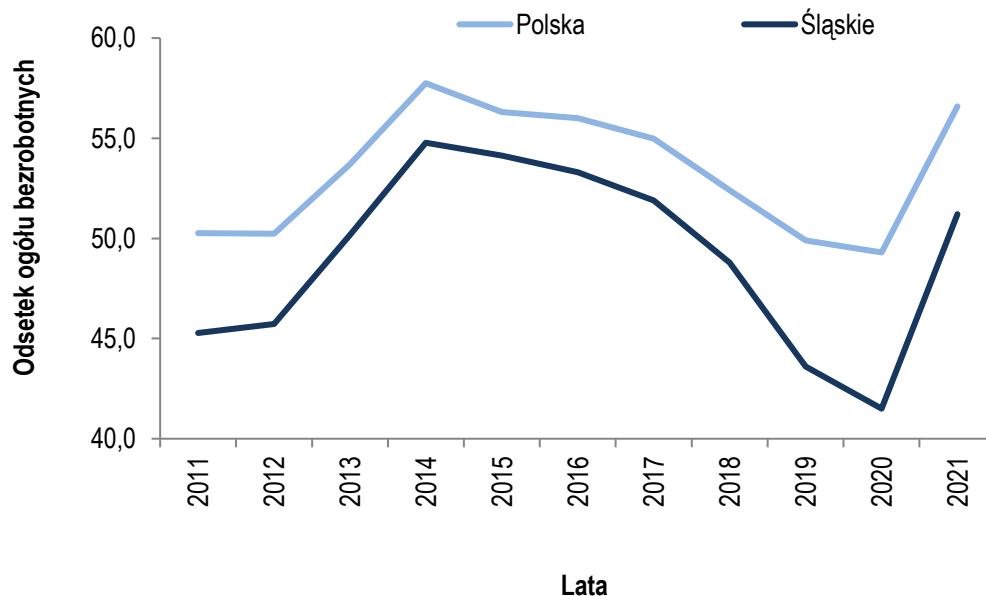
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 22. Bezrobotni z prawem do zasiłku jako odsetek ogółu bezrobotnych – województwo śląskie i Polska, lata 2011-2021, stan na koniec danego roku.

Źródło: Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <http://www.psz.praca.gov.pl>.

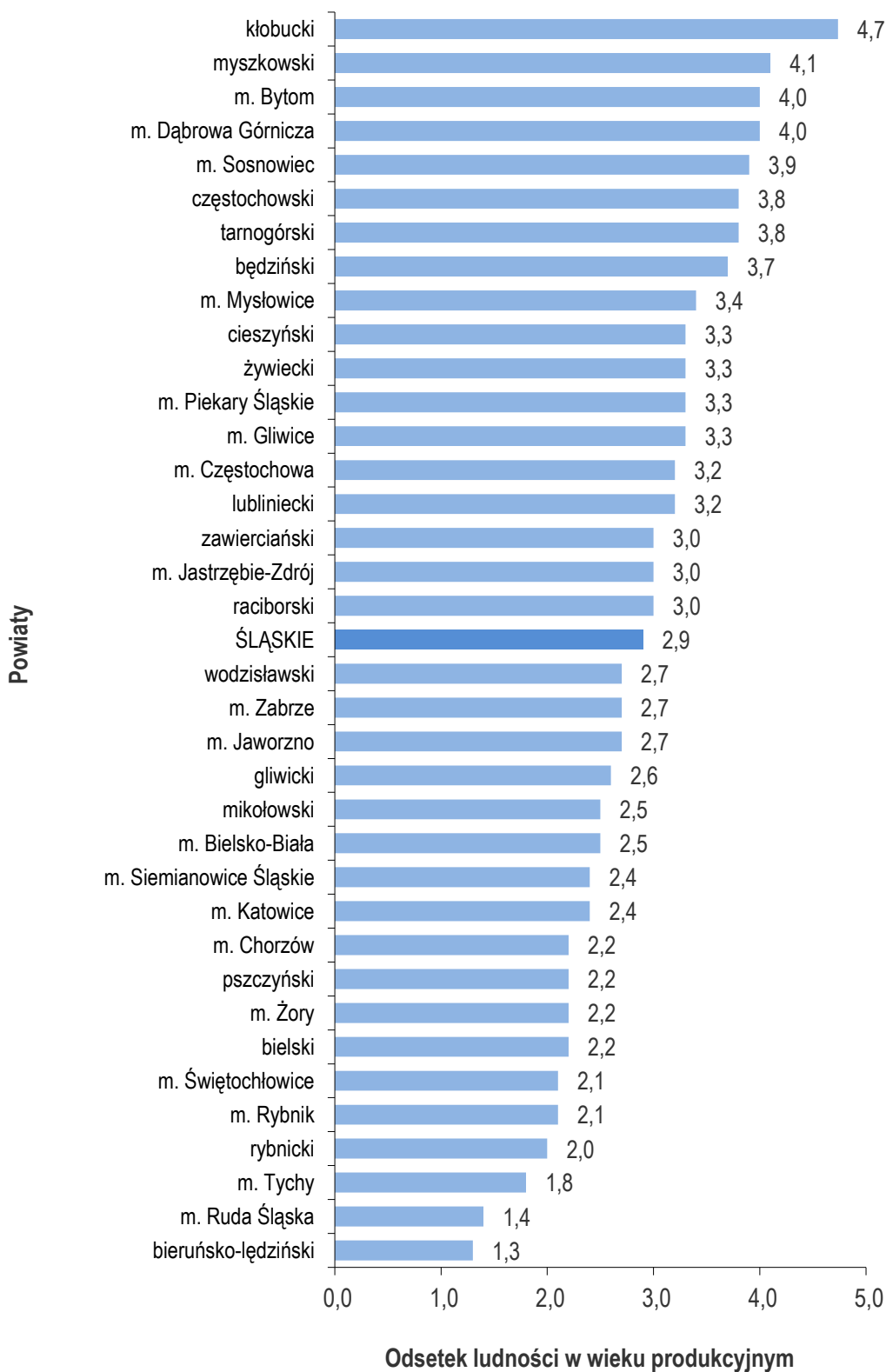
Wykres 23. Osoby długotrwale bezrobotne* jako odsetek ogółu bezrobotnych – województwo śląskie i Polska, lata 2011-2021, stan na koniec danego roku.

* Według ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy są to osoby pozostające w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych.

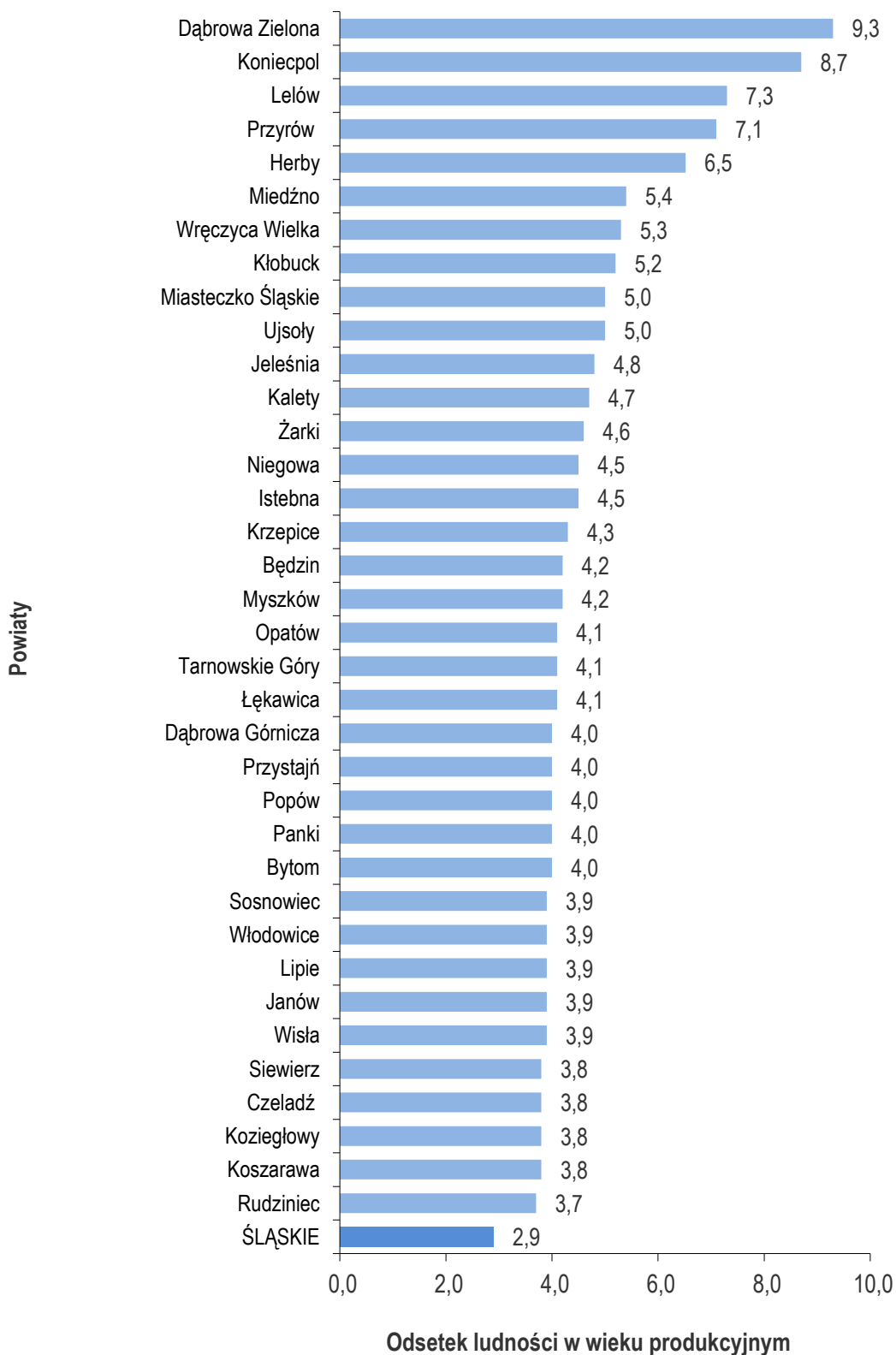
Źródło: Portal Publicznych Służb Zatrudnienia, <http://www.psz.praca.gov.pl>.

Wykres 24. Udział zarejestrowanych bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym w powiatach województwa śląskiego, stan na koniec 2021 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 25. Gminy o najwyższym udziale zarejestrowanych bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym - województwo śląskie, stan na koniec 2021 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

2.3. Ubóstwo

Do oceny zasięgu ubóstwa wykorzystuje się miernik zwany stopą ubóstwa. Oblicza się go dzieląc liczbę ubogich (osób lub gospodarstw domowych) przez odpowiadającą im liczbę jednostek w całej populacji. Pomnożony przez sto określa odsetek ubogich w danej zbiorowości²².

Ubóstwo może być określane zarówno w sposób subiektywny, jak i obiektywny. W podejściu obiektywnym gospodarstwa domowe lub osoby uznaje się za ubogie, jeżeli poziom ich wydatków jest niższy od przyjętej granicy ubóstwa²³.

Przy dokonywaniu pomiaru ubóstwa w sposób obiektywny wykorzystywane są granice absolutne lub względne (relatywne). W przypadku granic absolutnych za ubogie uznawane są te gospodarstwa domowe lub osoby, które nie są w stanie zaspokoić potrzeb uznanych w danych warunkach za podstawowe. Nie ma przy tym znaczenia na jakim poziomie żyją oraz jak liczne są bardziej zamożne warstwy społeczeństwa²⁴. Przykładami granic absolutnych są minimum egzystencji oraz ustawowa granica ubóstwa.

Ubóstwo skrajne (zwane także minimum egzystencji lub minimum biologicznym), ustalane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, stanowi model zaspakajania potrzeb bytowo-konsumpcyjnych na bardzo niskim poziomie. Koszyk minimum biologicznego określa praktycznie najniższy standard życia, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. W związku z tym minimum egzystencji uznawane jest za dolną granicę obszaru ubóstwa²⁵.

Z kolei ustawowa granica ubóstwa jest definiowana jako kwota, która zgodnie z obowiązującą ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej²⁶. Od 1 stycznia 2022 roku obowiązują kryteria dochodowe wynoszące: 776 zł dla gospodarstw jednoosobowych oraz 600 zł na osobę dla gospodarstw wieloosobowych.

W podejściu względnym ubóstwo określa się jako formę nierówności, nadmiernego dystansu między poziomem życia poszczególnych warstw społeczeństwa. Za ubogie uznaje się te osoby lub rodziny, których poziom życia jest znacznie niższy niż pozostałych grup ludności²⁷. Główny Urząd Statystyczny stosuje granicę relatywną definiowaną jako 50% średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych²⁸.

²² Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2013-2014*, Warszawa 2015, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/ubostwo-w-polsce-w-latach-2013-i-2014,1,6.html> [odczyt: 07.09.2022 r.], s. 25.

²³ Ibidem, s. 24.

²⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2015 i 2016*, Warszawa 2017, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/ubostwo-w-polsce-w-latach-2015-i-2016,1,8.html>, [odczyt: 07.09.2022 r.] s. 8.

²⁵ Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, *Badania nad poziomem i strukturą zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2008 r.*, Warszawa 2009 r., https://www.ipiss.com.pl/wp-content/uploads/downloads/2012/08/www_new_me_2008.pdf [odczyt: 07.09.2022 r.], s. 1.

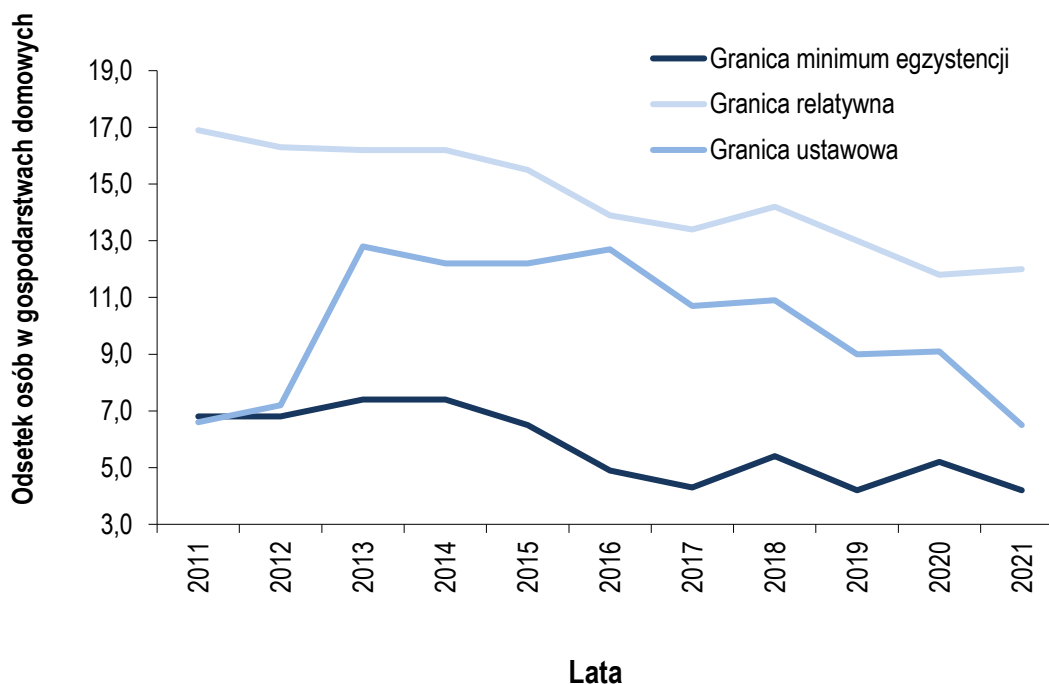
²⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Ubóstwo w Polsce w latach 2015 i 2016*, Warszawa 2017, s. 19.

²⁷ Ibidem, s. 8.

²⁸ Ibidem, s. 19.

Zgodnie z danymi GUS w 2021 r. w Polsce udział osób w gospodarstwach domowych znajdujących się poniżej minimum egzystencji kształtował się na poziomie 4,2% (w 2020 roku – 5,2%). Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym wyniósł 12,0% (w 2020 roku – 11,8%). Poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 6,5% (w 2020 roku - 9,1%) osób w gospodarstwach domowych²⁹.

Wykres 26. Zagrożenie ubóstwem w Polsce w latach 2011-2021 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa*).

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

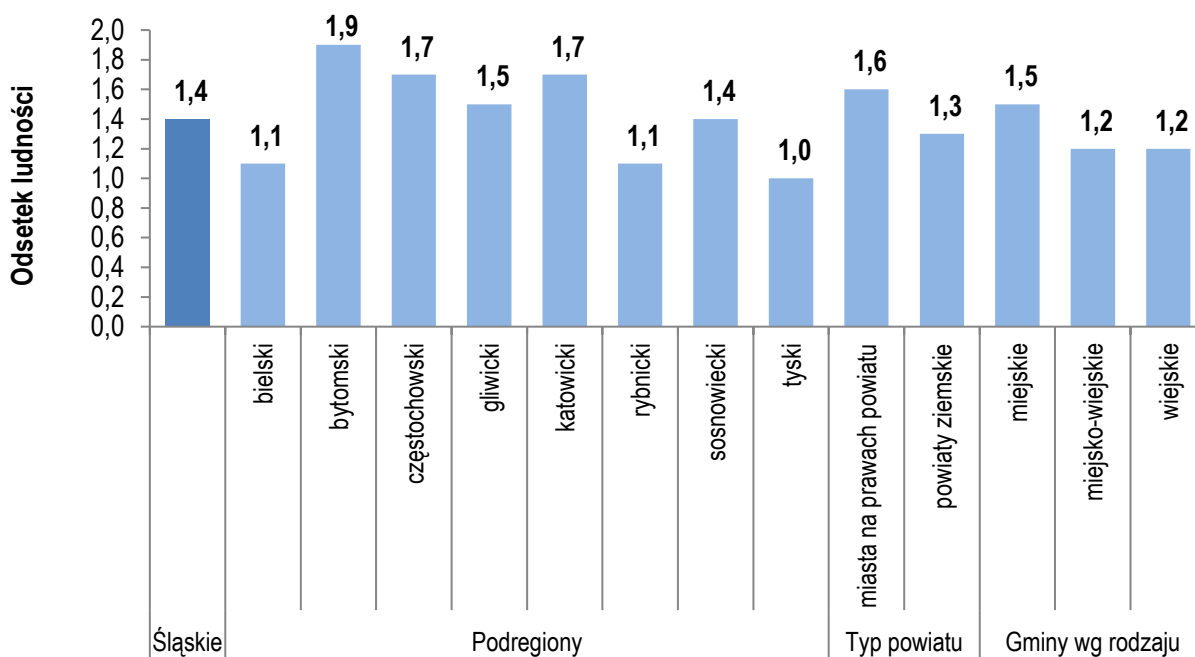
W przeciwieństwie do poziomu kraju istnieje niewiele danych pozwalających na mierzenie poziomu ubóstwa w poszczególnych województwach, w tym w województwie śląskim. Głównym źródłem informacji w tym względzie są statystyki pomocy społecznej. Do danych dotyczących ubóstwa, podawanych z dokładnością do poziomu gminy, należy publikowana przez Główny Urząd Statystyczny *liczba osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego*.

²⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Aneks do opracowania sygnałowego „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2021 r.”*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2021-roku,14,9.html> [odczyt: 07.09.2022 r.], s. 3.

Analizowana zmienna, odniesiona do liczby ludności, została na potrzeby niniejszego opracowania nazwana *wskaźnikiem PKD*. Obrazuje ona jaki odsetek ogółu ludności stanowią klienci pomocy społecznej żyjący w gospodarstwach domowych o dochodach poniżej kryterium dochodowego.

Analiza poziomu wskaźnika PKD wskazuje, że w województwie śląskim, podobnie jak w skali całego kraju, mamy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym występowania problemu ubóstwa. O ile na całym jego obszarze wskaźnik beneficjentów pomocy społecznej wyniósł w 2021 r. 1,4% (w Polsce 2,2%), o tyle w poszczególnych podregionach wahał się on od 1,0% w podregionie tyskim do 1,9% w podregionie bytomskim. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich – 1,6% w stosunku do 1,3%. Rodzaj gminy, a co za tym idzie miejsce zamieszkania (miasto/wieś) tylko nieznacznie różnicował wartości analizowanego wskaźnika - dało się zauważyć słabą tendencję, zgodnie z którą im gmina bardziej „miejska”, tym wskaźnik PKD wyższy.

Wykres 27. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności – województwo śląskie wg terytoriów w 2021 r.

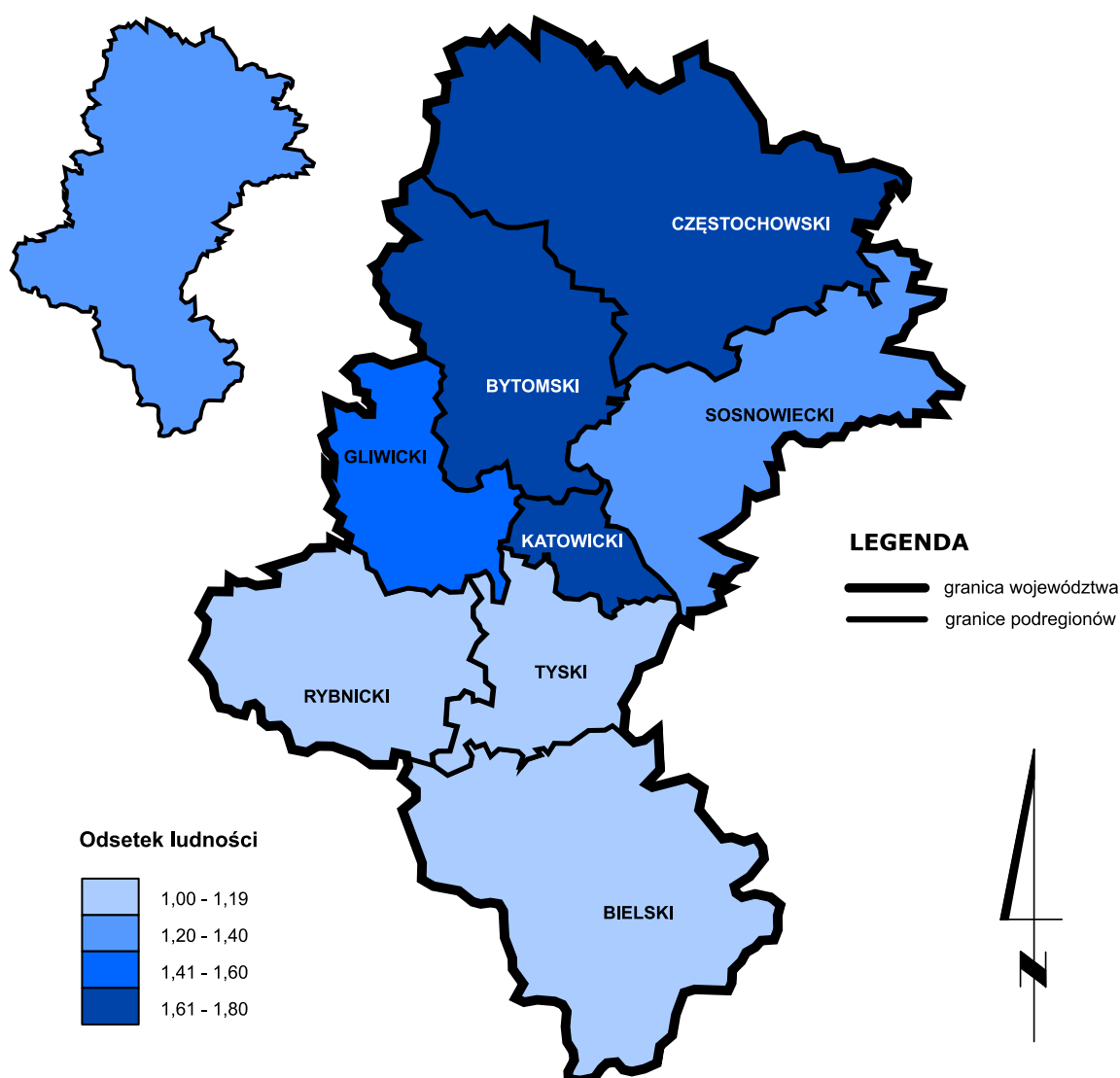
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL>.

Poniższa mapa z podziałem województwa śląskiego na podregiony nie tylko potwierdza duże zróżnicowanie poziomu ubóstwa pomiędzy tego rodzaju jednostkami podziału terytorialnego, ale także wskazuje, że dzieli się ono na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Dokładniejsza analiza przestrzenna, uwzględniająca podział na powiaty, pokazuje trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochoowski, myszkowski i zawierciański), część środkową (powiaty: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom, m. Chorzów, m. Zabrze, a także m. Ruda Śląska i m. Świętochłowice) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Wśród powiatów województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika PKD zanotowano w miastach na prawach powiatu: m. Siemianowice Śląskie (3,1%), m. Bytom (2,7%) oraz m. Chorzów i m. Zabrze (po 2,4%), natomiast najniższe w: powiecie bielskim i pszczyńskim (po 0,7%), powiecie bieruńsko-lędzińskim i w m. Jaworzno (po 0,8%).

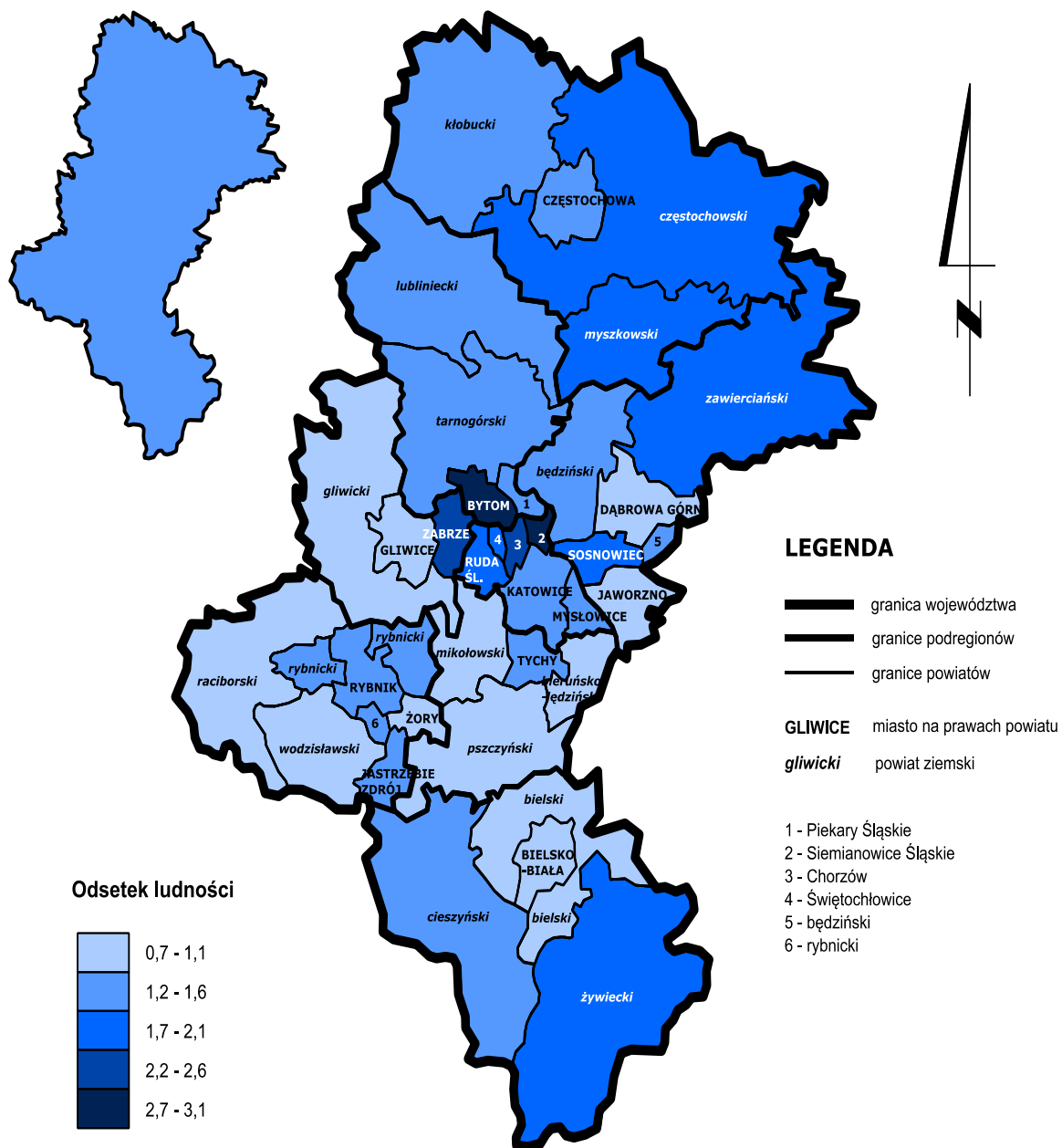
Z kolei na poziomie gmin najwyższe odsetki osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w gminach: Rajcza (4,3%), Koniecpol (3,4%) oraz w m. Siemianowice Śląskie (3,1%).

Mapa 1. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności podregionów województwa śląskiego w 2021 r.

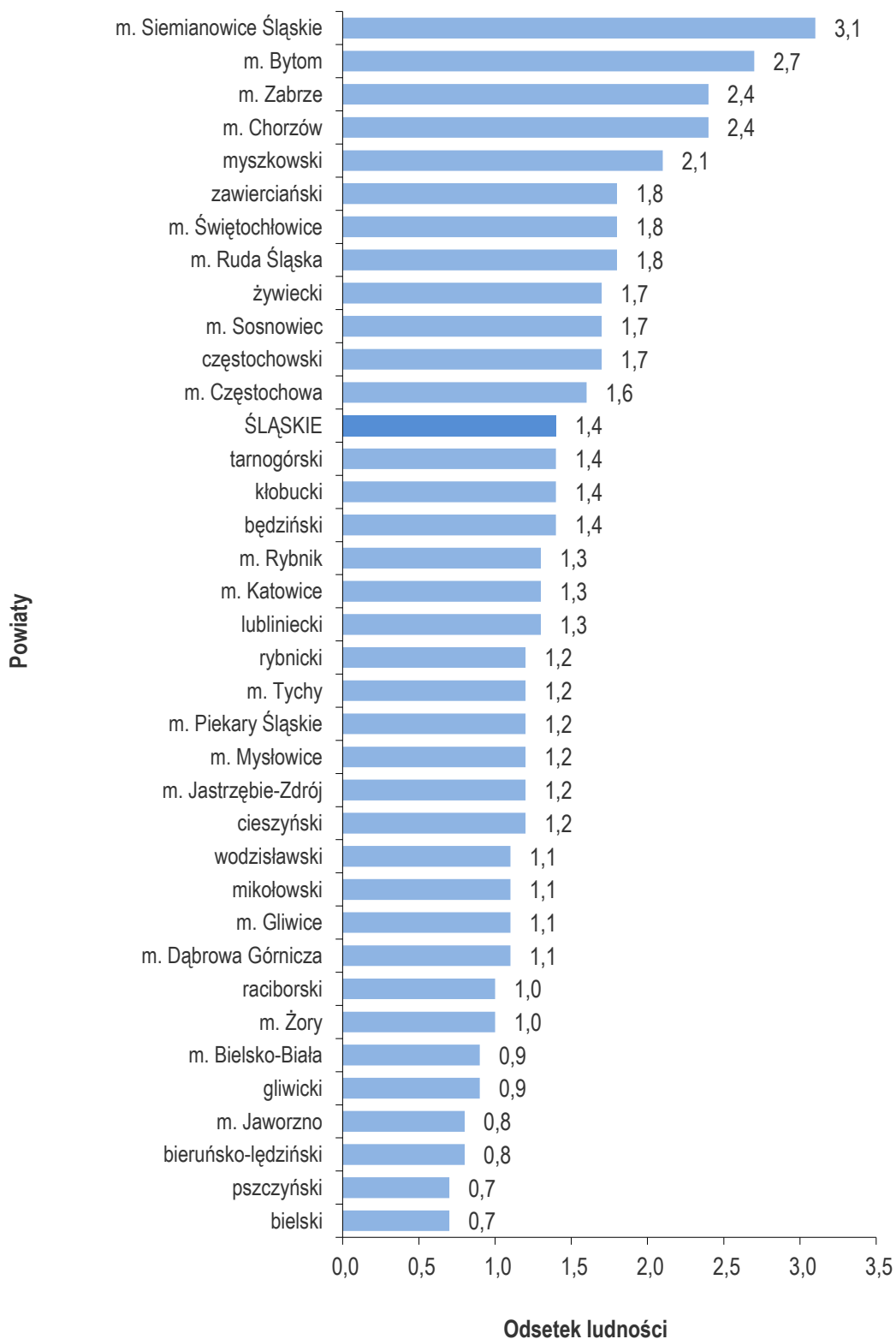
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 02.11.2022 r.].

Mapa 2. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności powiatów województwa śląskiego w 2021 r.

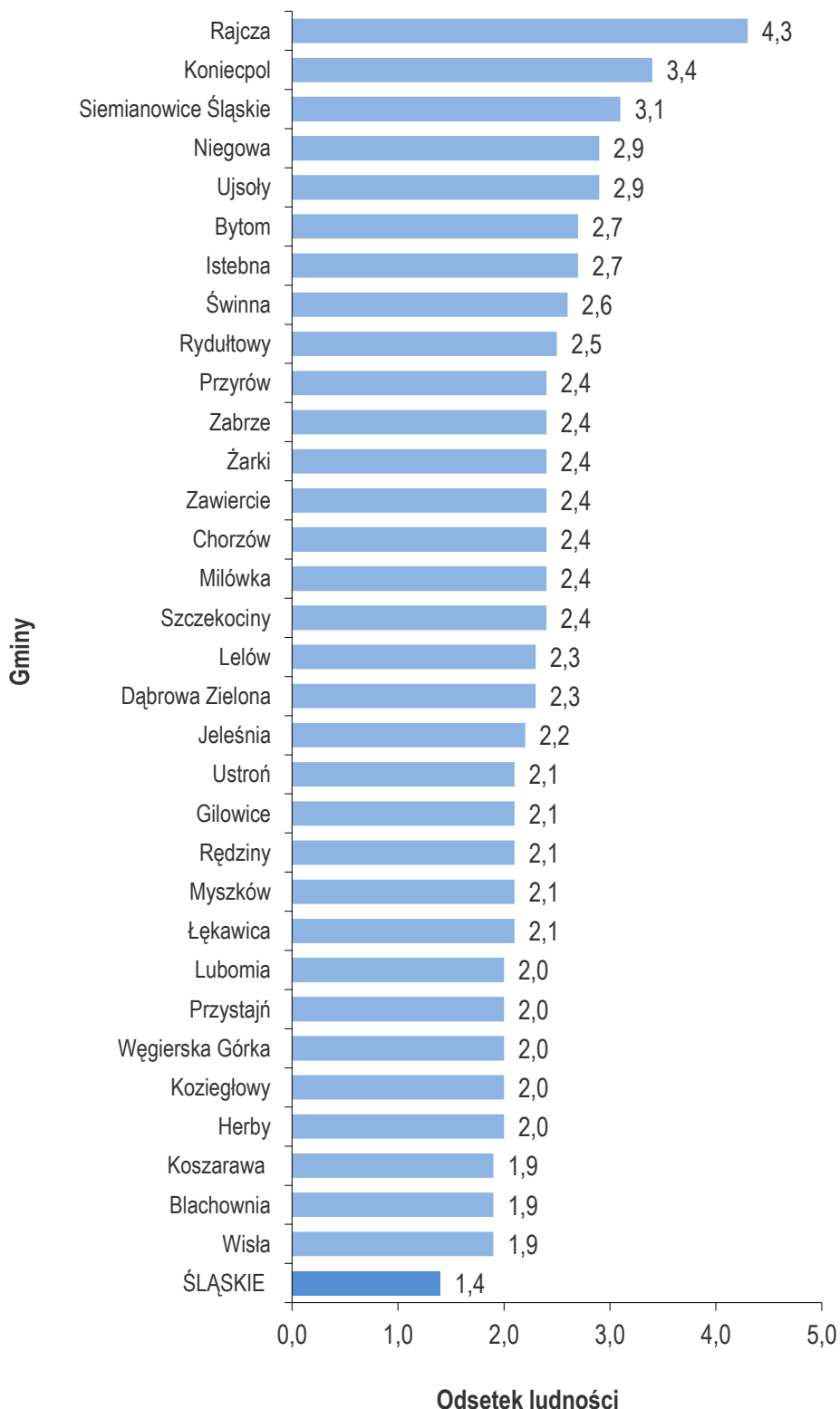
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 02.11.2022 r.].

Wykres 28. Osoby w gospodarstwach domowych korzystające z pomocy społecznej, znajdujące się poniżej kryterium dochodowego jako odsetek ogółu ludności powiatów województwa śląskiego w 2021 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 02.11.2022 r.].

Wykres 29. Gminy o najwyższym odsetku ludności w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego - województwo śląskie, 2021 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt: 03.11.2022 r.].

2.4. Rodzina

Rodzina jest naturalnym środowiskiem narodzin i rozwoju człowieka. Z tego powodu jest ona podstawową instytucją społeczną, która poprzez swoje funkcje kształtuje strukturę społeczną. Realizacja funkcji rodziny wiąże się z zaspokojeniem potrzeb jej członków, którzy jednocześnie są członkami społeczeństwa. Z tego wynika, że rodzina jest kluczową instytucją życia społecznego, która – z jednej strony – ma wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa, a z drugiej strony ona sama zależy od uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, politycznych i kulturowych, w których przyszło jej żyć.

W niniejszym opracowaniu przyjęto definicję rodziny zaproponowaną przez GUS przy realizacji NSP³⁰, gdzie rodzina (biologiczna) definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) – osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Wyróżnia się następujące typy rodzin biologicznych: małżeństwo bez dzieci, małżeństwo z dziećmi, partnerzy bez dzieci, partnerzy z dziećmi, matka z dziećmi, ojciec z dziećmi. Można wyróżnić także rodziny pełne i niepełne oraz rodziny zrekonstruowane i rozszerzone.

Z danych Narodowego Spisu Powszechnego wynika, że w 2011 roku w województwie śląskim mieszkało ogółem 1 357,1 tys. rodzin, które stanowiły 12,4% wszystkich rodzin w Polsce. W strukturze rodzin małżeństwa z dziećmi stanowiły 49,1%, samotne matki z dziećmi - 18,1%, samotni ojcowie z dziećmi - 2,9%, zaś partnerzy z dziećmi - 1,6%. Małżonkowie z dziećmi stanowili 64,5% wszystkich osób pozostających w związkach małżeńskich³¹.

2.4.1. Małżeństwa, rozwody i separacje

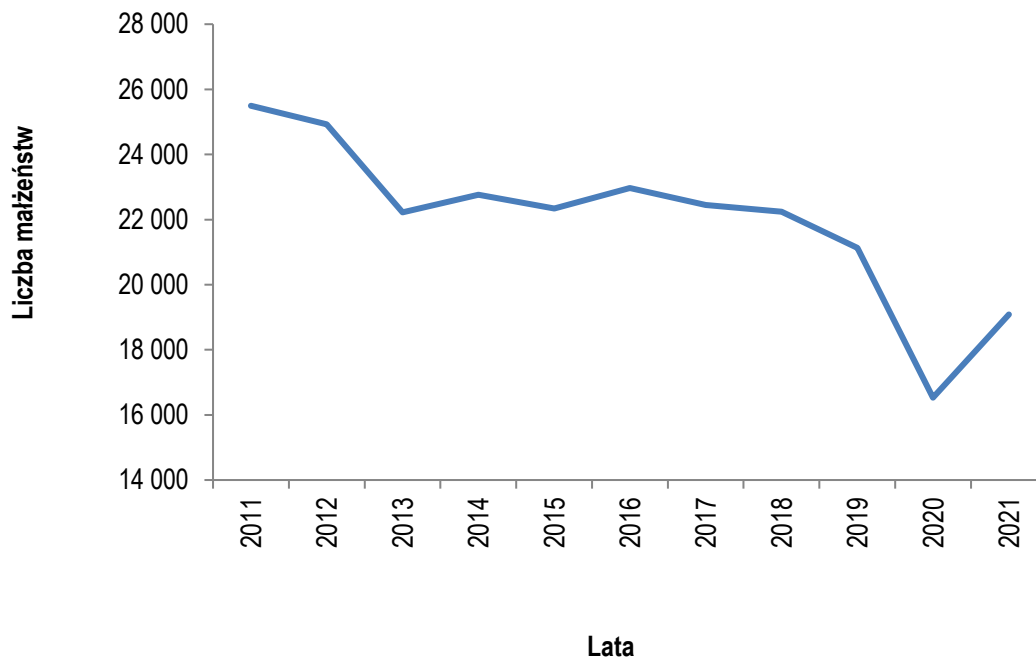
Od 2011 roku w zakresie liczby zawieranych małżeństw w województwie śląskim obserwuje się tendencję spadkową, z niewielkimi wahaniami. W latach 2011-2021 liczba zawartych małżeństw zmniejszyła się o 6 407, tj. 25,1%. Najwyższą liczbą zawartych związków małżeńskich cechował się rok 2011 (25,5 tys.), natomiast najniższą rok 2020 (16,5 tys.), na co znaczący wpływ miały obostrzenia wdrożone w związku z wystąpieniem pandemii COVID-19. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba małżeństw zawartych w województwie śląskim w 2021 roku wyniosła 4,3 i była nieco niższa niż średnia dla kraju (4,4)³².

³⁰ <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/gospodarstwa-domowe-i-rodziny-charakterystyka-demograficzna-nsp-2011,5,1.html> [odczyt: 07.09.2022 r.].

³¹ W momencie sporządzania opracowania nie były jeszcze dostępne dane z NSP 2021.

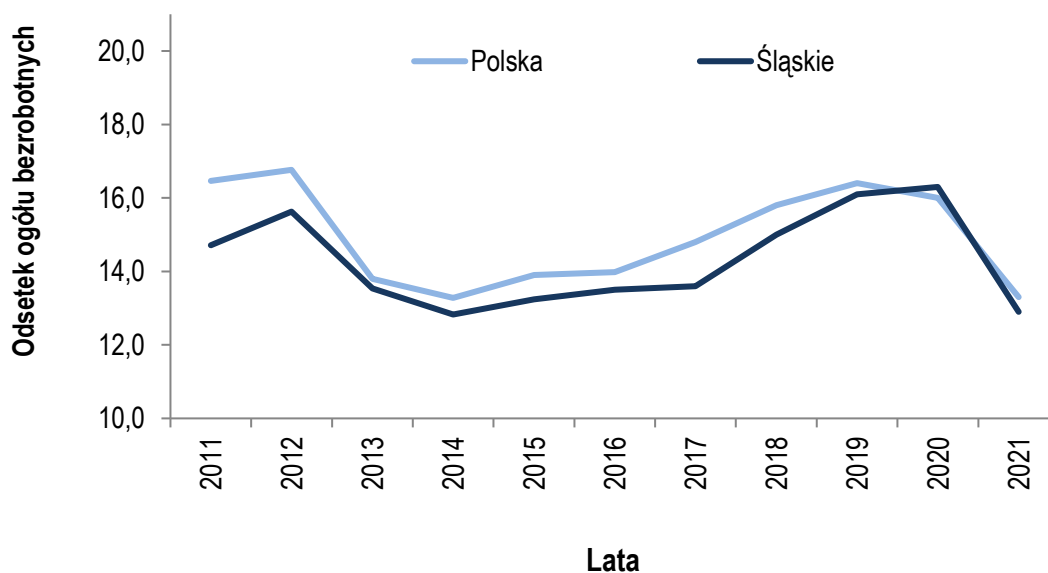
³² Główny Urząd Statystyczny, *Bank...*, op. cit.

Wykres 30. Liczba małżeństw w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 31. Liczba małżeństw na 1000 mieszkańców zawartych w latach 2011-2021.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

W 2021 roku najwięcej małżeństw, w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, zawarto w podregionie katowickim (4,6) oraz rybnickim i tyskim (po 4,4), zaś najmniej w podregionie sosnowieckim (3,9). Najwyższe wskaźniki zawieranych małżeństw zanotowano w powiatach: m. Rybnik (4,8) oraz żywieckim, m. Katowice, m. Żory i w powiecie pszczyńskim (po 4,7) zaś najniższe w powiatach: będzińskim i m. Dąbrowa Górnicza (po 3,6) oraz w powiecie myszkowskim (3,7). Miejsce zamieszkania (miasto/wieś) nieznacznie różnicowało wartości analizowanego wskaźnika – w miastach był on nieco wyższy niż na wsiach - 4,4 w stosunku do 4,3³³.

Według najaktualniejszych danych, z roku 2020, mediana wieku kobiet zawierających związek małżeński wyniosła 28,5 roku (28,2 roku w 2019 roku), a mężczyzn – 30,6 roku (30,3 roku w 2019 roku)³⁴. Powyższe dane potwierdzają przesunięcie na późniejszy okres wieku, w którym podejmowana jest decyzja o zakładaniu rodziny. Wynika to m.in. z faktu częstego podejmowania studiów, szczególnie przez kobiety oraz z odkładania tej decyzji na bliżej nieokreślony moment osiągnięcia odpowiedniego szczebla w karierze zawodowej. Późniejsze małżeństwo często oznacza późniejsze rodzicielstwo, co skutkuje potencjalnie mniejszą liczbą dzieci (skrócenie okresu pomiędzy momentem zawarcia małżeństwa a końcem płodności kobiety oraz przesunięcie planów prokreacyjnych na trzydzieste lata jej życia, kiedy to naturalne możliwości poczęcia dziecka zaczynają spadać)³⁵.

Najczęstszą przyczyną rozpadu związków małżeńskich jest zgon jednego ze współmałżonków. Innym ważnym powodem rozwiązania małżeństw są rozwody. W latach 2011-2021 liczba rozwodów w regionie wykazywała pewne wahania. Najwyższą wartość przyjęła w 2013 roku – 8 602, natomiast najmniejszą zanotowano w 2020 roku, kiedy to w województwie śląskim rozwiązano przez rozwód 6 114 małżeństw. Ogólnie od 2013 roku w zakresie liczby rozwodów podobnie jak w przypadku małżeństw, obserwuje się słabą tendencję spadkową z niewielkimi wahaniami. Wyjątkiem jest właśnie rok 2020, w którym zanotowano gwałtowny spadek rozwodów, na co znaczący wpływ miały obostrzenia wprowadzone w związku z pandemią COVID-19, podobnie jak to miało miejsce w przypadku spadku liczby zawieranych małżeństw. W latach 2011-2021 w regionie liczba rozwodów zmniejszyła się o 866, tj. 10,4%³⁶.

Wskaźnik prezentujący stosunek liczby małżeństw rozwiązanych przez rozwód (orzeczonych rozwodów) do liczby małżeństw zawartych w danym roku w województwie śląskim rośnie. W 2011 roku wynosił 32,7%, natomiast w 2021 wzrósł do 39,1%, osiągając tym samym najwyższą wartość na przestrzeni lat 2011-2021.

W latach 2011-2021 wartość wskaźnika rozwodów w województwie śląskim była wyższa niż średnia dla całego kraju. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba rozwodów orzeczonych w województwie śląskim w 2021 roku wyniosła 1,7 (dla kraju 1,6)³⁷. Do głównych przyczyn orzekania rozwodów w województwie śląskim należały: niezgodność charakterów (5 031 rozwodów), niedochowanie wierności

³³ Główny Urząd Statystyczny, *Bank...*, op. cit.

³⁴ Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik demograficzny 2021*, Warszawa 2021.

³⁵ P. Ulman, *Polska rodzina w świetle wybranych badań statystycznych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2014, nr 1 (10), s. 162.

³⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Bank...*, op. cit.

³⁷ Ibidem.

małżeńskiej (1 597 rozwodów), nadużywanie alkoholu (1 291 rozwodów), nieporozumienia na tle finansowym (1 066 rozwodów), naganny stosunek do członków rodziny (870 rozwodów), różnice światopoglądowe (645 rozwodów) oraz dłuższa nieobecność (534 rozwody)³⁸.

Do podregionów województwa śląskiego charakteryzujących się w 2021 roku najwyższymi wskaźnikami rozwodów należały: gliwicki (1,9), sosnowiecki (1,8) oraz katowicki i bytomski (po 1,7). Najniższe wartości omawiany wskaźnik osiągnął w podregionie rybnickim (1,4), częstochowskim (1,5) oraz bielskim i tyskim (po 1,6). Rozwody jako zjawisko demograficzne są ściśle związane z obszarami miejskimi. W miastach na prawach powiatów analizowany wskaźnik wyniósł 1,8, podczas gdy w powiatach ziemskich 1,5. Na poziomie powiatowym największymi wartościami wskaźnika rozwodów cechowały się duże jednostki posiadające status miasta na prawach powiatu: Gliwice (2,2), Piekary Śląskie i Bielsko-Biała (po 2,1) oraz Sosnowiec (2,0), zaś najniższe wskaźniki odnotowano w powiecie częstochowskim (1,1) oraz w rybnickim, kłobuckim, bieruńsko-lędzińskim i m. Jastrzębie-Zdrój (po 1,2)³⁹.

Szczególnie niekorzystnie rozpad rodziny wpływa na dzieci, tymczasem w 2021 roku w województwie śląskim 57,3% ogółu rozwodów orzeczono w rodzinach z dziećmi. Rozwody małżeństw bez małoletnich dzieci stanowiły 42,7%. Odsetek rozwodzających się małżeństw z 1 dzieckiem wynosił 34,4%, z 2 dziećmi – 19,6%, z 3 dziećmi – 2,9% oraz z 4 i więcej dziećmi – 0,4%⁴⁰.

Separacja prawna to uchylenie wspólnoty małżeńskiej bez prawa wstępowania w nowy związek małżeński przez którąkolwiek ze stron. Orzeczenia o separacji dokonuje odpowiedni sąd w formie przypisanej prawem. W odróżnieniu od rozwodu separacja nie ma charakteru ostatecznego rozwiązania małżeństwa - na zgodne żądanie małżonków sąd orzeka zniesienie separacji.

W 2021 roku w województwie śląskim orzeczono 133 separacji (w 2020 roku było ich 120). Wskaźnik liczby separacji na 10 tys. mieszkańców kształtował się na poziomie 0,30 (w całej Polsce 0,20). Od 2011 roku w województwie śląskim mamy do czynienia z systematycznym spadkiem liczby separacji, przy czym, podobnie jak w przypadku rozwodów, wskaźnik natężenia tego zjawiska utrzymuje się na poziomie wyższym od średniej dla całego kraju.

Według ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268 ze zm.) osoby i rodziny, które posiadają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, mają możliwość skorzystania z pomocy w formie poradnictwa specjalistycznego, w szczególności prawnego, psychologicznego i rodzinnego, bez względu na posiadany dochód. Poradnictwo rodzinne obejmuje problemy w funkcjonowaniu rodziny, w tym problemy opieki nad osobą z niepełnosprawnością, a także terapię rodzinną⁴¹.

W 2021 r. w województwie śląskim funkcjonowały 3 placówki specjalistycznego poradnictwa rodzinnego, które udzieliły wsparcia 480 osobom. W ramach ww. placówek świadczone także usługi w postaci terapii rodzinnej, z której skorzystało 35 osób⁴².

³⁸ Łącznie z innymi przyczynami (dane małżeństwo mogło być rozwiązane z więcej niż jednego powodu).

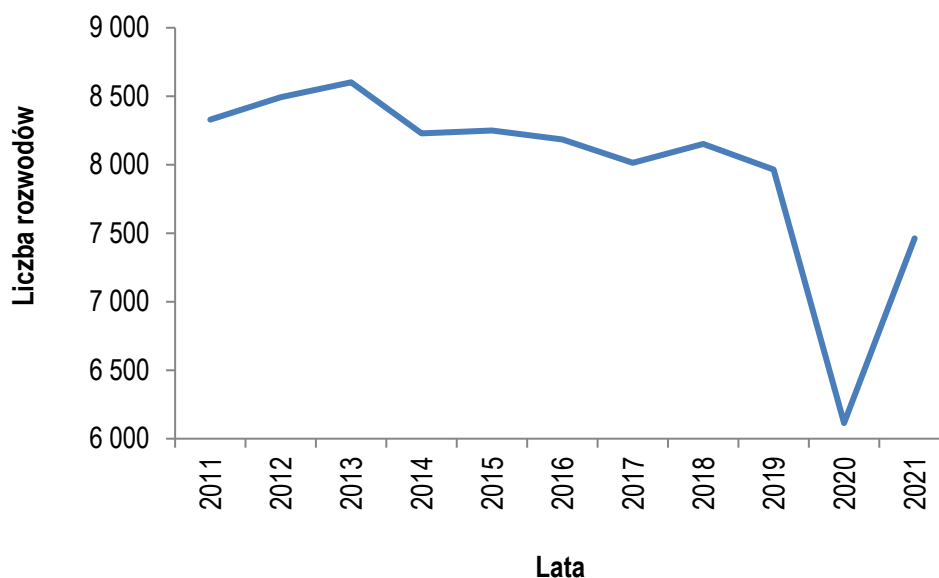
³⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Bank...*, op. cit.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ustawa o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r. (Dz. U. z 2021 r. poz. 2268 ze zm.), art. 46, ust. 1, 4.

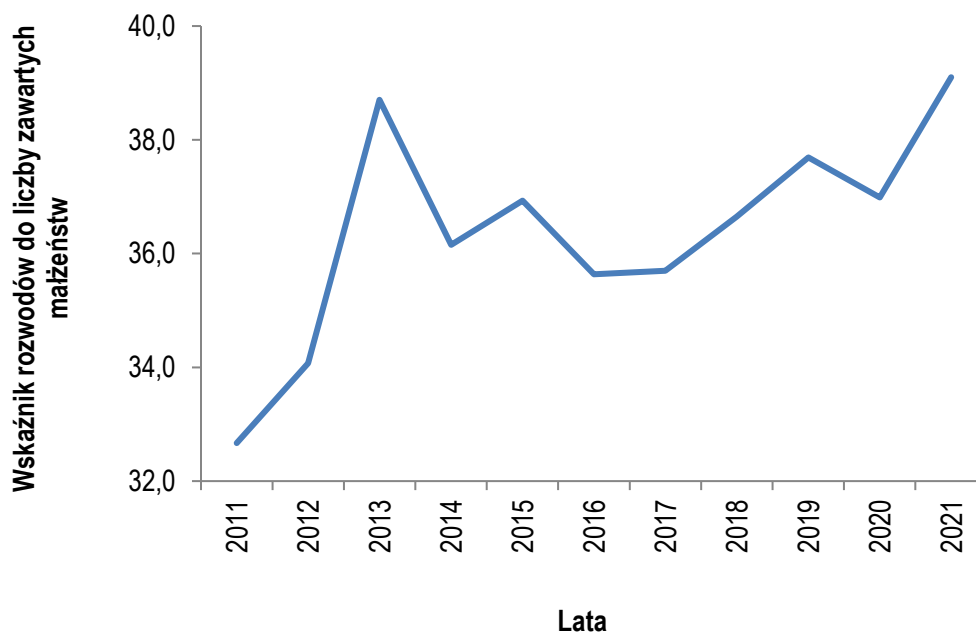
⁴² Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-06 za 2021 r.

Wykres 32. Liczba rozwodów w województwie śląskim w latach 2011-2021.

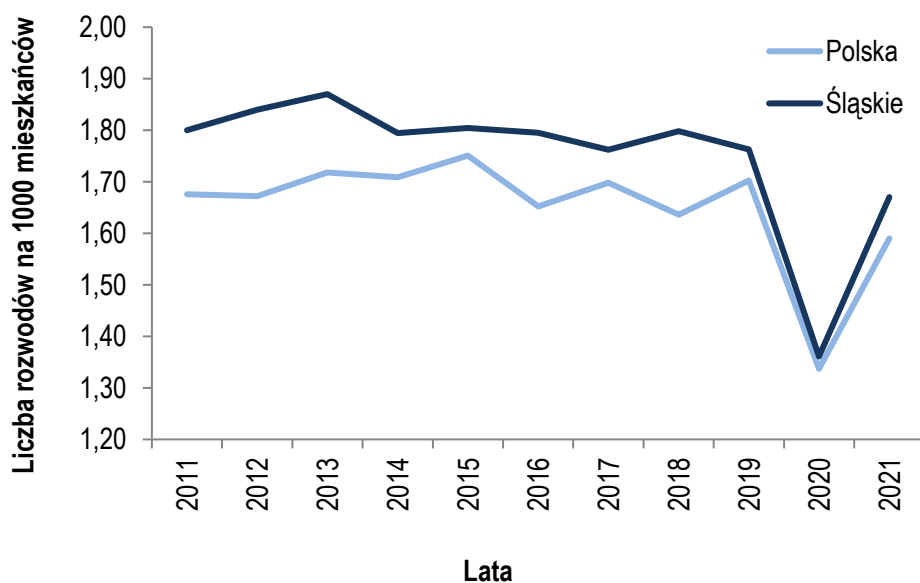
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Wykres 33. Stosunek liczby orzeczonych rozwodów do liczby zawartych małżeństw w danym roku w województwie śląskim w latach 2011-2021.

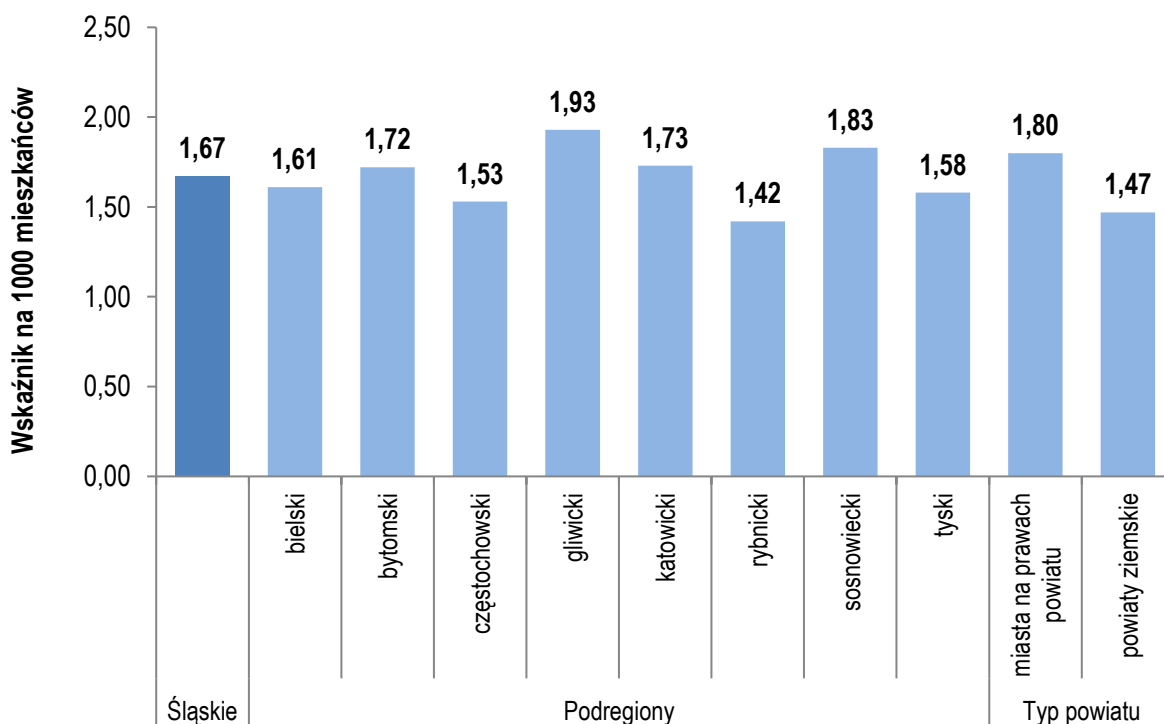
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 34. Liczba rozwodów na 1000 mieszkańców w latach 2011-2021.

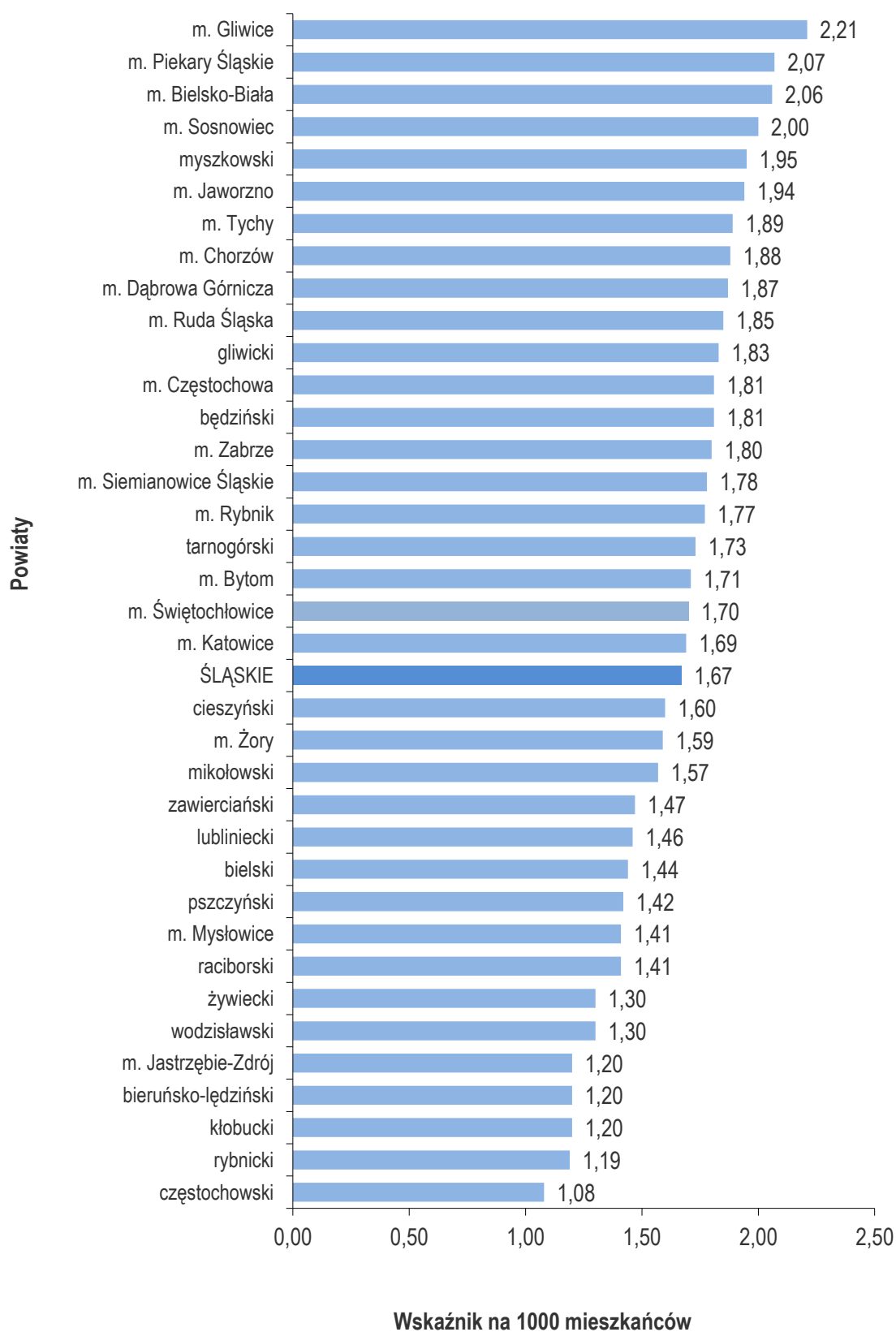
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Wykres 35. Wskaźnik rozwodów na 1000 mieszkańców - województwo śląskie według terytoriów w 2021 roku.

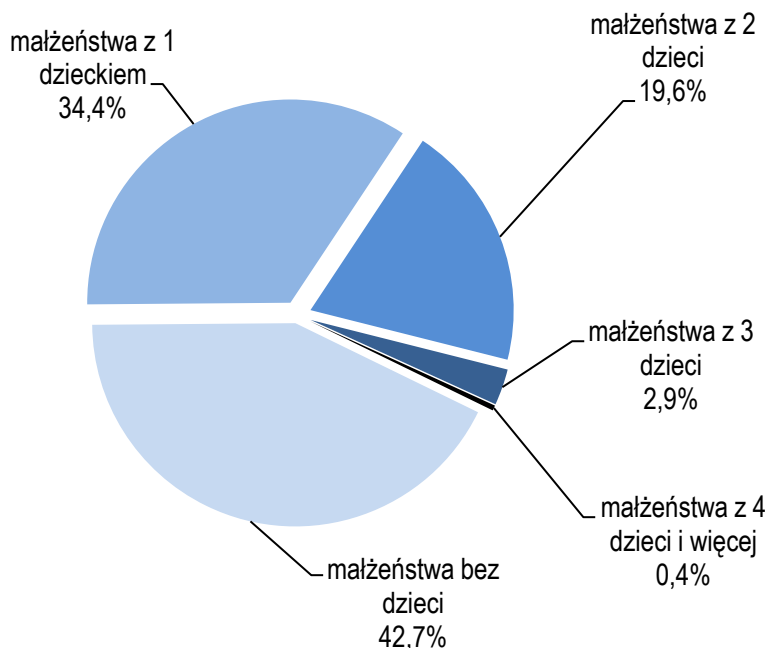
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Wykres 36. Wskaźnik rozwodów na 1000 mieszkańców w województwie śląskim w 2021 roku.

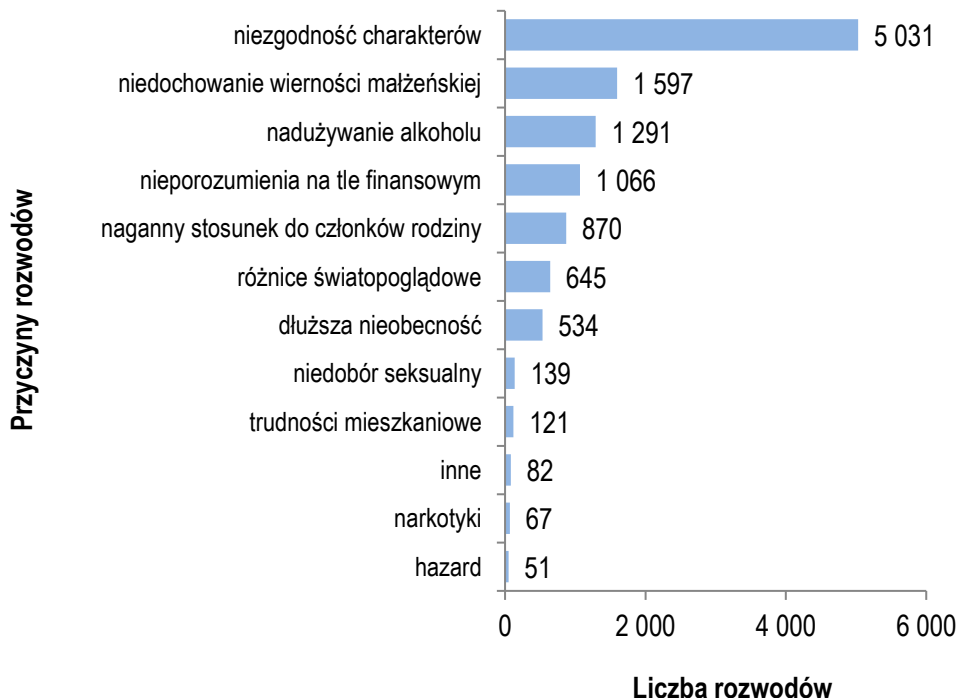
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Wykres 37. Struktura rozwodów w województwie śląskim w 2021 roku wg liczby małoletnich dzieci (N=7 463).

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Wykres 38. Rozwody wg przyczyn* w województwie śląskim w 2021 r.

Uwaga: rozwody wg przyczyn nie sumują się do ogólnej liczby rozwodów, gdyż dany związek małżeński mógł zostać rozwiązany z powodu więcej niż jednej przyczyny.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

2.4.2. Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego

Na kondycję polskich rodzin istotny wpływ miały zmiany systemu społeczno-ekonomicznego, jakie zaszły w ostatnich 30 latach. Ich konsekwencją było pojawienie lub pogłębienie się wielu problemów społecznych, takich jak: bezrobocie, ubóstwo, alkoholizm czy przemoc. Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych powiązana jest z dysfunkcyjnością rodziny, trudnościami w prawidłowym wypełnianiu ról rodzicielskich, niewydolnością wychowawczą, zaniedbywaniem czy krzywdzeniem dzieci. Cechą wyróżniającą tego rodzaju rodziny jest zaburzenie ogólnie przyjętych norm postępowania rodziców wobec dzieci.

W przypadku dzieci konsekwencją niewłaściwego funkcjonowania rodziny jest pojawianie się symptomów niedostosowania społecznego⁴³. W takiej sytuacji możemy mieć do czynienia z niedojrzałością emocjonalną, problemami we współżyciu z ludźmi, trudnościami adaptacyjnymi, problemami wychowawczymi w środowisku szkolnym, a nawet z przestępczością młodocianych. Dzieci i młodzież pochodząca z tego rodzaju rodzin często przejawia zachowania buntownicze, agresywne, konfliktowe, łamie obowiązujące przepisy prawa, obyczaje, normy i wartości⁴⁴.

Jednym z fundamentów systemu pomocy społecznej jest praca z rodziną zmierzająca do przeciwdziałania przemocy i zaniedbaniom, odbudowywaniu odpowiedzialności rodziców za wychowanie oraz poprawa funkcjonowania rodziny w zakresie pełnienia swoich funkcji. Bezradność występować może także w kwestii prowadzenia gospodarstwa domowego objawiając się problemami z zapewnieniem żywności, odzieży, mieszkania itp. Bezradności tej nie należy jednak mylić z problemem posiadania przez rodzinę niewystarczających środków finansowych na zabezpieczenie tych potrzeb. O bezradności w prowadzeniu gospodarstwa domowego powinno mówić się w odniesieniu do rodzin, które posiadają wystarczające środki finansowe na zabezpieczenie podstawowych potrzeb, lecz środkami tymi dysponują w nieodpowiedni sposób⁴⁵.

Zarówno dzieci i młodzież pochodząca z dobrze czy też przeciętnie sytuowanych rodzin, jak i ta żyjąca w gorszych warunkach materialnych doświadcza rozmaitych problemów. Powszechny dostęp do Internetu, mediów społecznościowych i technologii telekomunikacyjnych sprawia, że dynamicznie zmienia się środowisko wychowania (autorytet wychowawców) i rola szkoły. Rodzice nie zawsze mają czas i odpowiednie kompetencje, by właściwie przygotować dziecko do funkcjonowania i dorastania w dzisiejszym świecie, a także w rzeczywistości wirtualnej. Chaos aksjologiczny i informacyjny, z jakim mamy obecnie do czynienia, połączony z brakiem czasu członków rodziny dla siebie nawzajem sprawia, że wśród dzieci i młodzieży mogą pojawić się problemy z poczuciem własnej wartości. Młodzi ludzie są szczególnie wrażliwi – potrzebują miłości, akceptacji i zrozumienia – najpierw u najbliższych, potem u innych osób znaczących, w tym grona rówieśników. Gdy tego nie znajdują, zdarza się, że popadają

⁴³ Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych, *Standardy w pomocy, Standardy usług dla rodziny z dziećmi*, wersja nr 3 z dnia 12.06.2011 r., s. 2-3.

⁴⁴ Ibidem, s. 4.

⁴⁵ <https://ops.pl/2016/08/kwestia-problemow-opiekunczo-wychowawczych-i-nieprawidlowego-prowadzenia-gospodarstwa-domowego-w-pomocy-spoecznej/> [odczyt 08.09.2022 r.].

w uzależnienia takie jak: siecioholizm, fonoholizm, zaburzenia odżywiania czy uzależnienia od środków psychoaktywnych (alkoholizm, narkomania, dopalacze). Wielu z nich pada ofiarą przemocy i agresji – słownej, fizycznej oraz w środowisku wirtualnym ze strony rówieśników i dorosłych. Są coraz bardziej samotni, często nie mają z kim porozmawiać o swoich problemach, chorują na depresje i nerwice⁴⁶. Na dotychczasowe problemy nałożyły się nowe wynikające z pandemii koronawirusa. Praca zdalna i związana z nią izolacja od rówieśników i wychowawców przyczyniła się m. in. do pogorszenia kondycji psychicznej wielu dzieci.

W rodzinie biednej dzieci nie mają zaspokojonych podstawowych potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwa (np. zaspokajanie głodu, potrzeby schronienia). Ze względów oszczędnościowych przygotowuje się mało wartościowe posiłki, co prowadzi do stanu niedożywienia. Regularne, racjonalne odżywianie jest bowiem ważne dla uzyskania odpowiedniego stopnia koncentracji i przekłada się na zdobyte w szkole wiadomości i umiejętności. Dzieci niedożywione mają więc o wiele mniejsze szanse na osiągnięcie sukcesu edukacyjnego⁴⁷.

Rodziny żyjące w kulturze ubóstwa zamieszkują gorsze i zdekapitalizowane dzielnice. Substandardowe i przeludnione mieszkania nie pozwalają na odpowiedni wypoczynek czy higienę. Dzieci odrabiają lekcje w przypadkowych, niedostosowanych do tego miejscach⁴⁸. Bywają obciążone większą ilością obowiązków domowych niż ich rówieśnicy. Ze względu na ciągłe niedobory finansowe w rodzinie, dzieci mogą być zmuszane do podejmowania nielegalnej pracy, a także żebractwa, drobnych kradzieży czy prostytucji⁴⁹.

Rola ojca w rodzinie dysfunkcyjnej jest często osłabiona z powodu bezrobocia i alkoholizmu, a rodzina wychowuje osoby o niskim poczuciu własnej wartości. Rodzice mają ograniczone potrzeby poznawcze, nie inwestują w rozwój osobisty swój i swoich dzieci, nie biorą udziału w życiu kulturalnym. Dzieci te zazwyczaj osiągają niskie wyniki w nauce, nie uczestniczą w zajęciach dodatkowych, rozwijaniu zainteresowań, nie korzystają z korepetycji, a rodzice nie pomagają im w odrabianiu lekcji. Brak stymulacji edukacyjnej rodziców często oznacza gorsze oceny, co z kolei pociąga za sobą niechęć nauczycieli. W wyniku tego podwójnego odrzucenia dziecko prędko odwraca się od szkoły, powtarza klasy i w konsekwencji zdarza się, że całkowicie „wypada” z systemu edukacji. Ten zamknięty krąg prowadzi do replikacji braku wykształcenia w kolejnym pokoleniu, co w oczywisty sposób przekłada się na trudności w znalezieniu pracy i wyjściu z problemu ubóstwa⁵⁰.

⁴⁶ <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/800-080-222-calodobowa-bezplatna-infolinia-dla-dzieci-i-mlodziezy-oraz-ich-opiekunow> [odczyt: 08.09.2022 r.].

⁴⁷ <http://www.edukacja.edux.pl/p-10880-ubostwo-materialne-bariera-rozwoju-dzieci.php> [odczyt: 08.09.2022 r.].

⁴⁸ Ibidem.

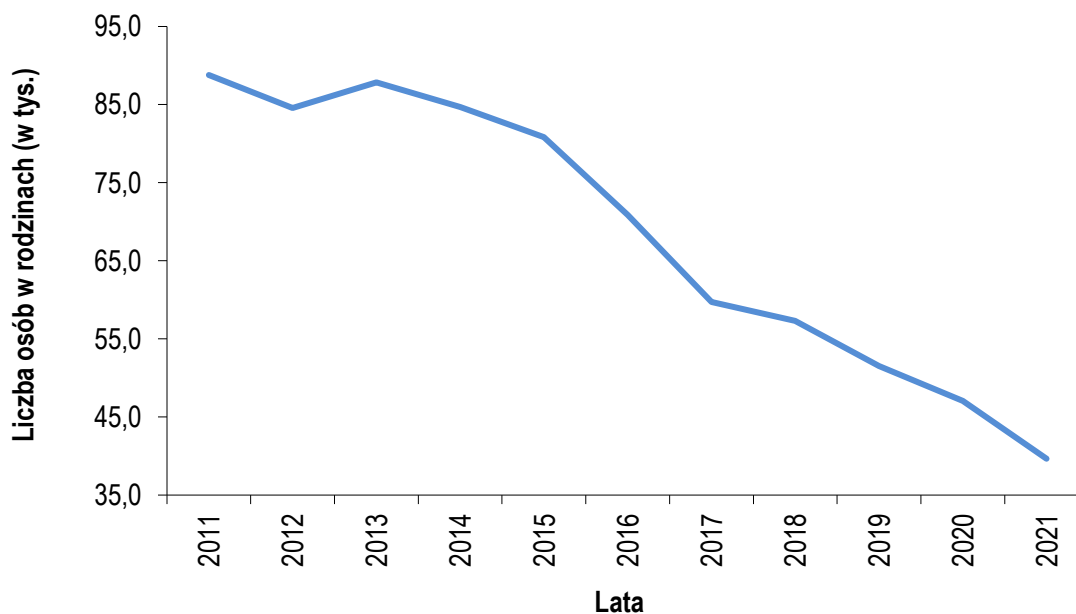
⁴⁹ E. Tarkowska, *Ubóstwo dzieci w Polsce*, <https://www.eapn.org.pl/eapn/uploads/2013/07/Ubostwo-dzieci.pdf#:~:text=Rodziny%20%C5%BCyj%C4%85ce%20w%20ub%C3%B3stwie%20to%20bardzo%20cz%C4%99sto%20rodziny,ze%20stronyrodzic%C3%B3w%20to%20kolejny%20rys%20dzieci%C5%84stwa%20w%20biedzie> [odczyt: 08.09.2022 r.], s. 14.

⁵⁰ Sz. Wójcik, *Ubóstwo dzieci*, w: *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(1) 2017, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b782e25c-f457-4aee-bf7c-ae24b0aed6e8?q=bwmeta1.element.desklight-160a6fb7-6c41-424b-a00e-dd78622e1258;0&qt=CHILDREN-STATELESS> [odczyt: 08.09.2022 r.], s. 28.

W szkole dziecko bywa odrzucane przez rówieśników z powodu gorszej jakości ubrań, braku przyborów szkolnych, zabawek i akcesoriów, nieodpowiedniej higieny czy braku śniadań i obiadów. To, że są lokowane na marginesie społeczności szkolnej, sprawia, że odnajdują się jedynie w grupach rówieśników o podobnym statusie materialnym. Oznacza to doświadczanie nierówności społecznych już w okresie dzieciństwa⁵¹. Rodziny ubogie nierzadko doznają syndromu „zamknięcia się w sobie” — nie mając środków na uczestnictwo w życiu społecznym, zrywają kontakty ze znajomymi i zamykają się kręgu rodzinnym. Ten wzór jest przejmowany przez dzieci, które dodatkowo borykają się z ciągłym poczuciem wstydu wobec rówieśników z bogatszych rodzin⁵².

W 2021 r. w województwie śląskim pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego⁵³ objęto 12 854 rodziny liczące ogółem 39 655 osób. Bezradność była piątą co do częstości przyczyną jej udzielania. Wsparciem z tego tytułu objęto 25,9% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. Generalnie w latach 2011-2021 w analizowanej dziedzinie mieliśmy do czynienia z trendem spadkowym. Przez cały ten okres wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim niższy niż w kraju, choć różnica ta systematycznie malała.

Wykres 39. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03, meldunki za lata 2011-2021.

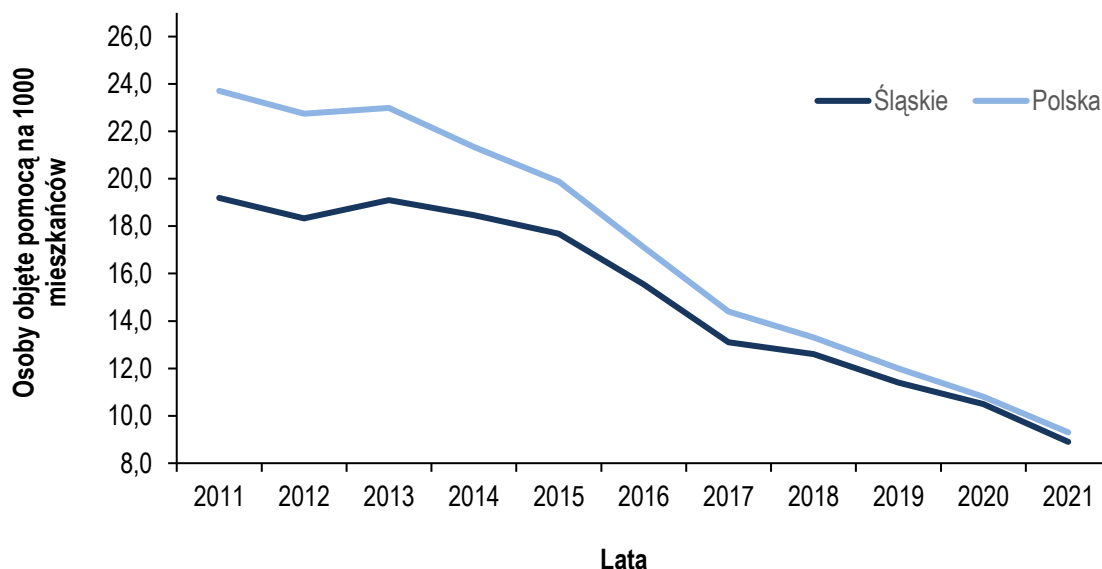
⁵¹ <https://www.tygodnikprzeklad.pl/biedne-dziecko-nie-jest-dopuszczalnym-tematem-rozmowa-prof-wielislawa-warzywoda-kruszynska/> [odczyt: 08.09.2022 r.].

⁵² Sz. Wójcik, *Ubóstwo...*, op. cit.

⁵³ W dalszej części opracowania do określenia bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego będziemy używali określenia „bezradność”.

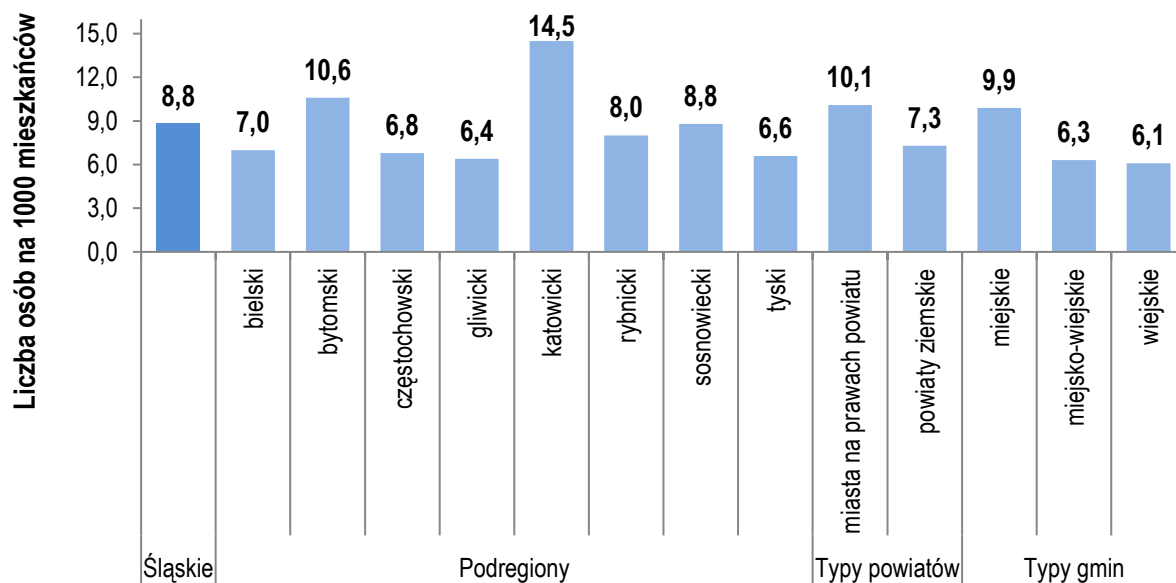
Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyraźnie wyróżniały się: katowicki (14,5) oraz bytomski (10,6). Dało się zauważyć wyższą jego wartość w miastach na prawach powiatu niż w powiatach ziemskich – odpowiednio 10,1 i 7,3. W gminach miejskich wynosił on 9,9, w miejsko-wiejskich 6,3, natomiast w wiejskich 6,1. Analiza przestrzenna wskazuje, że najwyższe wartości wskaźnik objętych pomocą z powodu bezradności przyjmował w środkowej części województwa. Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą jego wartością w 2021 roku znalazły się: m. Katowice (18,8), m. Bytom (15,8) oraz m. Siemianowice Śląskie (15,5). Z kolei na poziomie gmin wyróżniały się trzy jednostki samorządu terytorialnego: Goczałkowice-Zdrój (41,4), Wisła (34,5) oraz Krupski Młyn (25,5).

Wykres 40. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego na 1000 mieszkańców w latach 2011-2021.

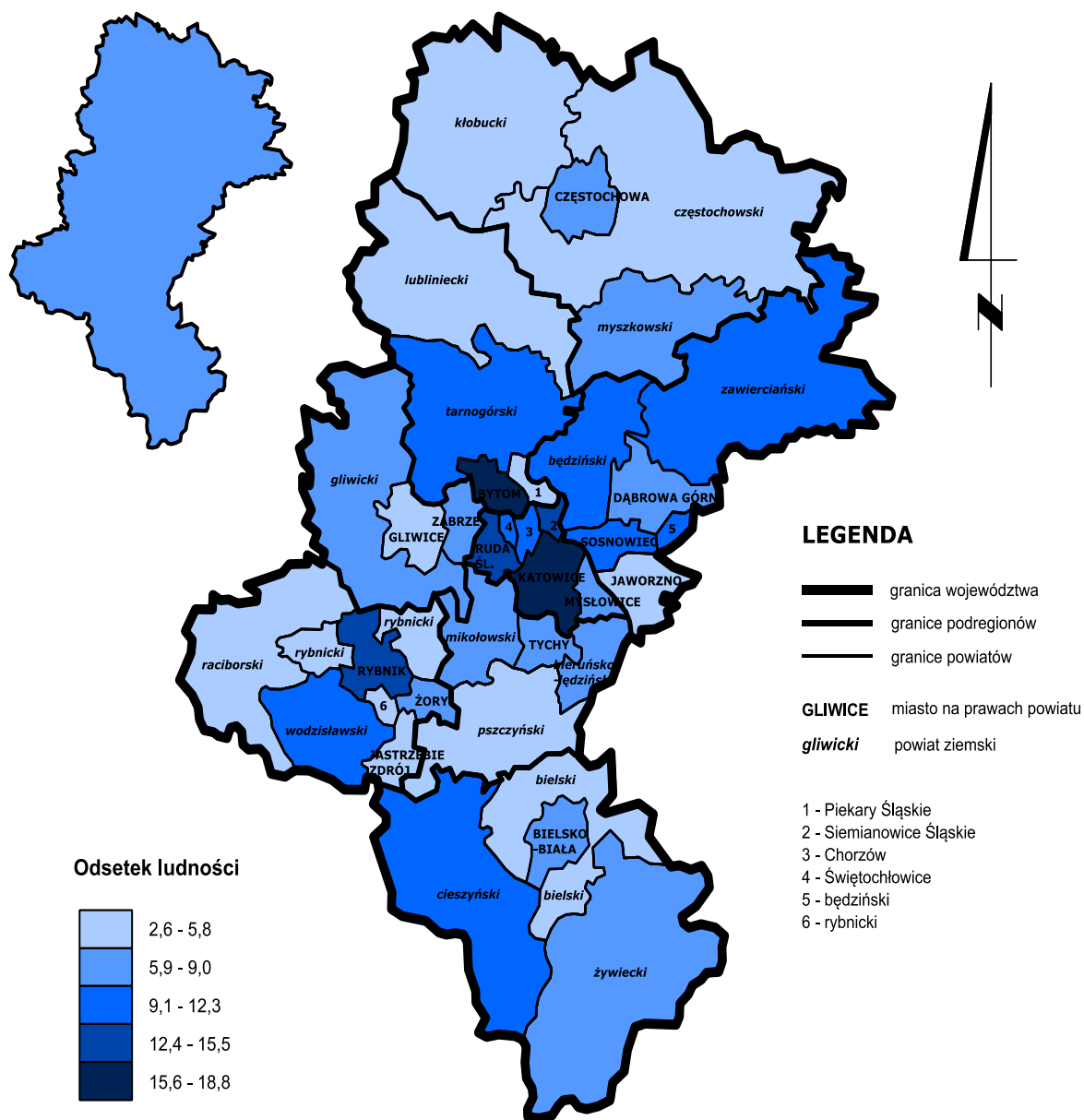
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 41. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego na 1000 mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

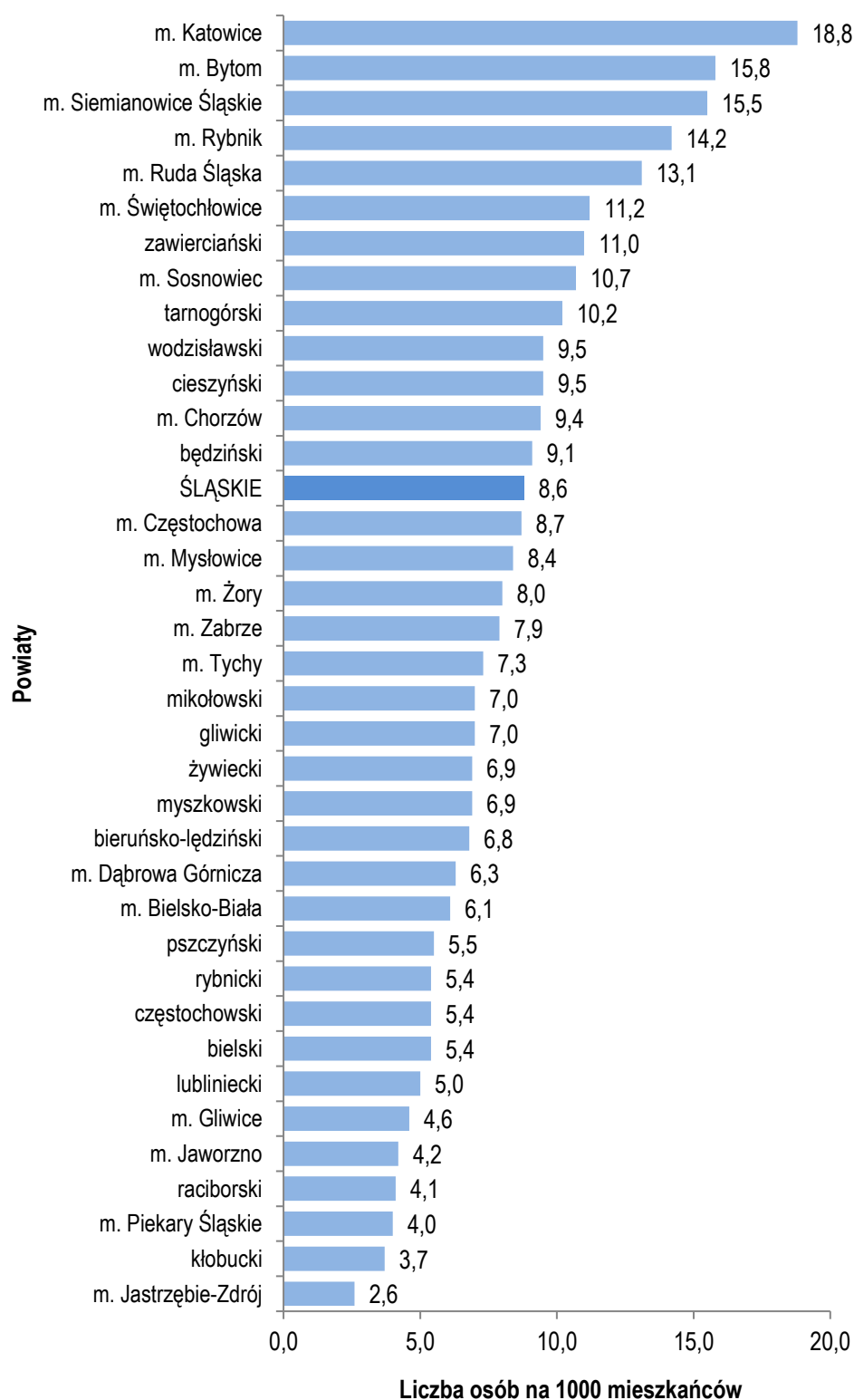
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRI*PS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Mapa 3. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego na 1000 mieszkańców w województwie śląskim w 2021 roku.

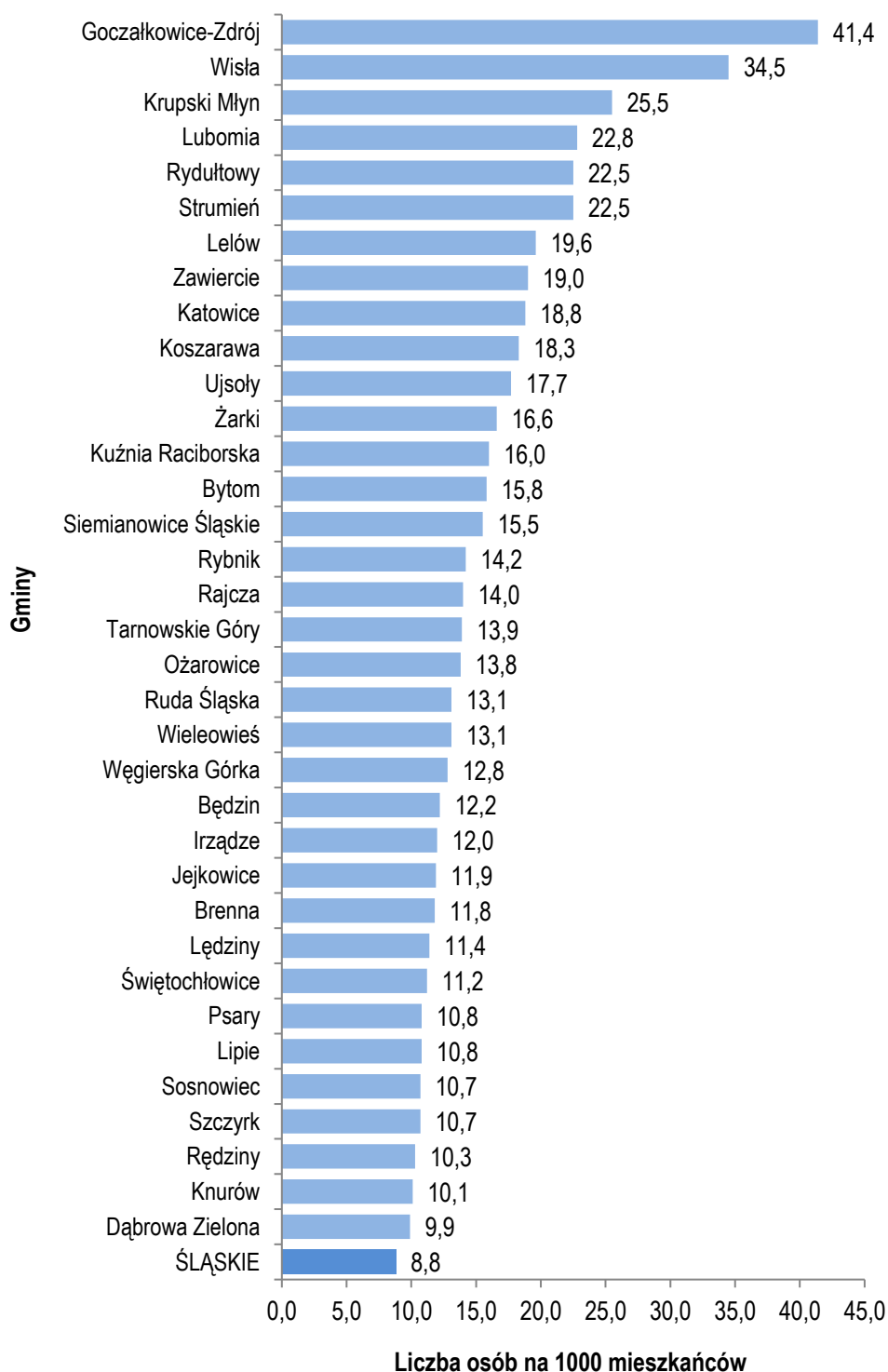
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 42. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego na 1000 mieszkańców powiatów województwa śląskiego w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 43. Gminy o najwyższych wskaźnikach liczby mieszkańców objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego w województwie śląskim w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

2.4.3. Wspieranie rodziny i system pieczy zastępczej

Zagadnienia dotyczące: profilaktyki środowiskowej dla rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, rodzinnej pieczy zastępczej, instytucjonalnej pieczy zastępczej, usamodzielnień pełnoletnich wychowanków pieczy zastępczej oraz procedur adopcyjnych reguluje ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. (t.j.: Dz.U. z 2022 r. poz. 447 ze zm.).

Jednostkami organizacyjnymi wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej są jednostki organizacyjne JST, placówki wsparcia dziennego, organizatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne, ośrodki adopcyjne oraz podmioty, którym zlecono realizację zadań z tego zakresu.

Podstawowym zadaniem działania wyżej wymienionego systemu wspierania rodziny jest praca z rodziną. Jest ona ważna od momentu przeżywania przez rodzinę pierwszych trudności oraz niezbędna wówczas, gdy ma w niej miejsce poważny kryzys zagrażający dobru dziecka. Rodzina, w wyniku podjętej z nią pracy, powinna osiągnąć zdolność prawidłowego funkcjonowania na tyle, aby bezpieczeństwo dzieci nie było zagrożone. Praca z rodziną prowadzona jest głównie w formie usług asystenta rodziny, natomiast pomoc w opiece i wychowaniu prowadzona jest w formie placówek wsparcia dziennego oraz rodzin wspierających.

Asystentura rodzinna

Asystent rodziny jest istotnym elementem systemu wspierania rodziny w środowisku. Prowadzi on pracę z rodziną za jej zgodą, chyba że rodzina zostanie zobowiązana do pracy z asystentem rodziny przez sąd. Do jego zadań należy opracowanie i realizacja planu pracy z rodziną, udzielanie pomocy w poprawie sytuacji domowej rodziny naturalnej, rozwiązywaniu problemów socjalnych, psychologicznych, opiekuńczo-wychowawczych, udzielanie wsparcia w poszukiwaniu pracy, motywowanie do podnoszenia kwalifikacji zawodowych i edukacji dzieci, podejmowanie działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa jej członków. Według założeń ustawy asystent może mieć pod opieką nie więcej niż 15 rodzin, a jego praca nie może być łączona z wykonywaniem obowiązków pracownika socjalnego. Za zatrudnienie i doskonalenie zawodowe asystentów rodziny odpowiada samorząd gminny.

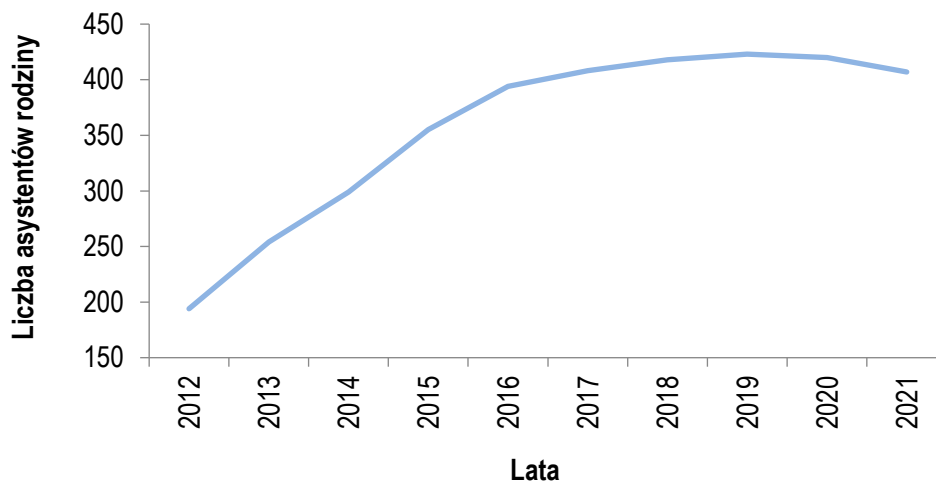
W 2021 roku 96% gmin województwa śląskiego zatrudniało asystentów rodziny⁵⁴. W latach 2012-2021 liczba asystentów rodzin w województwie śląskim wzrosła o 109,8%, od 194 asystentów na początku tego okresu do 407 w 2021 roku⁵⁵. W latach 2012-2021 liczba rodzin zobowiązanych przez sąd do pracy

⁵⁴ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2021 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2022 r. poz. 447), Warszawa 2022 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2021-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej> [odczyt: 14.09.2022 r.], s. 5.

⁵⁵ Na tempo tego wzrostu wpływ miało m.in. wprowadzenie ustawą z dnia 18 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy gwarancji zapobieżenia umieszczenia dziecka w pieczy jedynie z powodu ubóstwa rodziców. Użycie

z asystentem rodziny w województwie śląskim lawinowo wzrastała – o ile w 2012 roku takich rodzin było 160, to w 2021 roku już 1 796 (wzrost o 1022%)⁵⁶. W latach 2012-2017 szybko rosła także liczba rodzin korzystających z usług asystenta rodziny. W 2012 roku objętych nią były 1 974 rodziny, a w 2017 roku – już 5 040 rodzin⁵⁷. W 2021 roku asystentura rodzinna była prowadzona w 4 940 rodzinach. Oznacza to, że liczba rodzin korzystających z tych usług w latach 2012-2021 wzrosła o 150,3%⁵⁸.

Wykres 44. Liczba asystentów rodziny w województwie śląskim w latach 2012-2021.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

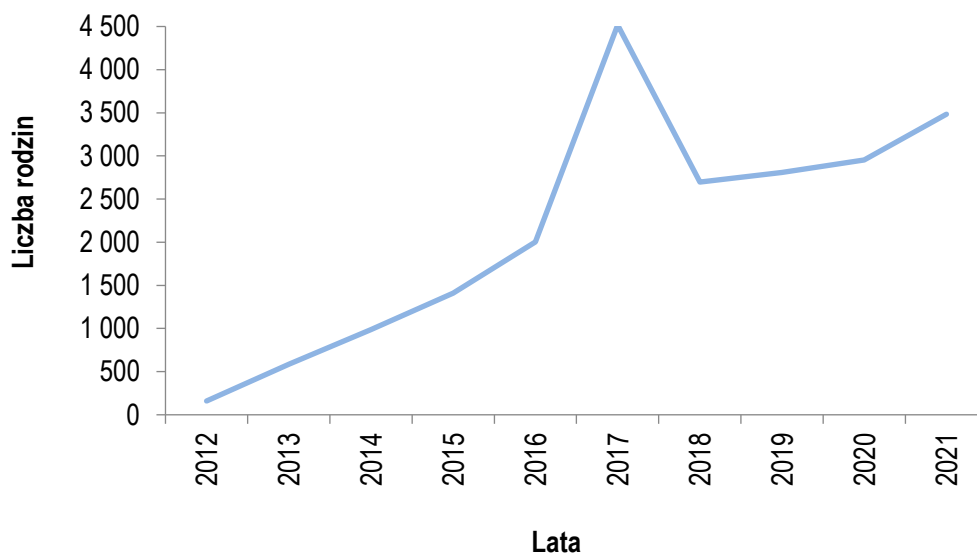
tego środka jest możliwe po wyczerpaniu wszystkich narzędzi wsparcia rodziny określonych w ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, czyli także po wykorzystaniu pracy prowadzonej przez asystenta rodziny z rodziną, *Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2021 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* (Dz. U. z 2022 r. poz. 447 ze zm.), Warszawa 2022 r., <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-rady-ministrow-o-realizacji-w-roku-2021-ustawy-z-dnia-9-czerwca-2011-r-o-wspieraniu-rodziny-i-systemie-pieczy-zastepczej> [odczyt: 14.09.2022 r.], s. 5-6.

⁵⁶ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

⁵⁷ Rodziny liczone narastająco od początku roku. Każda rodzina korzystająca z pomocy asystenta wykazywana była tylko jeden raz.

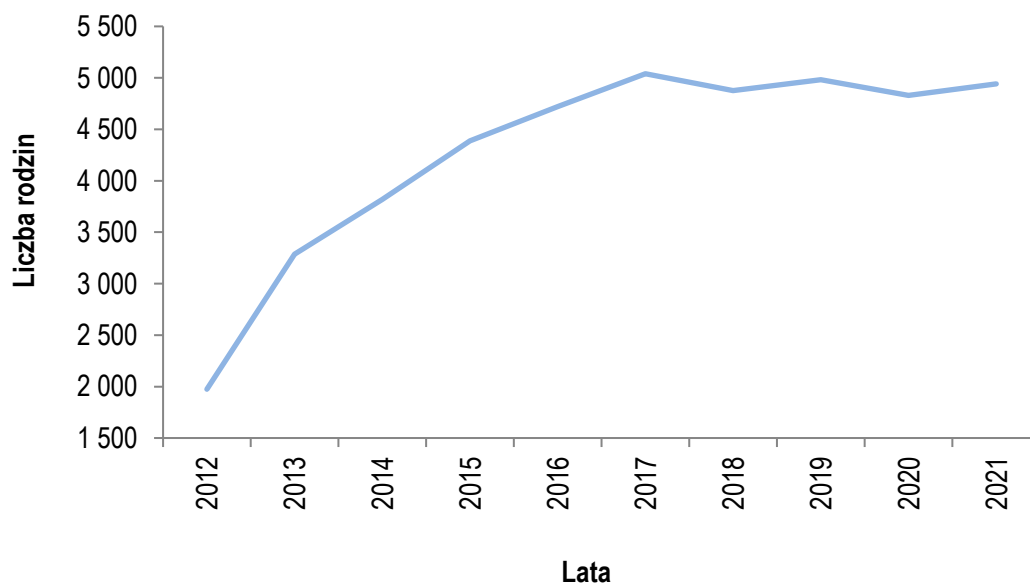
⁵⁸ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

Wykres 45. Liczba rodzin zobowiązanych przez sąd do pracy z asystentem rodziny w województwie śląskim w latach 2012-2021.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

Wykres 46. Liczba rodzin, które korzystały z usług asystentów rodziny* w województwie śląskim w latach 2012-2021.

* Narastająco od początku roku. Każda rodzina korzystająca z pomocy asystenta wykazywana była tylko jeden raz.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

Placówki wsparcia dziennego

Rodziny wychowujące dzieci w wieku szkolnym, a zwłaszcza rodziny, które mają trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, niejednokrotnie potrzebują pomocy w zakresie organizowania dzieciom czasu wolnego, pokonywania trudności szkolnych, radzenia sobie z zaburzeniami zachowania itp. Ważną rolę w sferze pomocy w opiece i wychowaniu pełnią placówki wsparcia dziennego. Dostęp do tego narzędzia wsparcia rodziny powinien być na tyle szeroki, aby miejsce w nim znalazły nie tylko dzieci kierowane przez ośrodki pomocy społecznej, ale także te, które przyprowadzą rodzice lub opiekunowie⁵⁹. Placówkę wsparcia dziennego prowadzi gmina, podmiot, któremu gmina zleciła realizację tego zadania lub podmiot, który uzyskał zezwolenie wójta oraz odpowiednio burmistrza lub prezydenta miasta. Placówka wsparcia dziennego może być prowadzona w formie opiekuńczej (w tym kół zainteresowań, świetlic, klubów i ognisk wychowawczych), specjalistycznej oraz w formie pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę⁶⁰.

Placówka wsparcia dziennego prowadzona w *formie opiekuńczej* zapewnia dziecku opiekę i wychowanie, pomoc w nauce, organizację czasu wolnego, zabawę i zajęcia sportowe oraz rozwój zainteresowań. Placówka prowadzona w *formie specjalistycznej* w szczególności: organizuje zajęcia socjoterapeutyczne, terapeutyczne, korekcyjne, kompensacyjne oraz logopedyczne, realizuje indywidualny program korekcyjny, program psychokorekcyjny lub psychoprofilaktyczny, w szczególności terapię pedagogiczną, psychologiczną i socjoterapię. Z kolei placówka prowadzona w *formie pracy podwórkowej* realizuje działania animacyjne i socjoterapeutyczne. Pod opieką jednego wychowawcy w placówce wsparcia dziennego, w tym samym czasie, może przebywać nie więcej niż 15 dzieci⁶¹.

W latach 2012-2021 w województwie śląskim liczba placówek wsparcia dziennego o zasięgu gminnym dynamicznie rosła. O ile na początku tego okresu wynosiła 147 to w końcu – 235 (wzrost o 59,9%). W tym samym okresie zwiększeniu uległa liczba miejsc w placówkach – 4 905 w 2012 roku do 6 857 w 2021 roku (wzrost o 39,8%) oraz przeciętna liczba umieszczonych w nich dzieci – 3 693 w 2012 roku do 4 854 w 2021 roku (wzrost o 31,4%)⁶².

Powiat może prowadzić lub zlecić prowadzenie placówki wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym. W 2021 roku w województwie śląskim działało 10 takich placówek, które dysponowały 374 miejscami, a przeciętna liczba umieszczonych w nich dzieci wynosiła 308. Ze względu na spadek liczby placówek o zasięgu ponadgminnym w latach 2012-2021 z 19 do 10, zmniejszyła się także liczba miejsc (spadek o 31,9%) oraz przeciętna liczba umieszczonych dzieci (o 53,8%)⁶³.

⁵⁹ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2021 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny..., op. cit., s. 6.

⁶⁰ Ibidem, s. 7.

⁶¹ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dz.U. z 2022 r. poz. 447 ze zm.), art. 18 pkt. 2, art. 24 pkt. 1-4, art. 28 pkt. 2.

⁶² Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

⁶³ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-P za lata 2012-2021.

Tabela 1. Placówki wsparcia dziennego o zasięgu gminnym w województwie śląskim w latach 2012-2021.

Wyszczególnienie		Lata									
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba placówek ogółem		147	210	230	230	232	235	248	253	242	235
Placówki prowadzone w formie	opiekuńczej	99	155	178	172	165	169	179	184	169	161
	specjalistycznej	49	65	67	78	86	84	83	78	75	70
	pracy podwórkowej realizowanej przez wychowawcę	5	5	12	11	8	13	15	14	19	21
Liczba miejsc ogółem		4 905	6 598	7 132	7 093	7 005	7 326	7 860	7 488	7 004	6 857
Przeciętna liczba umieszczonych dzieci		3 693	5 335	5 443	5 118	4 717	5 423	5 610	6 215	4 564	4 854

Uwaga: Przeciętną liczbę umieszczonych dzieci oblicza się, dzieląc sumę liczby dzieci umieszczonych w poszczególnych dniach okresu sprawozdawczego przez liczbę dni funkcjonowania placówki w okresie sprawozdawczym, podając z dokładnością do jednej osoby.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

Tabela 2. Placówki wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym w województwie śląskim w latach 2012-2021.

Wyszczególnienie		Lata									
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba placówek ogółem		19	15	7	7	10	2	3	1	10	10
Placówki prowadzone w formie	opiekuńczej	13	6	6	6	7	0	1	0	8	2
	specjalistycznej	6	9	1	1	2	2	2	1	6	7
	pracy podwórkowej realiz. przez wychowawcę	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1
Liczba miejsc ogółem		549	364	258	258	464	133	173	84	364	374
Przeciętna liczba umieszczonych dzieci		667	325	243	250	478	167	231	125	258	308

Uwaga: Przeciętną liczbę umieszczonych dzieci oblicza się, dzieląc sumę liczby dzieci umieszczonych w poszczególnych dniach okresu sprawozdawczego przez liczbę dni funkcjonowania placówki w okresie sprawozdawczym, podając z dokładnością do jednej osoby.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-P za lata 2012-2021.

Rodziny wspierające

Rodzina przeżywająca trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych może, przy współpracy asystenta rodziny, zostać objęta pomocą rodziny wspierającej. Rodzina wspierająca jest to rodzina z bezpośredniego otoczenia dziecka, czyli np. sąsiedzi. Rodzina wspierająca pomaga rodzinie przeżywającej trudności w opiece i wychowaniu dziecka, w prowadzeniu gospodarstwa domowego oraz w wypełnianiu podstawowych ról społecznych. Tworzenie warunków do działania rodzin wspierających jest zadaniem gminy.

W 2012 roku w województwie śląskim funkcjonowały 3 rodziny wspierające, z których pomocy korzystały 3 rodziny, natomiast w 2021 roku – funkcjonowała tylko 1 rodzina wspierająca, która świadczyła pomoc 1 rodzinie⁶⁴. W latach 2012-2021 największą liczbą tego rodzaju rodzin charakteryzował się rok 2018. Było ich wtedy 8, a z ich pomocy korzystało 12 rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze⁶⁵.

Pieczą zastępczą

Oprócz działań o charakterze profilaktycznym, mających na celu stworzenie dziecku odpowiednich warunków życia w jego środowisku rodzinnym, w obszarze wsparcia rodziny prowadzone są działania na rzecz doskonalenia i rozwoju różnych form pieczy zastępczej nad dzieckiem. Pieczę zastępczą powinna mieć charakter jedynie okresowy i wszędzie tam, gdzie jest to możliwe, zmierzać do integracji dziecka z jego rodziną biologiczną lub naturalną. Jednak należy podkreślić, że zdarzają się sytuacje, w których dobro dziecka wymaga utrzymywania tej formy opieki aż do pełnoletności⁶⁶.

Za organizację pieczy zastępczej odpowiada powiat, który zapewnia warunki do jej powstawania i działania, organizuje wsparcie dla rodzinnej pieczy zastępczej, prowadzi placówki opiekuńczo-wychowawcze oraz placówki wsparcia dziennego, wyznacza organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, który z kolei zatrudnia koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej. Zadania powiatu w zakresie pieczy zastępczej starosta wykonuje za pośrednictwem powiatowego centrum pomocy rodzinie oraz organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej⁶⁷.

Dziecko, postanowieniem sądu, może zostać umieszczone w jednej z dwóch form pieczy zastępczej - rodzinnej lub instytucjonalnej. W skład rodzinnej pieczy zastępczej wchodzi rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka. W skład pieczy instytucjonalnej - placówki opiekuńczo-wychowawcze (zadanie powiatu), ośrodki preadopcyjne i regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne (zadanie województwa)⁶⁸.

⁶⁴ Rodziny liczone narastająco od początku roku. Każda rodzina korzystająca z pomocy rodziny wspierającej wykazywana była tylko jeden raz.

⁶⁵ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-G za lata 2012-2021.

⁶⁶ Informacja Rady Ministrów o realizacji w roku 2021 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny..., op. cit., s. 7.

⁶⁷ W miastach na prawach powiatu odpowiednio prezydent miasta za pośrednictwem miejskiego ośrodka pomocy rodzinie.

⁶⁸ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej... op. cit., art. 39 pkt 1-2, art. 93 ust 1.

Rodzinna piecza zastępcza

Organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej jest jednostka organizacyjna powiatu lub podmiot, któremu powiat zlecił to zadanie. Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu. Formami rodzinnej pieczy zastępczej są: rodzina zastępcza (spokrewniona, niezawodowa, zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna) oraz rodzinny dom dziecka. We wspieraniu rodzin zastępczych w codziennych obowiązkach najważniejszą rolę pełnią koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, zatrudniani przez organizatorów rodzinnej pieczy zastępczej⁶⁹. W 2021 roku w województwie śląskim działało 35 organizatorów oraz 224 koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej. Liczba rodzin zastępczych / rodzinnych domów dziecka, z którymi pracowali koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej wyniosła 3 405⁷⁰.

Rodzinę zastępczą lub rodzinny dom dziecka tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, u których umieszczono dziecko w celu sprawowania nad nim pieczy zastępczej. W rodzinnym domu dziecka, w tym samym czasie, może przebywać łącznie nie więcej niż 8 dzieci⁷¹.

Rodzinę zastępczą spokrewnioną tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, będący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka⁷². Natomiast *rodzinę zastępczą zawodową lub rodzinę zastępczą niezawodową* tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, niebędący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka. W rodzinie zastępczej zawodowej lub rodzinie zastępczej niezawodowej, w tym samym czasie, może przebywać łącznie nie więcej niż 3 dzieci⁷³.

Rodzina zastępcza zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego przyjmuje dziecko na podstawie orzeczenia sądu, w przypadku gdy dziecko zostało doprowadzone przez Policję, Straż Graniczną, na wniosek rodziców, dziecka lub innej osoby. W rodzinie zastępczej zawodowej pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego umieszcza się dziecko do czasu unormowania sytuacji dziecka, nie dłużej jednak niż na okres 4 miesięcy⁷⁴.

W rodzinie zastępczej zawodowej specjalistycznej umieszcza się w szczególności: dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, dzieci na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich oraz małoletnie matki z dziećmi⁷⁵.

Rodzina zastępcza oraz rodzinny dom dziecka zapewniają dziecku całodobową opiekę i wychowanie, w szczególności: traktują dziecko w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej, zapewniają dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych, zapewniają kształcenie, wyrównywanie

⁶⁹ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej..., op. cit., art. 39 ust. 1, art. 76 ust. 1, art. 79 ust. 1.

⁷⁰ Rodziny liczone narastająco od początku roku. Rodzina korzystająca z pomocy koordynatora wykazywana jest tylko jeden raz. Sprawozdanie WRiSPZ-P za II poł. 2021 r.

⁷¹ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej..., op. cit., art. 41 ust. 1, art. 61 ust. 1.

⁷² Ibidem, art. 41 ust. 2.

⁷³ Ibidem, art. 41 ust. 3, art. 53 ust. 1.

⁷⁴ Ibidem, art. 58 ust. 1 i 4.

⁷⁵ Ibidem, art. 59 ust. 1.

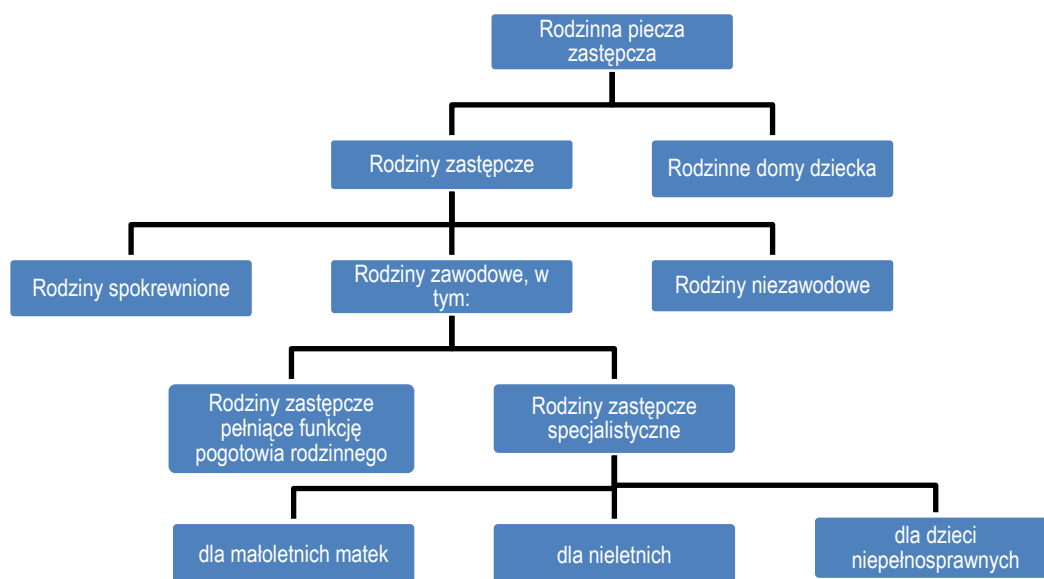
braków rozwojowych i szkolnych, zapewniają rozwój uzdolnień i zainteresowań, zaspokajają jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne oraz religijne, zapewniają ochronę przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka, umożliwiają kontakt z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej⁷⁶.

W 2021 roku w województwie śląskim funkcjonowało 3,1 tys. rodzin zastępczych spokrewnionych, 1,5 tys. rodzin niezawodowych, 205 rodzin zawodowych (w tym: 58 rodzin pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i 16 specjalistycznych) oraz 95 RDD. W latach 2012-2021 odnotowano wzrost liczby rodzin zastępczych zawodowych (o 66,7%) oraz rodzinnych domów dziecka (o 265,4%). Z kolei spadki zanotowano w przypadku liczby rodzin zastępczych spokrewnionych (o 16,3%), niezawodowych (o 21,0%), zastępczych rodzin zawodowych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego (o 18,3%) oraz specjalistycznych (o 38,5%).

W 2021 roku w zastępczych rodzinach spokrewnionych przebywało 3,8 tys. dzieci, w rodzinach niezawodowych – 1,9 tys. dzieci, w rodzinach zawodowych ogółem – 1,1 tys. dzieci, w tym 286 dzieci w rodzinach pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i 28 dzieci w rodzinach specjalistycznych oraz 640 dzieci w rodzinnych domach dziecka. W latach 2012-2021 odnotowano wzrost liczby dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych zawodowych ogółem o 22,4%, w tym w rodzinach pełniących funkcję pogotowia rodzinnego (o 0,7%) oraz w rodzinnych domach dziecka o 315,6%. Spadki odnotowano w przypadku dzieci umieszczonych w rodzinach spokrewnionych (o 15,6%), rodzinach niezawodowych (o 22,1%), oraz w rodzinach specjalistycznych (o 64,6%).

Do głównych powodów umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej w 2021 roku należały: uzależnienie rodziców (3 600 dzieci) oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (3 526 dzieci). Rzadziej były to: „inne powody” (614 dzieci), pólsieroctwo (504 dzieci), przemoc w rodzinie (439 dzieci), sieroctwo (265 dzieci) oraz długotrwała lub ciężka choroba co najmniej jednego z rodziców (230 dzieci). Do najrzadszych powodów umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej należały: pobyt za granicą co najmniej jednego z rodziców - praca zarobkowa (206 dzieci), niepełnosprawność co najmniej jednego z rodziców (131 dzieci), nieodpowiednie warunki mieszkaniowe (26 dzieci) oraz ubóstwo (4 dzieci).

⁷⁶ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej..., op. cit., art. 40 ust. 1.

Schemat 1. Rodzina piecza zastępcza.

Tabela 3. Rodzina piecza zastępcza w województwie śląskim w latach 2012-2021.

Wyszczególnienie		Lata										
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Rodziny zastępcze	spokrewnione	3 669	3 643	3 465	3 422	3 396	3 364	3 245	3 163	3 183	3 070	
	niezawodowe	1 873	1 821	1 722	1 657	1 636	1 599	1 557	1 487	1 484	1 479	
	zawodowe	rodziny ogółem	123	133	139	142	170	176	194	217	204	205
		pełniące funkcję pogot. rodz.	71	73	72	67	63	64	65	61	58	58
		specjalistyczne	26	22	18	19	18	18	20	17	16	16
Rodzinne domy dziecka		26	39	49	69	77	86	83	88	97	95	

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-P za lata 2012-2021.

Tabela 4. Dzieci przebywające w rodzinnej pieczy zastępczej w województwie śląskim w latach 2012-2021.

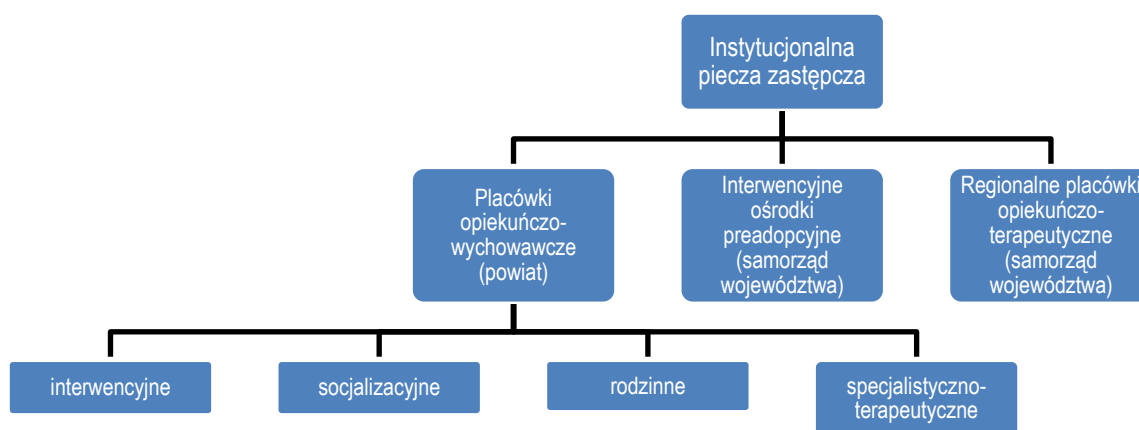
Wyszczególnienie		Lata										
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Rodziny zastępcze	spokrewnione	4 551	4 532	4 387	4 314	4 309	4 193	4 080	3 969	3 935	3 840	
	niezawodowe	2 478	2 411	2 349	2 240	2 203	2 113	2 055	1 970	1 919	1 931	
	zawodowe	ogółem, w tym	867	905	903	800	858	884	988	1 033	1 041	1 061
		pełniące funkcję pogot. rodz.	284	338	318	257	230	263	262	273	275	286
		specjalistyczne	79	53	48	45	34	33	33	35	32	28
Rodzinne domy dziecka		154	244	317	471	507	572	563	625	640	640	

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-P za lata 2012-2021 (stan na 31 grudnia).

Instytucjonalna piecza zastępcza

Celem działania instytucjonalnej pieczy zastępczej jest jak najlepsze zabezpieczenie dobra dziecka w sytuacji, gdy nie może być ono umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej. Instytucjonalna piecza zastępcza jest sprawowana w formie placówki opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej oraz interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego⁷⁷.

Schemat 2. Instytucjonalna piecza zastępcza.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze

Placówki opiekuńczo-wychowawcze zobowiązane są zapewnić dzieciom całodobową opiekę i wychowanie oraz zaspokoić jego niezbędne potrzeby, w szczególności emocjonalne, rozwojowe, zdrowotne, bytowe, społeczne i religijne. Realizują przygotowany we współpracy z asystentem rodziny plan pomocy dziecku, umożliwiają kontakt dziecka z rodzicami i innymi osobami bliskimi, podejmują działania w celu powrotu dziecka do rodziny, zapewniają dostęp do kształcenia dostosowanego do wieku i możliwości rozwojowych, obejmują dziecko działaniami terapeutycznymi oraz zapewniają korzystanie z przysługujących świadczeń zdrowotnych⁷⁸.

Placówka opiekuńczo-wychowawcza może być prowadzona jako placówka opiekuńczo-wychowawcza typu socjalizacyjnego, interwencyjnego, specjalistyczno-terapeutycznego lub rodzinnego. Ponadto placówka opiekuńczo-wychowawcza może łączyć zadania powyżej wymienionych placówek. W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego są umieszczane dzieci powyżej 10. roku życia, wymagające szczególnej opieki lub mające trudności w przystosowaniu się do życia w rodzinie. W wyżej wymienionych placówkach można umieścić, w tym samym czasie, łącznie nie więcej niż 14 dzieci (z pewnymi wyjątkami).

⁷⁷ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej..., op. cit., art. 93 ust. 1.

⁷⁸ Ibidem, art. 93 ust. 4.

Placówka typu socjalizacyjnego ma za zadanie zapewnienie dziecku całkowicie lub częściowo pozbawionemu opieki rodziców, wychowania oraz zaspokojenie jego niezbędnych potrzeb rozwojowych, edukacyjnych, zdrowotnych, emocjonalnych, społecznych, religijnych i bytowych. Placówka ponadto umożliwia kontakt dzieci z rodzicami - w sytuacji, gdy kontakt ten nie jest zakazany przez sąd. Placówka podejmuje działania mające na celu powrót dziecka do rodziny pochodzenia lub - w sytuacji gdy powrót ten nie jest możliwy – zapewnienie opieki w rodzinnej formie pieczy zastępczej lub rodzinie adopcyjnej. Ponadto poprzez program realizowany w placówce, dzieci są przygotowywane do samodzielnego funkcjonowania w życiu po opuszczeniu placówki⁷⁹.

Zadaniem *placówki typu interwencyjnego* jest doraźna opieka nad dzieckiem w czasie trwania sytuacji kryzysowej, w szczególności placówka jest obowiązana przyjąć dziecko w przypadkach wymagających natychmiastowego zapewnienia dziecku opieki⁸⁰.

Placówka typu specjalistyczno-terapeutycznego sprawuje opiekę nad dzieckiem o indywidualnych potrzebach, w szczególności: legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności, wymagającym stosowania specjalnych metod wychowawczych i specjalistycznej terapii, wymagającym wyrównywania opóźnień rozwojowych i edukacyjnych⁸¹.

Placówka typu rodzinnego wychowuje dzieci w różnym wieku, w tym dorastające i usamodzielniające się, umożliwia wspólne wychowanie i opiekę licznemu rodzeństwu, współpracuje z koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej i asystentem rodziny⁸².

W 2021 roku w województwie śląskim funkcjonowały 174 placówki opiekuńczo-wychowawcze, w tym 159 o charakterze socjalizacyjnym, 7 interwencyjnych i 13 rodzinnych (placówki te mogły pełnić kilka funkcji jednocześnie). Nie było w nim natomiast żadnej o charakterze specjalistyczno-terapeutycznym. Wyżej wymienione instytucje dysponowały 2 255 miejscami, a przeciętna liczba umieszczonych w nich dzieci wynosiła 2 008. W latach 2012-2021 odnotowano wzrost liczby placówek ogółem (o 112,2%) oraz placówek pełniących funkcje socjalizacyjne (o 160,7%). Spadła natomiast liczba placówek interwencyjnych (o 41,7%), a także placówek rodzinnych (o 43,5%). Jeśli chodzi o placówki pełniące funkcję specjalistyczno-terapeutyczną, to w analizowanym okresie działały one jedynie w latach 2017-2018.

Liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej w województwie śląskim (na poziomie powiatów i samorządu województwa) wyniosła na koniec 2021 r. ogółem 9 696. Wskaźnik instytucjonalizacji, zobrazowany na poniższym wykresie, potwierdza utrzymanie pożądanej przewagi formy rodzinnej nad instytucjonalną oraz korzystnej tendencji w tym zakresie.

⁷⁹ <http://nowadroga.org.pl/nowa-droga/placowka> [odczyt: 27.09.2022 r.].

⁸⁰ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej..., op. cit., art. 103, ust. 1.

⁸¹ Ibidem, art. 105, ust. 1.

⁸² Ibidem, art. 102.

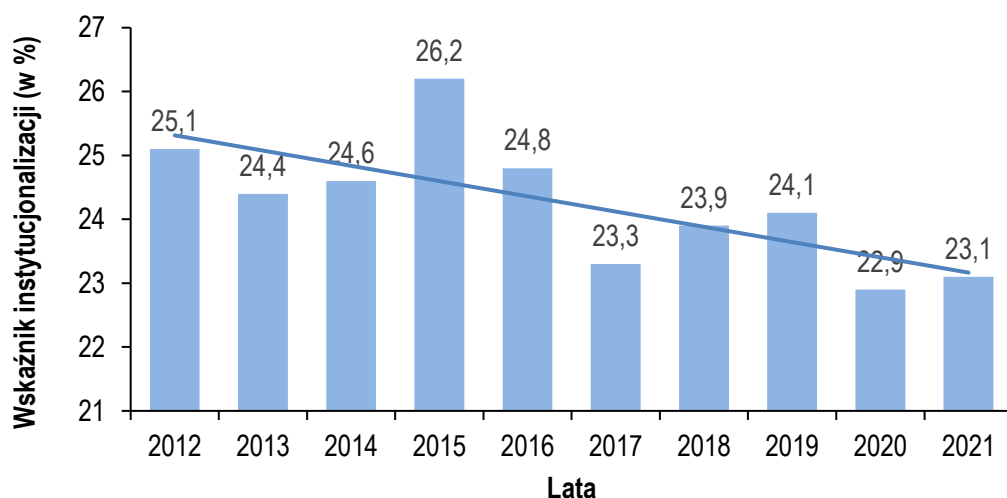
Tabela 5. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w województwie śląskim w latach 2012-2021.

Wyszczególnienie	Lata										
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Liczba placówek ogółem	82	79	77	101	105	104	104	137	156	174	
Placówki pełniące funkcję	socjalizacyjną	61	59	59	84	89	88	88	121	142	159
	interwencyjną	12	12	11	14	15	14	14	13	13	7
	specjalistyczno-terapeutyczną	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
	rodzinną	23	17	16	15	13	13	13	12	11	13
Liczba miejsc ogółem (przeciętnie)	2 330	2 276	2 264	2 437	2 400	2 518	2 518	2 255	2 315	2 255	
Przeciętna liczba umieszczonych dzieci	2 153	2 243	2 391	2 520	2 402	2 324	2 324	2 070	2 007	2 008	

Uwaga: Przeciętna liczba miejsc w placówkach to iloraz sumy liczby miejsc w poszczególnych dniach okresu sprawozdawczego oraz liczby dni funkcjonowania placówki w okresie sprawozdawczym. Przeciętną liczbę umieszczonych dzieci oblicza się, dzieląc sumę liczby dzieci umieszczonych w poszczególnych dniach okresu sprawozdawczego przez liczbę dni funkcjonowania placówki w okresie sprawozdawczym, podając z dokładnością do jednej osoby.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-P za lata 2012-2021.

Wykres 47. Wskaźnik instytucjonalizacji usług związanych ze wspieraniem rodziny i systemem pieczy zastępczej w województwie śląskim w latach 2012-2021.

Uwaga: Wskaźnik instytucjonalizacji obliczony jest jako stosunek liczby dzieci umieszczonych w instytucjonalnej pieczy zastępczej w danym roku (tj. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych i interwencyjnych ośrodkach preadopcyjnych) odniesiony do ogółu dzieci przebywających w pieczy zastępczej.

Źródło: Opracowanie własne ROPS na podstawie danych Centralnej Aplikacji Statystycznej, sprawozdania WRiSPZ-P za lata 2012-2021.

Regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne i interwencyjne ośrodki preadopcyjne

Jednym z zadań własnych samorządu województwa, określonych ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, jest prowadzenie interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych oraz regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych.

Regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne przeznaczone są dla dzieci wymagających szczególnej opieki, które ze względu na stan zdrowia wymagający stosowania specjalistycznej opieki i rehabilitacji nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej⁸³. Interwencyjne ośrodki preadopcyjne przeznaczone są dla dzieci, które wymagają specjalistycznej opieki i w okresie oczekiwania na przysposobienie nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej. Pobyt dziecka w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym nie może trwać dłużej niż do ukończenia przez nie pierwszego roku życia⁸⁴.

W 2021 roku na szczeblu wojewódzkim działało 5 placówek instytucjonalnej pieczy zastępczej (z tego 4 placówki były prowadzone przez organizacje społeczne, którym zostało to zlecone): interwencyjny ośrodek preadopcyjny i 4 regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, które w 2021 roku dysponowały 145 miejscami. W latach 2013-2021 w instytucjonalnej pieczy zastępczej na poziomie województwa zostało umieszczonych łącznie 1 145 dzieci, z czego 1 013 z nich w regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych, a 132 w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym. W 2021 roku zostało umieszczonych 151 dzieci, z których 135 dzieci umieszczono w regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych, natomiast 16 w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym. Dzieci poniżej 1 roku życia stanowiły 11,3% umieszczonych dzieci, w wieku od 1 do 3 lat – 29,1%, 4-6 lat – 27,8%, 7-13 lat – 21,9%, 14-17 lat – 7,3%, a młodzież w wieku 18-24 lat - 2,6%⁸⁵.

W 2021 roku do instytucjonalnej pieczy zastępczej napłynęło 81 dzieci do 18 roku życia, z tego te, które napłynęły z instytucjonalnej pieczy zastępczej stanowiły – 48,1%, z rodzinnej pieczy zastępczej – 25,9%, z rodziny naturalnej – 13,6% oraz inne – 12,3%.

W 2021 do najczęściej wymienianych przyczyn umieszczenia dzieci w placówkach instytucjonalnej pieczy zastępczej należały uzależnienie rodziców od alkoholu (58 dzieci) oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (44 dzieci). Rządziej powodem były „inne przyczyny” (22 dzieci) oraz przemoc w rodzinie (16 dzieci). Do najrzadszych przyczyn należały niepełnosprawność co najmniej jednego z rodziców (8 dzieci) i długotrwała lub ciężka choroba co najmniej jednego z rodziców (3 dzieci)⁸⁶.

Z kolei dzieci, które opuściły instytucjonalną pieczę zastępcą było 41, z tego w wieku do 18 roku życia - 37. Wśród tej ostatniej kategorii 29,7% dzieci przeniesiono do innych instytucji pieczy zastępczej celem zapewnienia im odpowiedniej opieki dostosowanej do ich zmieniających się potrzeb, 51,4% dzieci zostało przysposobionych, 5,4% dzieci powróciło do rodziny naturalnej, a 8,1% zostało umieszczonych

⁸³ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy..., op. cit., art. 109, ust. 1.

⁸⁴ Ibidem, art. art. 111, ust. 1 i 3.

⁸⁵ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-M za lata 2013-2021.

⁸⁶ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-M za 2021 rok.

w rodzinnej pieczy zastępczej. Inne przyczyny opuszczenia instytucjonalnej pieczy zastępczej dotyczyły 5,4% dzieci. Instytucjonalną pieczę zastępczą na poziomie województwa, opuściło 4 dzieci w wieku powyżej 18 roku życia, w tym 2 osoby powróciły do rodziny naturalnej, 1 osoba założyła własne gospodarstwo domowe, a 1 osoba opuściła instytucjonalną pieczę z innych przyczyn⁸⁷.

W latach 2013-2021 spośród dzieci przebywających w placówkach instytucjonalnej pieczy zastępczej prowadzonych na zlecenie Województwa Śląskiego 394 zostało przysposobionych, skierowanych do rodzinnej pieczy zastępczej lub powróciło do rodziny biologicznej⁸⁸.

Tabela 6. Odpływ dzieci z regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych i interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego prowadzonych na zlecenie Województwa Śląskiego do rodzin adopcyjnych, zastępczych lub biologicznych w latach 2013-2021.

Lp.	Wyszczególnienie	Lata								
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Powrót do rodziny naturalnej	13	12	10	6	3	4	4	5	2
2	Umieszczenie w rodzinnej pieczy zastępczej	5	4	2	6	4	4	9	4	3
3	Przysposobienie	52	31	49	45	44	23	16	15	19
SUMA		70	47	61	57	51	31	29	24	24

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-M za lata 2013-2021 (zsumowane dane za I i II półrocze).

Ośrodki adopcyjne

Samorząd Województwa Śląskiego realizuje zadanie zlecone z zakresu administracji rządowej, którym jest organizowanie i prowadzenie ośrodków adopcyjnych. Zadanie to jest finansowane z budżetu państwa. Zadaniem ośrodków adopcyjnych jest prowadzenie procedury przysposobienia. W ramach tej procedury pracownicy ośrodków wydają między innymi opinie kwalifikacyjne dla kandydatów do przysposobienia dziecka, biorą udział w posiedzeniach w sprawie okresowej oceny sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej oraz prowadzą szkolenia dla kandydatów na rodziny przysposabiające i rodziny zastępcze.

Prowadzenie ośrodków adopcyjnych jest ważnym elementem rozwiązywania problemów dzieci pozbawionych opieki rodziców. Właściwie prowadzone postępowanie w kierunku przysposobienia wymaga ścisłej współpracy służb społecznych celem podejmowania adekwatnych działań pomocowych wobec dziecka i rodziny. Ośrodki adopcyjne działają na rzecz zaspokojenia naturalnej potrzeby posiadania dzieci przez dorosłych, ale przede wszystkim przysposobienie ma służyć dziecku pozbawionemu opieki rodziców, które ma niezbywalne prawo do wychowania w warunkach rodzinnych, a także wiedzy na temat swoich korzeni i tożsamości.

⁸⁷ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-M za 2021 rok.

⁸⁸ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-M za lata 2013-2021.

W 2021 roku na terenie województwa śląskiego działało 8 ośrodków adopcyjnych - jeden publiczny - Śląski Ośrodek Adopcyjny, realizujący zadanie za pomocą 4 oddziałów, które znajdują się w Bielsku-Białej, Częstochowie, Katowicach i Rybniku oraz 4 niepubliczne ośrodki adopcyjne.

Wszystkie ośrodki działające na terenie województwa śląskiego kierują się przede wszystkim dobrem dziecka i poszanowaniem jego praw, realizując procedury adopcyjne w oparciu o te same zasady wynikające z ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Ośrodki adopcyjne są specjalistycznymi instytucjami diagnostyczno-konsultacyjno-szkoleniowymi, które mają za zadanie pozyskiwanie i kwalifikowanie osób zgłaszających gotowość do przysposobienia oraz gromadzenie informacji o dzieciach, których sytuacja prawna umożliwia przysposobienie oraz ich kwalifikację do przysposobienia.

W latach 2012-2021 dzieci przysposobionych w przysposobieniu krajowym było łącznie 3 910, z tego 418 w 2021 roku. W tymże roku dzieci poniżej 1 roku stanowiły 7,2%, od 1 roku do 4 lat – 40,2%, od 5 do 9 lat – 35,2%, 10 i więcej lat - 17,5%. Dziewcząt było nieznacznie więcej niż chłopców - 217 w stosunku do 201. Dzieci przysposobionych, które posiadały orzeczenie o niepełnosprawności było w samym tylko 2021 roku 13, a w latach 2012-2021 łącznie 101⁸⁹.

Rodziny, które zdecydowały się na adopcję i zakończyła się ona sukcesem, mogą korzystać ze wsparcia psychologiczno-pedagogicznego w postępowaniu postadopcyjnym, które w niniejszym opracowaniu należy interpretować jako liczba przeprowadzonych konsultacji. W 2021 roku było ich 452, a w latach 2012-2021 łącznie 5 526.

Ośrodki adopcyjne prowadzą także poradnictwo. Łączna liczba udzielonych porad w latach 2012-2021 wyniosła 18 405, z tego w 2021 roku udzielono ich 1 999. 94,3% stanowiły porady dla rodzin przysposabiających, 3,7% dla rodzin naturalnych oraz 2,4% dla osób przysposabiających, niepozostających w związku małżeńskim.

Szkoleń⁹⁰ prowadzonych przez ośrodki adopcyjne dla kandydatów na rodziny przysposabiające było w latach 2012-2021 łącznie 4 615, z tego w 2021 roku – 404⁹¹.

⁸⁹ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-M za lata 2012-2021.

⁹⁰ Przy podawaniu danych do sprawozdania należało wykazać liczbę osób przeszkolonych, w tym oboje małżonków oraz osoby przysposabiające niepozostające w związku małżeńskim.

⁹¹ Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania WRiSPZ-M za lata 2012-2021.

2.4.4. Przemoc w rodzinie

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie definiuje to zjawisko jako jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny, w tym także osób wspólnie zamieszkujących lub gospodarujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą⁹².

Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia;
- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania się do osoby pokrzywdzonej;
- 4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;
- 6) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania⁹³.

W 2021 r. w województwie śląskim pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie objęto 1 052 rodziny. Liczyły one ogółem 3 406 osób. Wskaźnik liczby osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie w przeliczeniu na 10 tys. ludności wyniósł 7,6 i był niższy niż od średniej dla kraju (9,2). W latach 2011-2014 analizowany wskaźnik wzrastał a od 2015 do 2019 roku wykazywał tendencję malejącą. W 2019 roku wskaźnik ten osiągnął najniższą wartość na przestrzeni lat, która utrzymała się aż do 2021 roku na tym samym poziomie. Przez ostatnie 10 lat wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców był w województwie śląskim niższy niż w kraju.

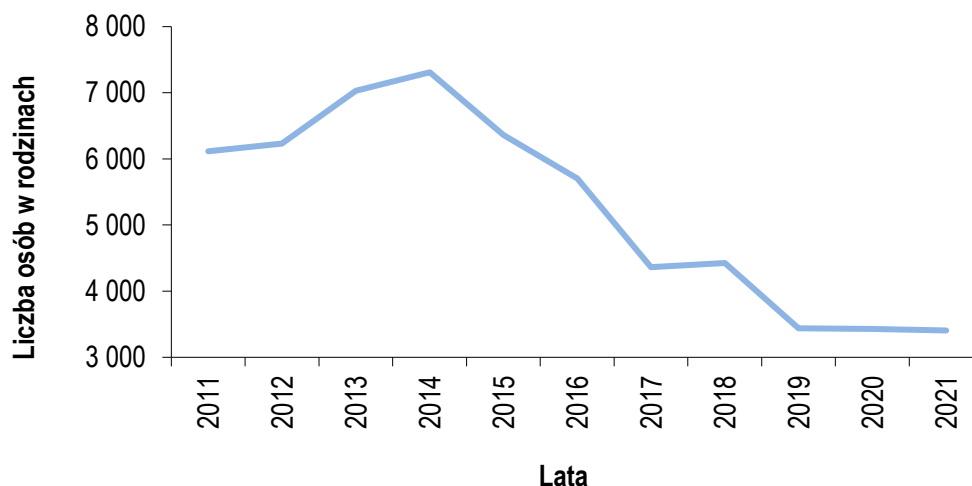
Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyraźnie wyróżniały się: sosnowiecki (19,1) oraz gliwicki (10,7). Jeśli chodzi o rodzaj powiatu, to daje się zauważyć wyższą jego wartość w miastach na prawach powiatu niż w powiatach ziemskich – odpowiednio 8,1 i 7,0. Najwyższą wartość wskaźnik liczby osób objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie osiągnął w gminach miejskich (8,7). Dla porównania w gminach wiejskich (4,7), a w miejsko-wiejskich (4,2). Wśród powiatów szczególnie pod tym względem wyróżniało się m. Jaworzno (110,2),

⁹² Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j.: Dz.U. z 2021 roku, poz. 1249 ze zm.), art. 2, ust. 1 i 2.

⁹³ Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie..., op. cit., art. 3, ust. 1.

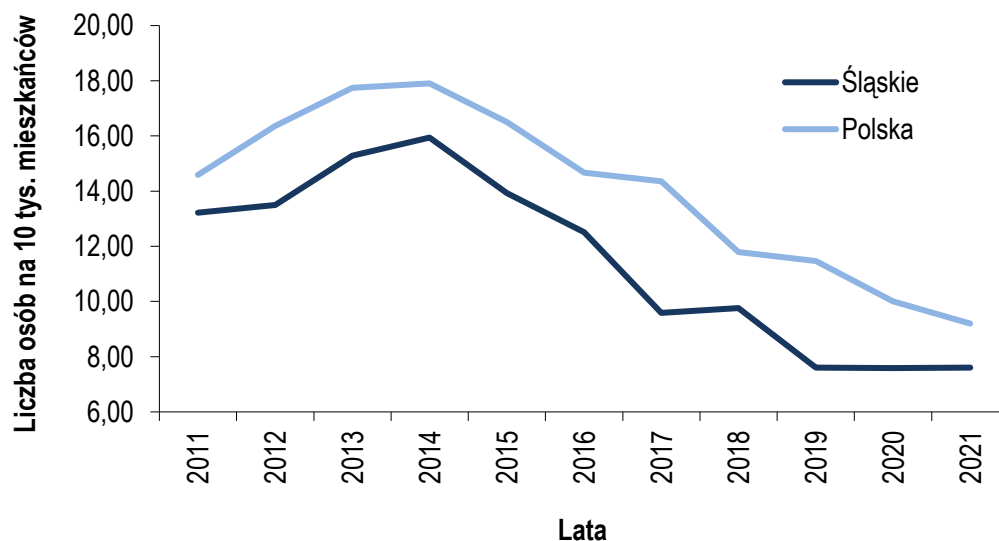
a następnie powiat gliwicki (32,9) i bieruńsko-lędziński (16,7)⁹⁴. Z kolei na poziomie gmin wyróżniającymi się jednostkami samorządu terytorialnego były: m. Jaworzno (110,2), Knurów (99,2) oraz Imielin (92,8)⁹⁵.

Wykres 48. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021.

Wykres 49. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie na 10 tys. mieszkańców w latach 2011-2021.

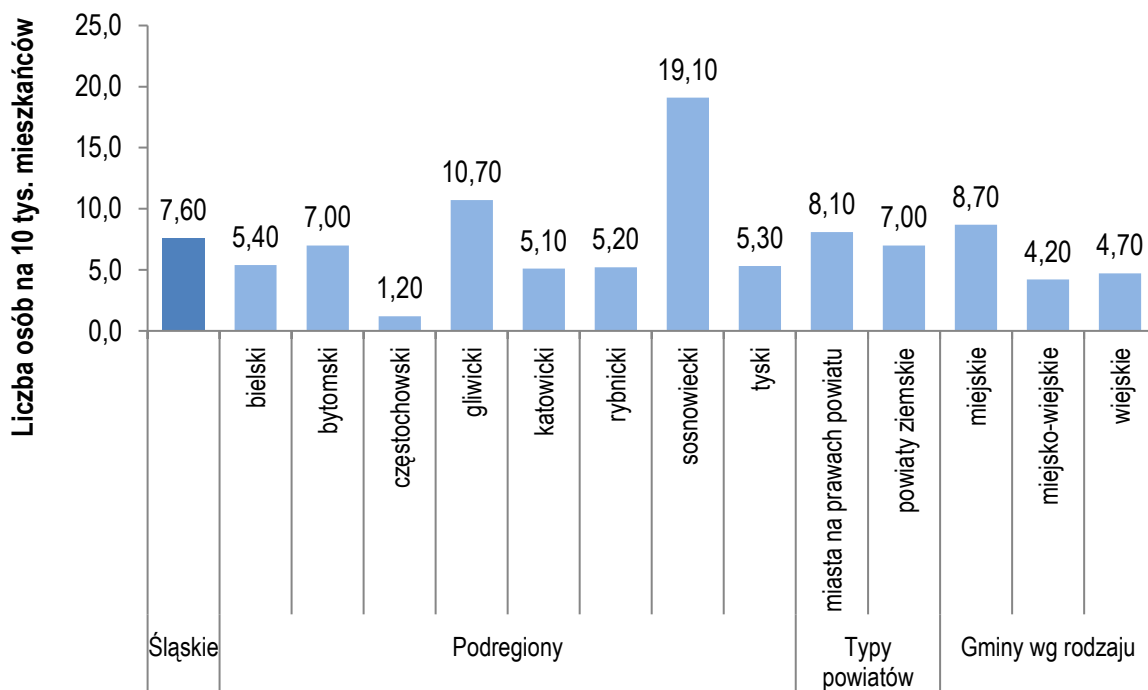

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

⁹⁴ Głębsza analiza tego wskaźnika wskazuje na duże rozbieżności na przestrzeni lat w poszczególnych powiatach, co może sugerować stosowanie odmiennych metod diagnozowania zjawiska przemocy w rodzinie.

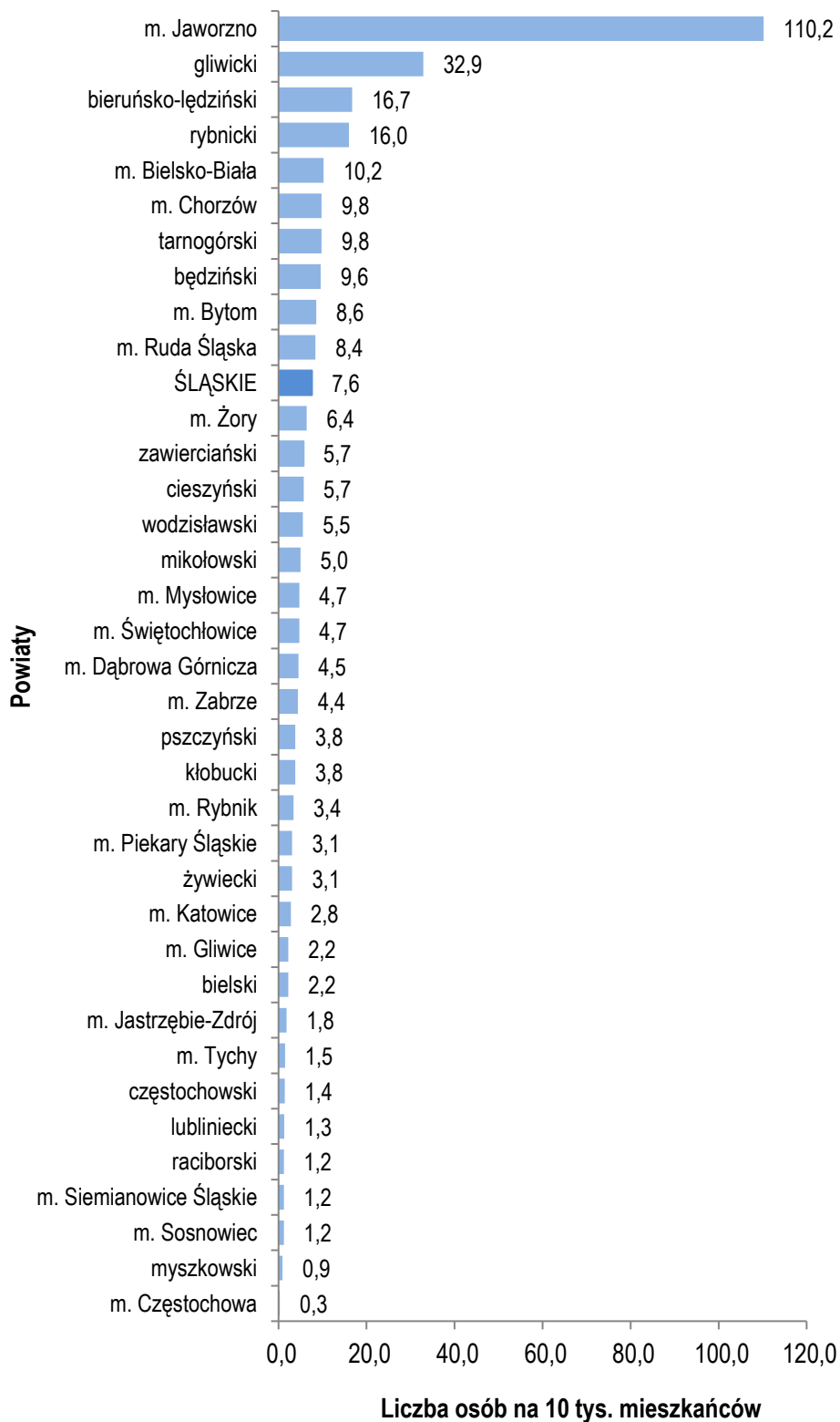
⁹⁵ Jak wyżej.

Wykres 50. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie na 10 tys. mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

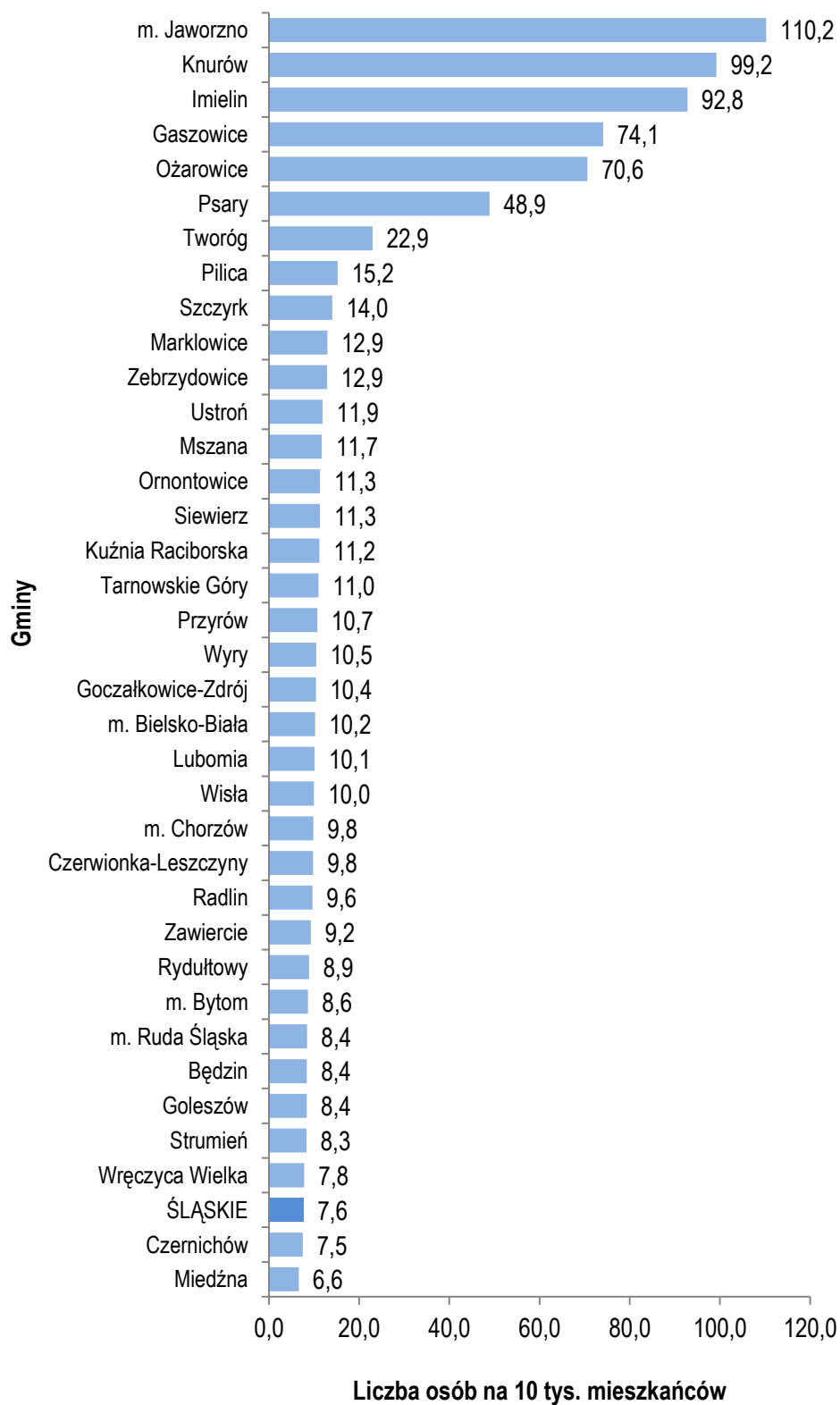
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRIPS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 51. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie na 10 tys. mieszkańców powiatów województwa śląskiego w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 52. Gminy o najwyższych wskaźnikach liczby mieszkańców objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie - województwo śląskie w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

2.5. Niesamodzielnosc

Wrodzona lub nabyta niepełnosprawność oraz sędziwy wiek prowadzą często do niesamodzielnosci czyli sytuacji, w której dana osoba nie jest w stanie sama wykonywać czynności dnia codziennego i wymaga w tym względzie pomocy osób trzecich. Nie istnieje jedna, całościowa baza danych osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, stąd też bardzo trudno oszacować ich liczbę. Pewien obraz w tym względzie mogą dać statystyki dotyczące liczby osób niepełnosprawnych oraz osób w zaawansowanym wieku. Przy ich interpretacji należy wziąć pod uwagę to, że nie każdą osobę niepełnosprawną cechuje niesamodzielnosc, ale także fakt, że zjawisko niepełnosprawności jest silnie skorelowane z wiekiem – wraz z jego wzrostem rośnie prawdopodobieństwo występowania niepełnej sprawności.

Zarówno w literaturze gerontologicznej, jak i dokumentach organizacji międzynarodowych funkcjonują różne definicje niesamodzielnosci i osoby niesamodzielnej. Światowa Organizacja Zdrowia w swoich publikacjach najczęściej podkreśla, że niesamodzielnosc to utrata możliwości zaspokajania swoich życiowych potrzeb przez jednostkę, a główne działania systemów opieki nad osobami niesamodzielnymi powinny koncentrować się na zapewnieniu wsparcia przede wszystkim w środowisku zamieszkania osoby wymagającej pomocy⁹⁶. Komisja Europejska w dokumentach dotyczących opieki długoterminowej definiuje niesamodzielnosc jako niemożność samodzielnego funkcjonowania, tj. wykonywania czynności dnia codziennego takich jak: samodzielne jedzenie, przygotowywanie posiłków, wykonywanie czynności higienicznych, wykonywanie prac domowych, przyjmowanie leków, dokonywanie zakupów⁹⁷.

Niezdolność do samodzielnego egzystencji, orzekana jest – zgodnie z art. 13 ust. 5 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tj.: Dz.U. z 2021 r. poz. 291 ze zm.) – w przypadku stwierdzenia naruszenia sprawności organizmu w stopniu powodującym konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych.

W dniu 1 października 2019 r. weszła w życie ustawa o świadczeniu uzupełniającym dla osób niezdolnych do samodzielnego egzystencji (tj.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1006 ze zm.), zgodnie z którą osoby niezdolne do samodzielnego egzystencji po złożeniu odpowiedniego wniosku do ZUS mogą otrzymać świadczenie uzupełniające w wysokości nie wyższej niż 500 zł miesięcznie.

Osoby niesamodzielne wymagają szczególnego wsparcia ze strony systemu pomocy społecznej oraz służby zdrowia. Problemem tej rosnącej grupy osób jest coraz mniejszy potencjał ilościowy opiekunów nieformalnych / rodzinnych, zdolnych do podjęcia obowiązków opiekuńczych. Opiekunowie rodzinni,

⁹⁶ WHO, *World report on ageing and health*, Luksemburg 2015, s. 127. Podano za: *Definicja i kryteria oceny stopni niesamodzielnosci Raport*, Projekt „Profesjonalizacja usług asystenckich i opiekuńczych dla osób niesamodzielnosci – nowe standardy kształcenia i opieki”, realizowany w ramach PO WER 2014-2020, współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego, s. 36, <http://www.aio.uksw.edu.pl/sites/default/files/ctools/css/Definicja%20i%20kryteria%20oceny%20stopni%20niesamodzielnosci%20C5%9Bci.pdf> [odczyt: 03.10.2022 r.].

⁹⁷ European Commission, DG Employment, *Social Affairs and Social Inclusion, Social Protection Committee, Adequate social protection for long-term care needs in an ageing society*, Luksemburg 2014. Podano za: *Definicja i kryteria oceny...*, op. cit., s. 11.

szczególnie pełniący swoją rolę przez dłuższy czas, w pierwszym rządzie wymagają wsparcia wytchnieniowego, pozwalającego na regenerację sił, podreperowanie zdrowia itp. Z kolei dla opiekunów profesjonalnych ważne jest nieustanne pogłębianie swoich umiejętności i kwalifikacji w celu zapewnienia adekwatnych standardów usług. Ze względu na trwający proces deinstytucjonalizacji usług społecznych oraz niedostatek instytucji oferujących opiekę długoterminową, takich jak zakłady opiekuńczo-lecznicze i zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze oraz wysokie koszty utrzymania w domach pomocy społecznej, ważne jest rozwijanie opieki środowiskowej w miejscu zamieszkania osoby niesamodzielnej. System opieki środowiskowej złożony jest z wielu, wzajemnie uzupełniających się i współdziałających elementów. Oprócz zapewnienia odpowiedniej ilości kadry opiekuńczej (w tym z wykorzystaniem technik informatycznych np. teleopieki), ważny jest dostęp do służby zdrowia, sprzętu rehabilitacyjnego (odpowiednie łóżka, podnośniki itp.) czy dofinansowanie do środków pomocniczych (np. higienicznych). Ponadto istotne jest prowadzenie działań informacyjnych nt. dostępnych możliwości wsparcia (świadczeń i usług przysługujących osobie niesamodzielnej), miejsca i sposobu jego uzyskania, a także udzielanie pomocy ze strony instytucji przy ubieganiu się o takie wsparcie.

Jeśli jednak osoba niesamodzielna wymaga wsparcia całodobowego, w ramach służby zdrowia, może skorzystać ze wsparcia, w szczególności zakładów opiekuńczo-leczniczych, zakładów pielęgnacyjno-opiekuńczych oraz hospicjów. Na terenie województwa śląskiego na koniec 2021 r. działało 48 zakładów opiekuńczo-leczniczych, które dysponowały 3 447 łózkami. Łącznie przebywało w nich 5 367 pacjentów. W tym samym czasie funkcjonowały 23 zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze, które posiadały 1 409 łóżek, z których w ciągu roku skorzystało 2 361 pacjentów. Natomiast liczba hospicjów wyniosła 11. Dysponowały one 253 łózkami, a z ich wsparcia korzystało 2 193 pacjentów. Wskaźnik liczby miejsc w ZOL i ZPO w przeliczeniu na liczbę ludności był w województwie śląskim nieznacznie wyższy niż w Polsce, natomiast w przypadku hospicjów znajdował się na tym samym poziomie.

W ramach pomocy społecznej osoby wymagające wsparcia w codziennym funkcjonowaniu mogą ubiegać się o wsparcie całodobowe w domach pomocy społecznej. Aby zapewnić odpowiednią opiekę dostosowaną do ich sytuacji zdrowotnej i sprawności psychofizycznej lekarz wybiera stosowny typ domu spośród 7 podstawowych rodzajów, tj.: dla osób w podeszłym wieku, przewlekle somatycznie chorych, przewlekle psychicznie chorych, dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie, dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie, osób niepełnosprawnych fizycznie oraz osób uzależnionych od alkoholu. Ponadto niektóre z powyższych rodzajów mogą być ze sobą łączone w jednym budynku w przypadku: osób w podeszłym wieku oraz osób przewlekle somatycznie chorych, osób przewlekle somatycznie chorych oraz osób niepełnosprawnych fizycznie, osób w podeszłym wieku oraz osób niepełnosprawnych fizycznie, osób dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie oraz dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, inne, zgodne z art. 56a, ust. 2 i 3 ustawy o pomocy społecznej⁹⁸.

Na koniec 2021 r. w województwie śląskim prowadzono wszystkie ww. rodzaje domów pomocy społecznej za wyjątkiem DPS-ów dla osób uzależnionych od alkoholu, a także łączonych - dla osób przewlekle somatycznie chorych oraz osób niepełnosprawnych fizycznie, jak również zakwalifikowanych do grupy „inne”, zgodne z art. 56a, ust. 2 i 3 ustawy o pomocy społecznej. W województwie śląskim

⁹⁸ Ustawa o pomocy społecznej ..., op. cit., art. 56, 56a.

ogółem działało 98 placówek prowadzonych na zlecenie gminy / powiatu, które dysponowały 8 705 miejscami. Z ich wsparcia na dzień w całym 2021 r. korzystało 8 281 osób. Wskaźnik liczby miejsc w DPS w przeliczeniu na liczbę ludności wyniósł w województwie śląskim 19,5 i był nieznacznie niższy niż w Polsce (21,2).

Tabela 7. Stacjonarne zakłady opieki długoterminowej i hospicja w woj. śląskim w latach 2011- 2021.

Lata	Zakłady opiekuńczo-lecznicze			Zakłady pielęgnacyjno-opiekuńcze			Hospicja		
	Liczba placówek	Liczba łóżek	Liczba pacjentów	Liczba placówek	Liczba łóżek	Liczba pacjentów	Liczba placówek	Liczba łóżek	Liczba pacjentów
2011	37	2 661	4 419	26	1 188	2 727	7	110	1 569
2012	40	2 643	5 426	25	1 207	3 136	6	94	1 461
2013	40	2 890	4 675	24	1 127	2 909	1	38	221
2014	44	2 914	4 698	24	1 518	3 017	1	38	293
2015	46	3 253	5 301	25	1 485	3 105	1	38	308
2016	44	3 285	5 496	26	1 434	2 827	2	57	389
2017	45	3 253	5 473	24	1 467	2 897	6	133	1 437
2018	48	3 376	5 657	24	1 395	2 797	11	230	2 649
2019	48	3 413	5 593	25	1 508	2 865	11	246	2 437
2020	48	3 386	5 053	25	1 443	2 416	11	246	2 098
2021	48	3 447	5 367	23	1 409	2 361	11	253	2 193

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 8. Domy pomocy społecznej w województwie śląskim w 2021 r.

Typ domu pomocy społecznej		Liczba placówek	Liczba miejsc	Liczba mieszkańców
Ogółem		98	8 705	8 281
z tego dla:	osób w podeszłym wieku	28	2 143	1 963
	osób przewlekle somatycznie chorych	13	1 170	1 112
	osób przewlekle psychicznie chorych	18	2 148	2 120
	osób dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie	12	1 019	999
	dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie	4	301	293
	osób niepełnosprawnych fizycznie	3	312	305
	osób uzależnionych od alkoholu	0	0	0
	osób w podeszłym wieku oraz osób przewlekle somatycznie chorych	5	438	353
	osób przewlekle somatycznie chorych oraz osób niepełnosprawnych fizycznie	0	0	0
	osób w podeszłym wieku oraz osób niepełnosprawnych fizycznie	5	457	423
	osób dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie oraz dzieci i młodzieży niepełnospr. intelektualnie	10	717	713
	inne, zgodnie z art. 56a, ust. 2 i 3 ustawy o pomocy społecznej	0	0	0

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-05* za 2021 r.

Tabela 9. Domy pomocy społecznej w województwie śląskim w latach 2011- 2021.

		Liczba	Lata											
			2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Ogółem		jednostek	92	92	93	94	94	97	98	98	98	98	98	
		miejsc	8 263	8 297	8 315	8 349	8 361	8 591	8 653	8 676	8 691	8 691	8 705	
		mieszkańców	8 200	8 241	8 255	8 262	8 298	8 508	8 581	8 595	8 594	8 118	8 281	
Z tego dla:	osób w podeszłym wieku	jednostek	28	28	28	29	27	29	29	29	29	29	28	28
		miejsc	2 197	2 230	2 243	2 265	2 060	2 208	2 208	2 208	2 210	2 143	2 143	
		mieszkańców	2 155	2 200	2 210	2 205	2 020	2 167	2 165	2 173	2 162	1 871	1 963	
	osób przewlekle somatycznie chorych	jednostek	11	11	11	11	12	12	13	13	13	13	13	
		miejsc	994	999	999	999	1 109	1 109	1 155	1 155	1 170	1 170	1 170	
		mieszkańców	988	994	987	991	1 104	1 105	1 153	1 152	1 166	1 084	1 112	
	osób przewlekle psychicznie chorych	jednostek	17	17	17	17	17	18	18	18	18	18	18	
		miejsc	2 092	2 092	2 092	2 092	2 092	2 166	2 182	2 182	2 180	2 180	2 148	
		mieszkańców	2 092	2 083	2 088	2 089	2 087	2 156	2 165	2 174	2 169	2 135	2 120	
	dorośli niepełnosprawni intelektualnie	jednostek	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	
		miejsc	925	916	916	925	932	940	940	963	963	963	1 019	
		mieszkańców	919	915	915	920	931	924	938	950	949	925	999	
	dzieci i młodzieży niepełnosprawni intelektualnie	jednostek	7	7	7	7	7	6	6	6	3	3	4	
		miejsc	471	471	471	474	474	413	413	413	223	223	301	
		mieszkańców	466	469	467	469	468	409	411	404	221	219	293	
	osób niepełnosprawnych fizycznie	jednostek	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	
		miejsc	306	306	311	311	311	312	312	312	312	312	312	
		mieszkańców	304	306	311	311	310	309	312	309	312	303	305	
	osób uzależnionych od alkoholu	jednostek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
		miejsc	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
		mieszkańców	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
osób w podeszłym wieku oraz osób przewlekle somatycznie chorych	jednostek	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5	5		
	miejsc	339	339	339	339	339	339	339	339	339	406	438		
	mieszkańców	340	337	337	336	336	336	334	336	339	346	353		

		Liczba	Lata										
			2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ogółem		jednostek	92	92	93	94	94	97	98	98	98	98	98
		miejsc	8 263	8 297	8 315	8 349	8 361	8 591	8 653	8 676	8 691	8 691	8 705
		mieszkańców	8 200	8 241	8 255	8 262	8 298	8 508	8 581	8 595	8 594	8 118	8 281
		osób przewlekłe somatycznie chorych oraz osób niepełnosprawnych fizycznie	jednostek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
osób w podeszłym wieku oraz osób niepełnosprawnych fizycznie		miejsc	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		mieszkańców	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		jednostek	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5	5
osób dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie oraz dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie		miejsc	357	357	357	357	457	457	457	457	457	457	457
		mieszkańców	357	355	357	356	458	457	457	453	452	429	423
		jednostek	7	7	7	7	7	8	8	8	11	11	10
inne, zgodne z art. 56a, ust. 2 i 3 ustawy o pomocy społecznej		miejsc	582	587	587	587	587	647	647	647	837	837	717
		mieszkańców	579	582	583	585	584	645	646	644	824	806	713
		jednostek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		miejsc	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		mieszkańców	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		jednostek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRIPS-05 za 2021 r.

2.5.1. Niepełnosprawność

Niepełnosprawność staje się współcześnie jedną z kluczowych kwestii społecznych. Wynika to z tego, że jako społeczeństwo żyjemy coraz dłużej, a dłuższe życie nieuchronnie wiąże się z pogorszeniem sprawności. Problem niepełnosprawności nie dotyczy jednak wyłącznie osób starszych. Wskutek wad wrodzonych, przewlekłych chorób, wypadków oraz urazów może on wystąpić również wśród osób młodych, a nawet małych dzieci⁹⁹.

Nie istnieje jedna, powszechnie uznawana definicja niepełnosprawności. Określenie stosowane przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) przyjmuje, że *do kategorii osób niepełnosprawnych zaliczają się osoby, z długotrwałą obniżoną sprawnością fizyczną, umysłową, intelektualną lub sensoryczną, która w interakcji z różnymi barierami może ograniczać ich pełne i efektywne uczestnictwo w życiu społecznym*

⁹⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Stan zdrowia ludności Polski w 2019 r.*, Warszawa 2021, s. 61.

na równych zasadach z innymi obywatelami. W Polsce stosowane są co najmniej dwie definicje osób niepełnosprawnych. Pierwsza wynika z przepisów prawa i dotyczy prawnej podstawy kwalifikacji do grupy osób niepełnosprawnych. Natomiast druga, znacznie szersza, stosowana jest w statystyce GUS. Definicja statystyczna obejmuje nie tylko osoby niepełnosprawne prawnie, ale również takie, które choć nie posiadają orzeczenia o niepełnosprawności, to jednak deklarują występowanie ograniczeń w wykonywaniu wybranych czynności. Jest to tzw. niepełnosprawność biologiczna. Używane w badaniach statystycznych dwa niezależne pytania dotyczące niepełnosprawności prawnej i biologicznej pozwalają na prezentację danych o zbiorowości osób niepełnosprawnych w rozbiciu na trzy podstawowe grupy, tj. osób niepełnosprawnych prawnie i biologicznie, niepełnosprawnych tylko prawnie oraz niepełnosprawnych tylko biologicznie¹⁰⁰.

Sytuację w zakresie określenia liczby i struktury osób niepełnosprawnych dodatkowo komplikuje fakt, że w Polsce niepełnosprawność prawna jest orzekana dla różnych celów i przez różne instytucje. Obecnie obowiązują dwa rodzaje orzecznictwa regulowane odrębnymi ustawami. Pierwszym z nich jest orzecznictwo dla celów rentowych prowadzone przez ZUS, drugim natomiast orzecznictwo dla celów pozarentowych prowadzone przez zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności. Posiadanie aktualnego orzeczenia wydanego przez ww. organy kwalifikuje daną osobę do grupy niepełnosprawnych prawnie i daje podstawę do ubiegania się i korzystania ze specjalnej pomocy, ułatwień czy przywilejów (np. renty z tytułu niezdolności do pracy, zasiłku pielęgnacyjnego, turnusów rehabilitacyjnych, zniżek na przejazdy)¹⁰¹.

Według danych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 roku¹⁰² w województwie śląskim zamieszkiwało 552 138 osób niepełnosprawnych. Stanowili oni 11,9% ogółu ludności województwa. Pod względem liczby niepełnosprawnych mieszkańców śląskie zajmowało pierwsze miejsce wśród województw (osoby te stanowiły 11,8% wszystkich niepełnosprawnych w Polsce), natomiast pod względem częstotliwości występowania niepełnosprawności region znalazł się na 11. miejscu w kraju. Wskaźnik liczby osób niepełnosprawnych na 1000 ludności wynosił 119. Dla porównania dla całej Polski było to 122, a w województwie o najwyższej wartości (lubuskim) 167¹⁰³.

Najwięcej osób niepełnosprawnych mieszkało w powiatach: m. Katowice (39 994 osoby), m. Częstochowa (35 603 osoby) oraz m. Sosnowiec (33 294 osoby). Z kolei największym udziałem osób należących do analizowanej kategorii cechowały się powiaty: m. Sosnowiec (15,3%), m. Chorzów (15,1%) oraz m. Częstochowa (15,0%)¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Główny Urząd Statystyczny, *Stan zdrowia ludności Polski w 2014 r.*, Warszawa 2016, s. 105.

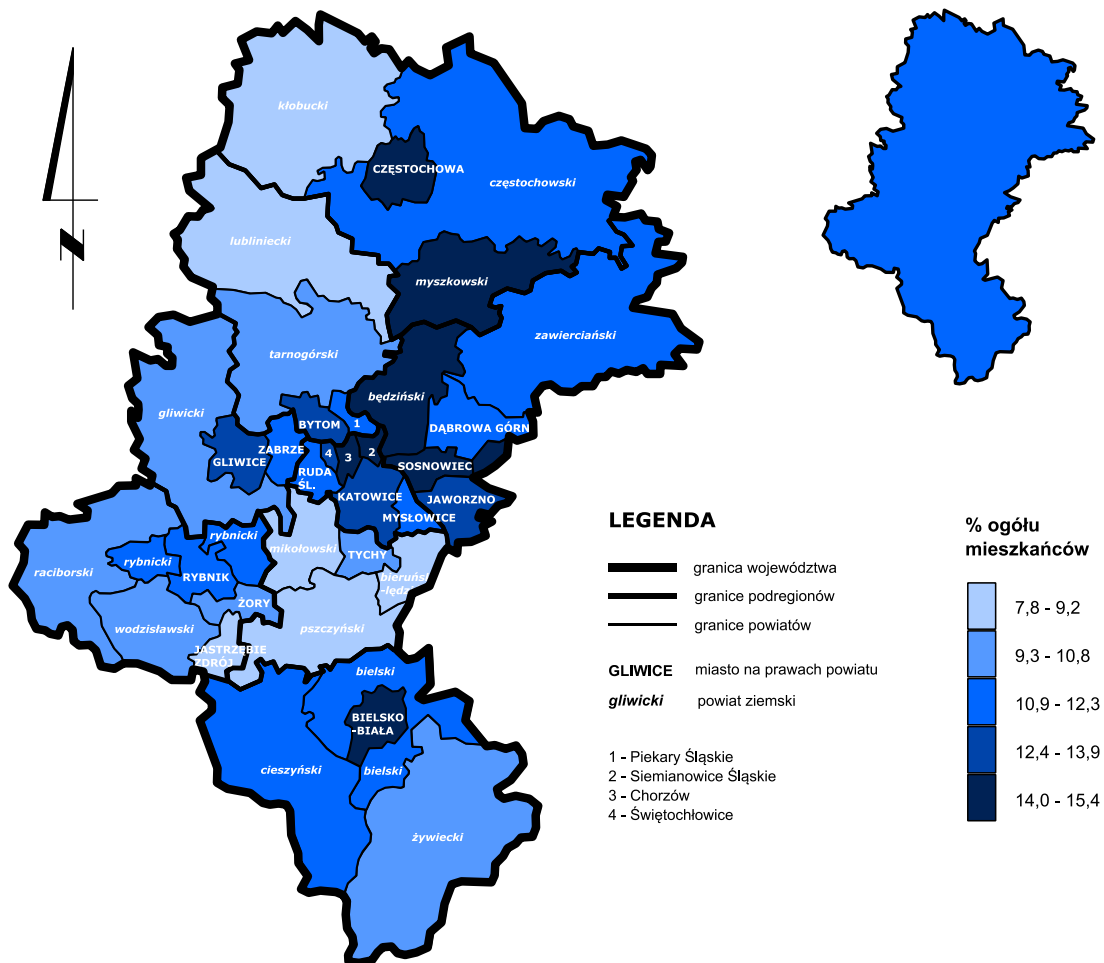
¹⁰¹ Ibidem, s.106.

¹⁰² W momencie sporządzania opracowania nie były jeszcze dostępne dane z NSP 2021.

¹⁰³ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 03.10.2022 r.].

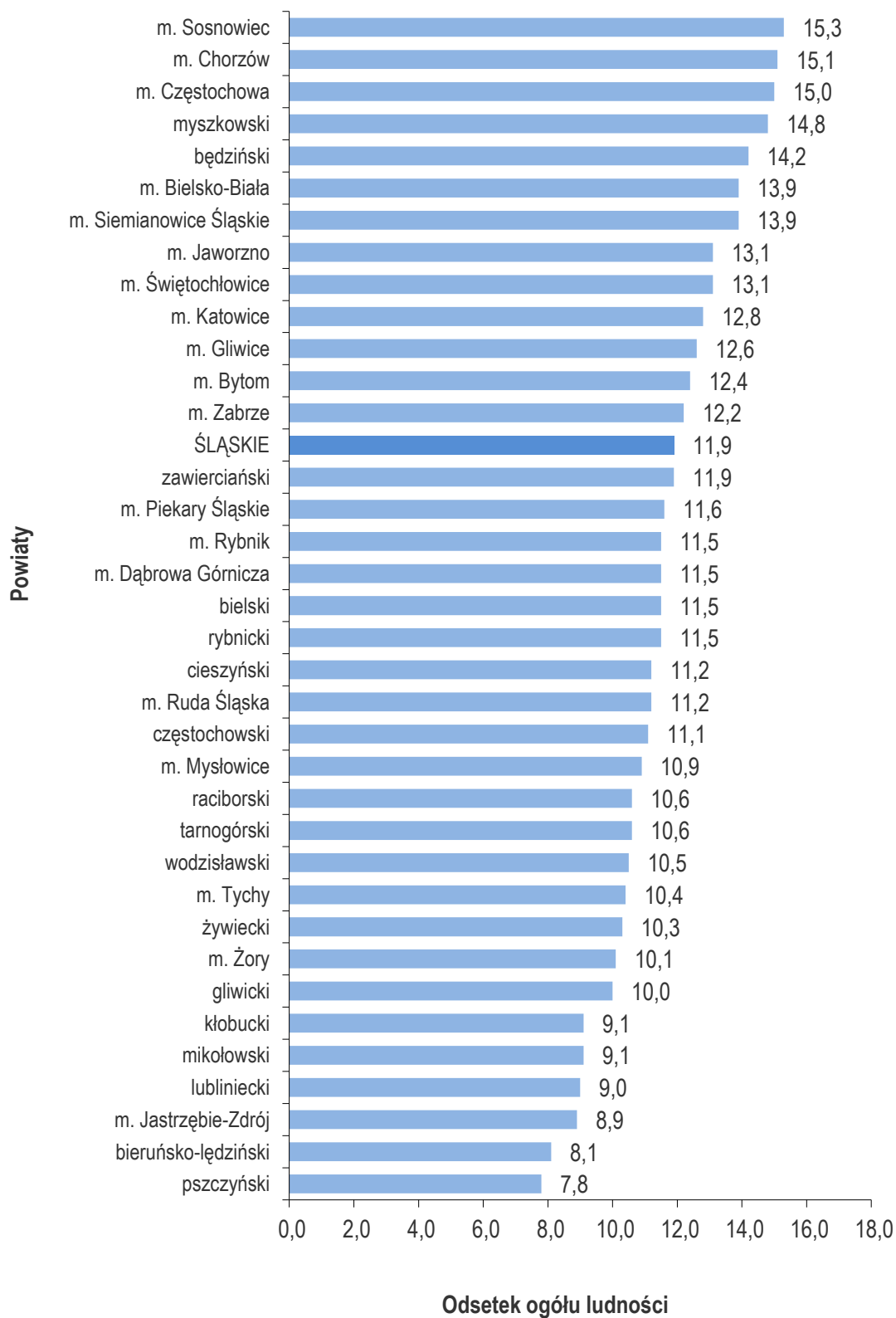
¹⁰⁴ Ibidem.

Mapa 4. Osoby niepełnosprawne jako odsetek ogółu ludności powiatów w województwie śląskim w 2011 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, <http://www.stat.gov.pl>.

Wykres 53. Osoby niepełnosprawne jako odsetek ogółu ludności powiatów w województwie śląskim w 2011 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, <http://www.stat.gov.pl>.

Niepełnosprawność stanowi stosunkowo często przyczynę korzystania z pomocy społecznej. W 2021 r. zajmowała 4 miejsce zaraz po ubóstwie, długotrwałej lub ciężkiej chorobie oraz bezrobociu. Z powodu niepełnosprawności pomocą objęto w tym czasie 26 758 rodzin liczących ogółem 42 111 osób. Osoby w rodzinach korzystających z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności stanowiły 27,5% ogółu beneficjentów tej formy wsparcia, a zarazem 0,9% ogółu mieszkańców województwa śląskiego. W latach 2011-2013 w analizowanej dziedzinie zanotowano wahania poziomu, a od 2013 roku możemy zaobserwować tendencję malejącą. Przez ostatnie 10 lat wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim znacząco niższy niż w kraju.

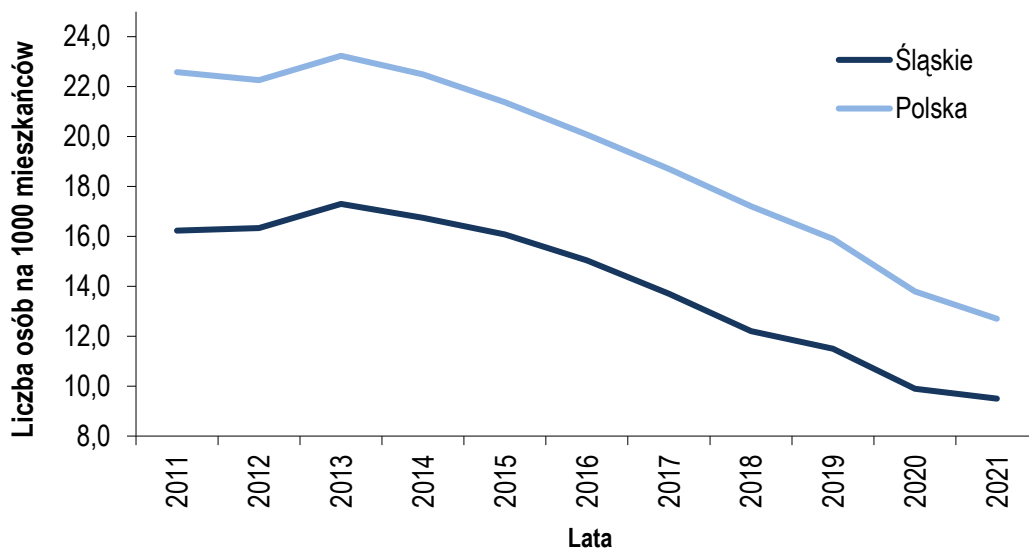
Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyróżniały się: częstochowski (11,9), katowicki (11,3) oraz bytomski (10,2). Jeśli chodzi o rodzaj powiatu, to daje się zauważyć wyższą jego wartość w miastach na prawach powiatu w stosunku do powiatów ziemskich – odpowiednio 10,2 i 8,3. Najwyższą wartość wskaźnik liczby osób objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności osiągnął w gminach miejskich (10,0), następnie miejsko-wiejskich (8,2) i wiejskich (7,7). Wśród powiatów szczególnie pod tym względem wyróżniał się powiat m. Częstochowa (14,6), a następnie powiat myszkowski (14,0) i m. Siemianowice Śląskie (13,5). Z kolei na poziomie gmin wyróżniającymi się jednostkami samorządu terytorialnego były: Koziegłowy (19,4), Szczekociny (18,4) i Goczałkowice-Zdrój (17,7).

Wykres 54. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności w województwie śląskim w latach 2011-2021.

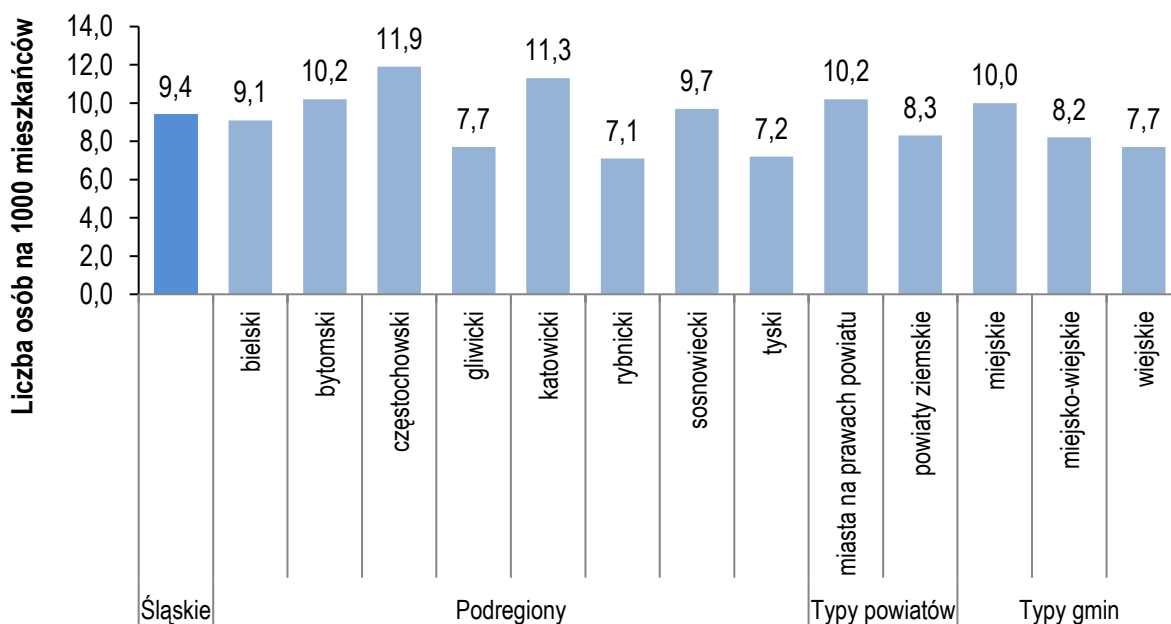
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03, meldunki za lata 2011-2021.

Wykres 55. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności na 1000 mieszkańców w latach 2011-2021.

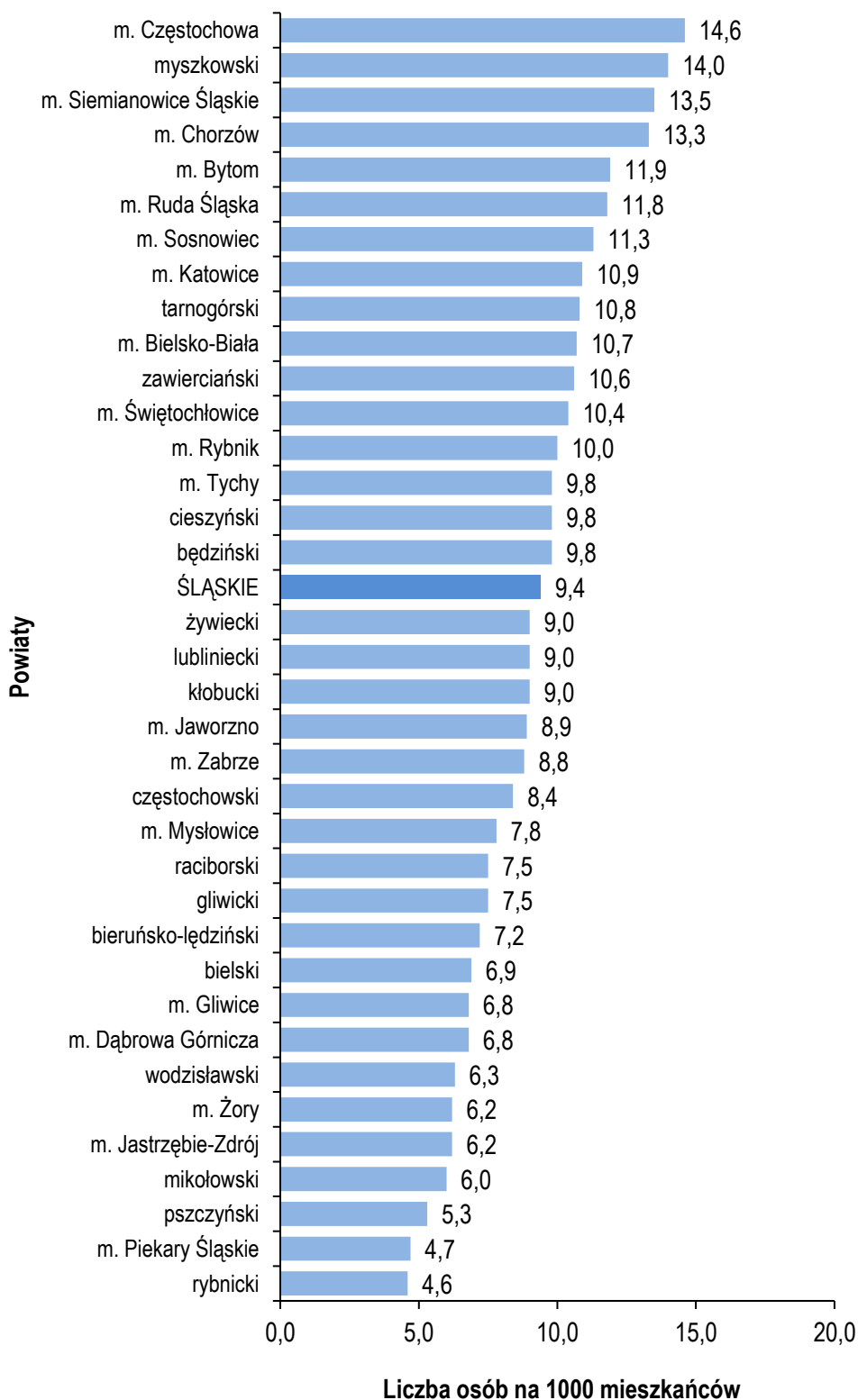
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 56. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności na 1000 mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

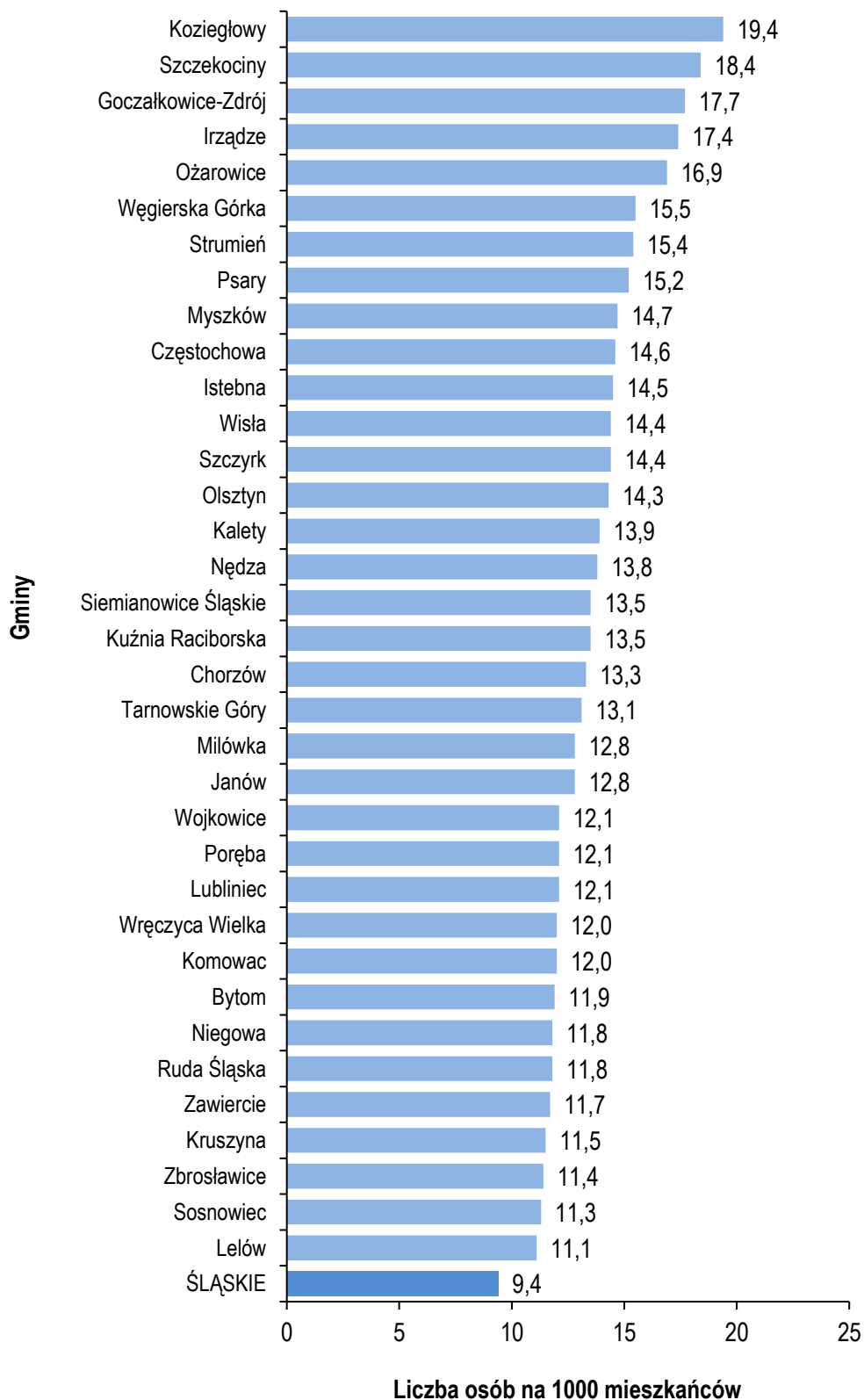
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 57. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności na 1000 mieszkańców powiatów województwa śląskiego w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunki za okres I-XII 2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 58. Gminy o najwyższych wskaźnikach liczby mieszkańców objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności - województwo śląskie w 2021 roku.

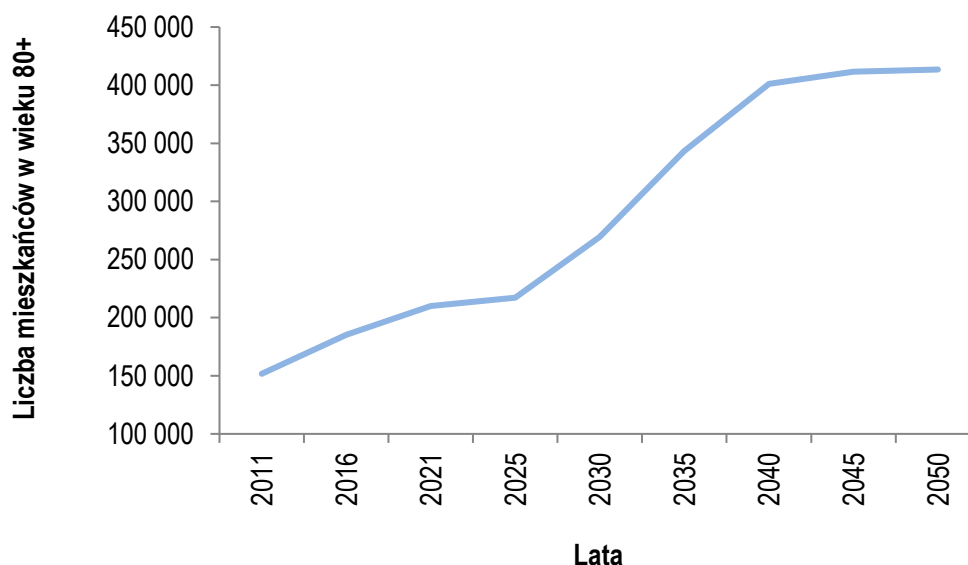

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRI/PS-03*, meldunek za okres I-XII 2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

3.5.2. Zaawansowany wiek

W ujęciu statystycznym poziom samodzielności jest ściśle związany z wiekiem. Jako wymagające w zdecydowanej większości przypadków stałego wsparcia traktowane są osoby mające 80 i więcej lat¹⁰⁵. Na koniec 2021 roku w województwie śląskim takich osób było 199 075. Stanowiły one 4,5% ogółu ludności (w Polsce 4,3%). Najwyższym udziałem najstarszych seniorów charakteryzowały się podregiony: gliwicki (5,5%), katowicki (5,2%) i bytomski (5,1%). Wśród powiatów były to: m. Zabrze (6,4%), m. Katowice (6,1) oraz m. Bytom (5,6%), natomiast wśród gmin: Zabrze (6,4%), Kupski Młyn (6,2%) i Katowice (6,1%). W miastach na prawach powiatu wskaźnik ten był wyższy niż w powiatach ziemskich (odpowiednio 5,0% i 4,3%), natomiast w przypadku rodzajów gmin najwyższym jego poziomem cechowały się gminy miejskie (5,0), następnie miejsko-wiejskie (4,3) i wiejskie (4,0). Od wielu już lat w analizowanej dziedzinie mamy do czynienia z tendencją wzrostową. Podobnie będzie w przyszłości. Prognoza do roku 2050 wskazuje na stały wzrost udziału osób w wieku 80+. Na koniec tego okresu będzie on wynosił w województwie śląskim 11,2%, natomiast w całej Polsce 10,4%¹⁰⁶.

Wykres 59. Liczba mieszkańców województwa śląskiego w wieku 80+ w latach 2011-2021 oraz prognoza na lata 2025-2050.

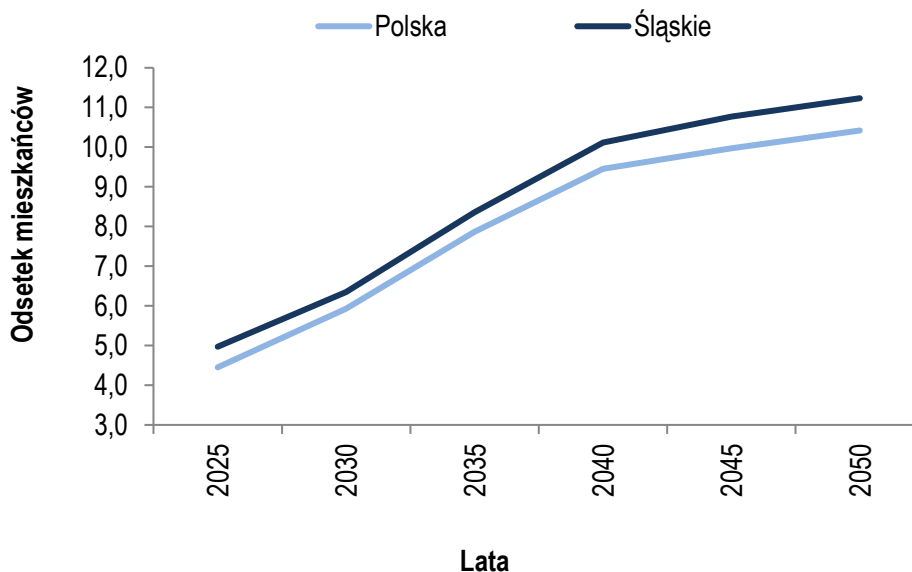

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

¹⁰⁵ P. Szukalski, *Starzenie się ludności województwa śląskiego – nieunikniony wzrost zapotrzebowania na wsparcie publiczne?*, w: *Seniorzy w województwie śląskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej Województwa Śląskiego, Katowice 2012, s. 11.

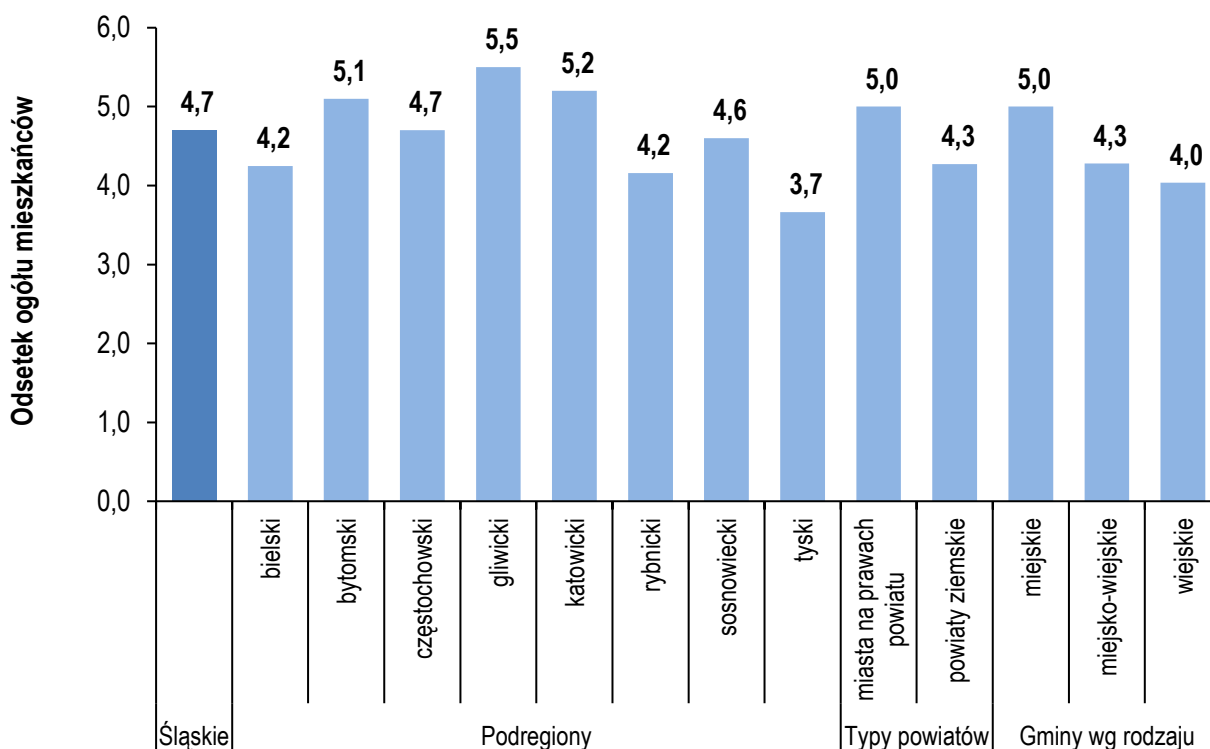
¹⁰⁶ Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl> [odczyt 15.02.2023 r.].

Wykres 60. Prognoza udziału mieszkańców województwa śląskiego i Polski w wieku 80 lat i więcej - w latach 2025-2050.

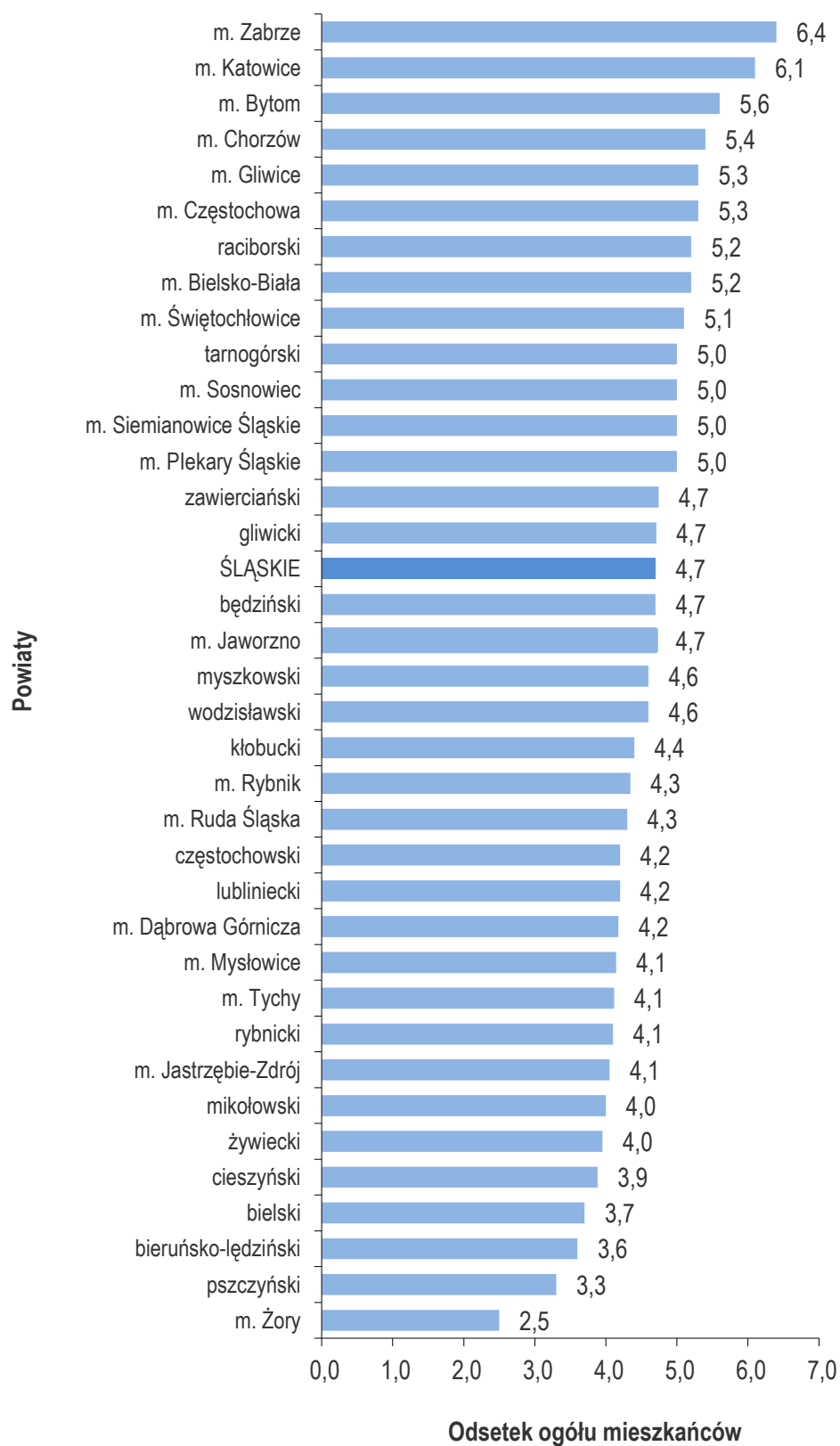

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 61. Osoby w wieku 80 lat i więcej jako odsetek ogółu mieszkańców - województwo śląskie w 2021 roku.

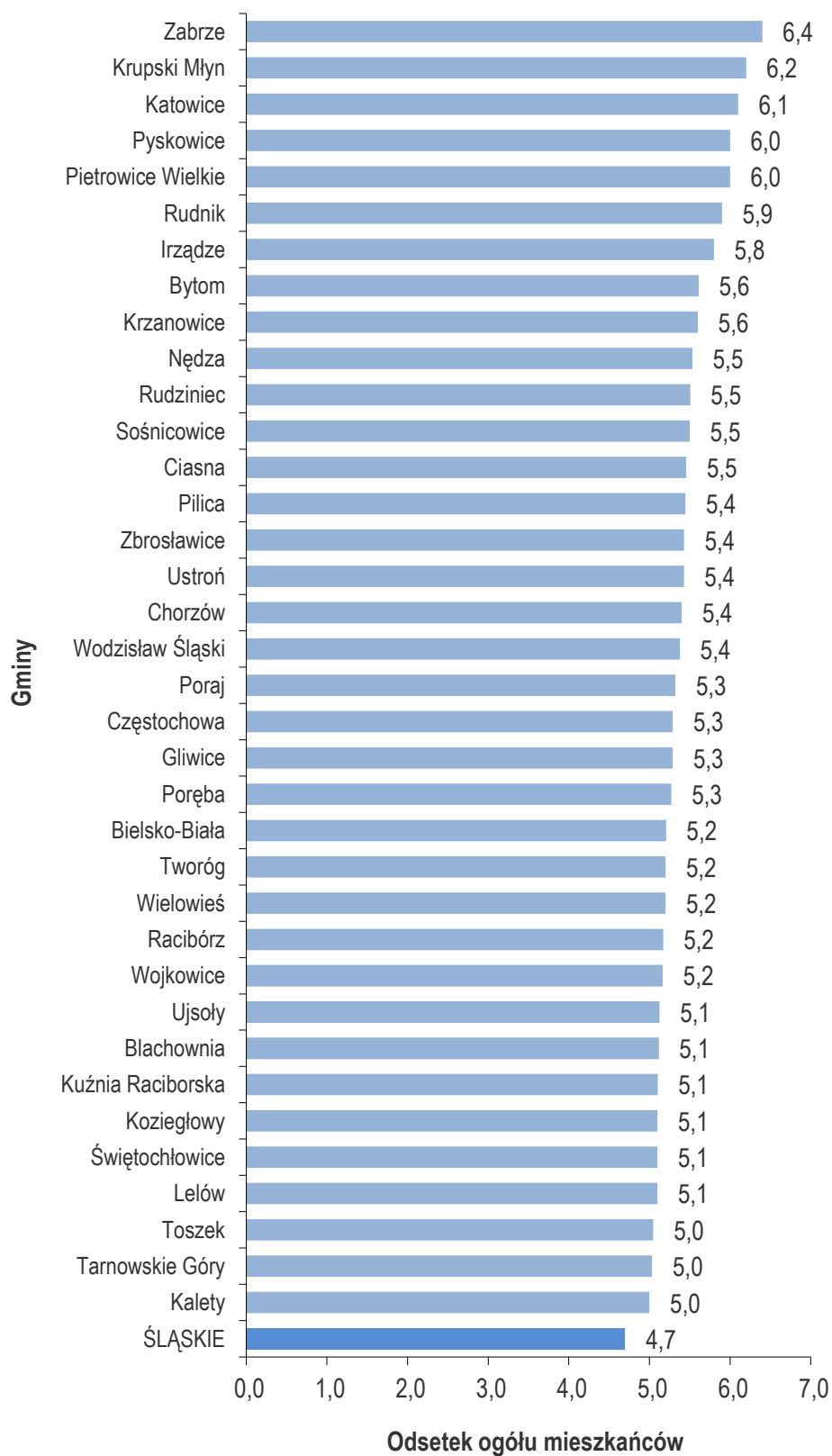

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 62. Osoby w wieku 80 i więcej lat jako odsetek ogółu mieszkańców powiatów - województwo śląskie, 2021 rok.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Wykres 63. Gminy o najwyższym odsetku mieszkańców w wieku 80 i więcej lat - województwo śląskie, 2021 rok.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

2.6. Uzależnienia

Człowiek może uzależnić się od wszystkiego, co jest w stanie „zagłuszyć” jego umysł - zarówno od środków chemicznych, jak i od różnych czynności. Czynniki uzależniające można umownie podzielić na chemiczne i niechemiczne. Do uzależnień chemicznych zaliczane są: alkoholizm, lekomania, narkomania i nikotynizm. Z kolei do niechemicznych zalicza się wszelkie inne nałogowe zachowania, m.in.: patologiczny hazard, uzależnienie od jedzenia, pracy, komputera i gier komputerowych, Internetu, telefonu komórkowego, zakupów czy uzależnienie od seksu¹⁰⁷.

2.6.1. Alkoholizm

Alkoholizm można zdefiniować, jako „chroniczne, rozwijające się i mogące prowadzić do zgonu schorzenie biogenetyczne i psychospołeczne, charakteryzujące się narastającą tolerancją i fizjologicznym uzależnieniem przejawiającym się utratą kontroli nad piciem, różnymi zmianami osobowościowymi i konsekwencjami społecznymi”¹⁰⁸. „Problemy alkoholowe” jednostek mogą występować w bardzo wielu różnych formach objawiających się w różnych kombinacjach symptomów fizycznych, psychicznych i społecznych. Osoby z „problemami alkoholowymi” dzieli się zwykle na dwie podstawowe kategorie: 1) osoby pijące nadmiernie, tj. spożywające znaczne ilości napojów alkoholowych, co pociąga za sobą konsekwencje zdrowotne i/lub zakłócenia w społecznym funkcjonowaniu; 2) osoby uzależnione, tj. takie, u których rejestruje się symptomy zespołu uzależnienia¹⁰⁹.

W latach 2011-2021 w zakresie spożycia alkoholu na poziomie kraju mieliśmy do czynienia z trendem wzrostowym z niewielkimi wahaniami. Przeciętne jego spożycie (w litrach w przeliczeniu na 100% alkoholu) na 1 mieszkańca wahało się w granicach od 9,3 w roku 2011 do 9,7 w roku 2021¹¹⁰. W 2021 roku spożycie w litrach na 1 mieszkańca wyrobów spirytusowych¹¹¹ wynosiło 3,8 l (w 2020 r. – 3,7 l), w przypadku wina i miodów pitnych 6,7 l (w 2020 r. – 6,4 l), a w przypadku piwa 92,7 l (w 2020 r. – 93,6 l)¹¹².

¹⁰⁷ *Współczesne teorie i praktyka profilaktyki uzależnień chemicznych i nie chemicznych*, red. M. Jędrzejko, Warszawa 2009, s. 36-37.

¹⁰⁸ K. F. Frieske, *Alkoholizm*, w: *Encyklopedia Socjologii*, Warszawa, 1998 r., tom 1, s. 21.

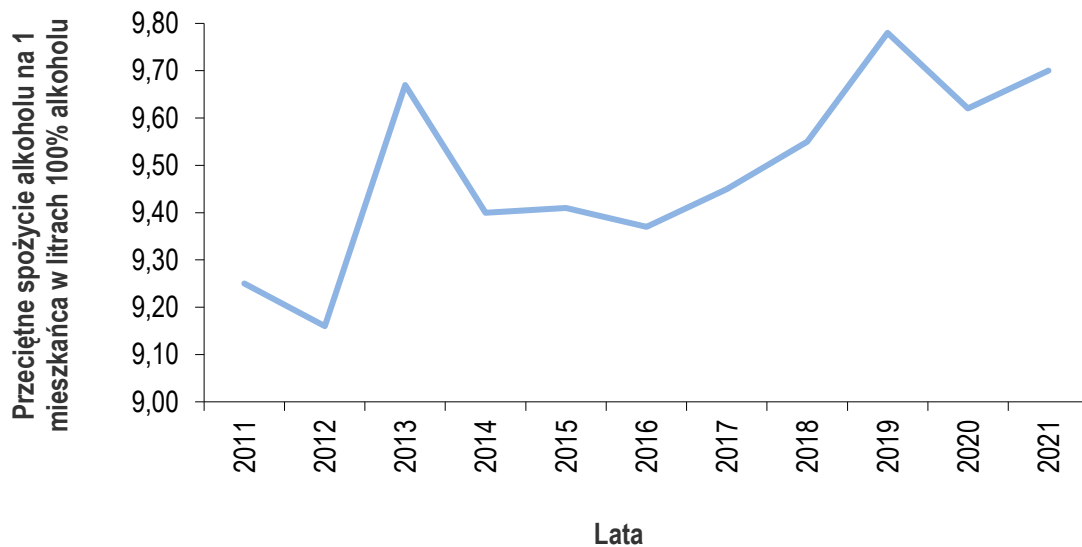
¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, <http://www.parpa.pl/index.php/badania-i-informacje-statystyczne/statystyki> [odczyt 05.10.2022 r.].

¹¹¹ W przypadku wyrobów spirytusowych podawane są jedynie dane w przeliczeniu na 100% alkoholu. W przypadku pozostałych napojów alkoholowych udostępnia się zarówno dane dot. ogólnego spożycia, jak i w przeliczeniu na 100% alkoholu.

¹¹² Główny Urząd Statystyczny, *Dostawy na rynek krajowy oraz spożycie niektórych artykułów konsumpcyjnych na 1 mieszkańca w 2021 r., Informacje sygnałowe* (stan na dzień 31.08.2022 r.), s. 2.

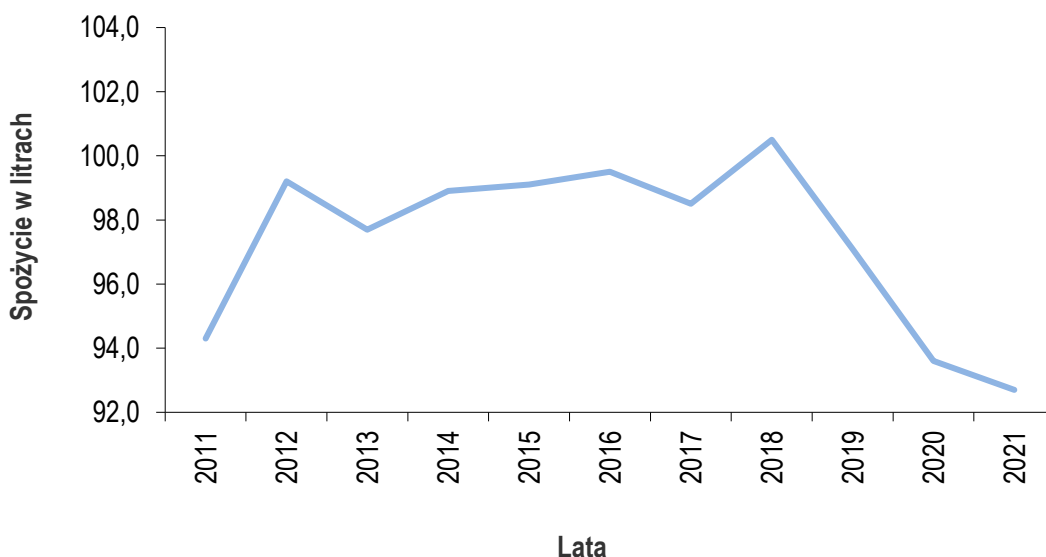
Wykres 64. Przeciętne spożycie alkoholu na 1 mieszkańca w Polsce w latach 2011-2021 (w litrach 100% alkoholu*).

* Przyjęto założenie, iż w jednym litrze piwa zawartych jest 5,5% alkoholu, a w jednym litrze wina (miodu pitnego) 12% alkoholu.

Źródło: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, <http://www.parpa.pl/index.php/badania-i-informacje-statystyczne/statystyki>.

Wykres 65. Spożycie piwa (w l) na 1 mieszkańca Polski w latach 2011-2021.

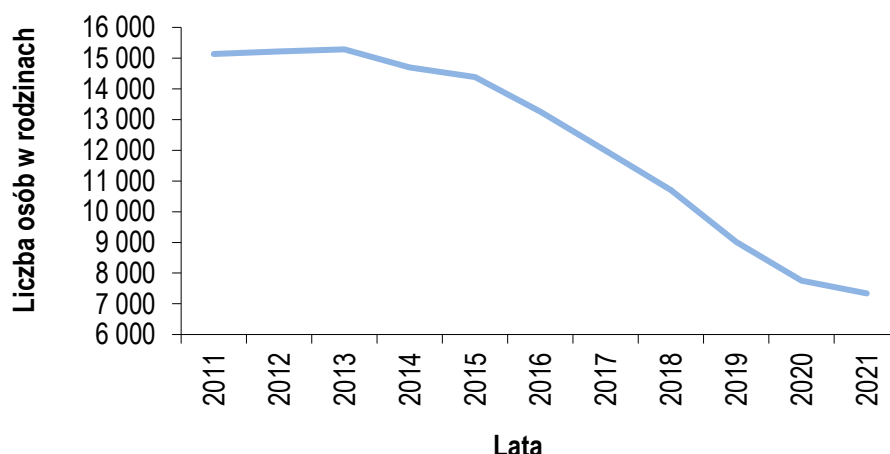
Źródło: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, <http://www.parpa.pl/index.php/badania-i-informacje-statystyczne/statystyki>.

Wyniki wielu badań pokazują, że względne ryzyko doświadczenia problemów zdrowotnych związanych z alkoholem rośnie wraz ze wzrostem jego konsumpcji. Ryzyko to zaczyna rosnać wykładniczo, gdy dzienna konsumpcja napojów alkoholowych u mężczyzn przekracza poziom 40 gramów czystego etanolu, zaś u kobiet – 20 gramów. Odpowiada to w dużym przybliżeniu 16 litrom rocznego spożycia alkoholu w przypadku mężczyzn i 9 litrom w przypadku kobiet¹¹³.

Jednym z negatywnych skutków nadużywania alkoholu są problemy ze zdobyciem i/lub utrzymaniem pracy. To z kolei zwiększa ryzyko znalezienia się osób nadmiernie pijących oraz członków ich rodzin w sferze ubóstwa oraz rodzi konieczność wsparcia przez system pomocy społecznej. Pomoc społeczną z powodu alkoholizmu udziela się stosunkowo rzadko. W województwie śląskim w 2021 r. wsparciem z uwagi na tę przyczynę objęto 5 009 rodzin liczących łącznie 7 339 osób. W 2021 roku alkoholizm był siódmą co do częstości przyczyną udzielania pomocy społecznej. Zaledwie 4,8% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej stanowili członkowie rodzin objętych wsparciem z tego powodu. Generalnie w latach 2011-2021 w analizowanej dziedzinie mamy do czynienia z trendem spadkowym. Ponadto należy zauważyć, że przez cały ten okres wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim znacznie niższy niż w kraju.

Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem analizowanego wskaźnika wyróżniały się podregiony: bytomski (2,21), bielski (1,91) oraz częstochowski (1,84). Wyższą jego wartość dało się zauważyć w powiatach ziemskich w porównaniu z miastami na prawach powiatu – odpowiednio 1,81 i 1,49, natomiast w przypadku rodzajów gmin najwyższym jego poziomem cechowały się gminy miejsko-wiejskie (1,68), następnie miejskie (1,66) i wiejskie (1,51). Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą jego wartością w 2021 roku znalazły się: m. Bielsko-Biała (3,49), powiat gliwicki (3,40) i zawierciański (2,99). Z kolei na poziomie gmin wyróżniały się: Lelów (13,56), Knurów (7,14) i Żarki (6,15).

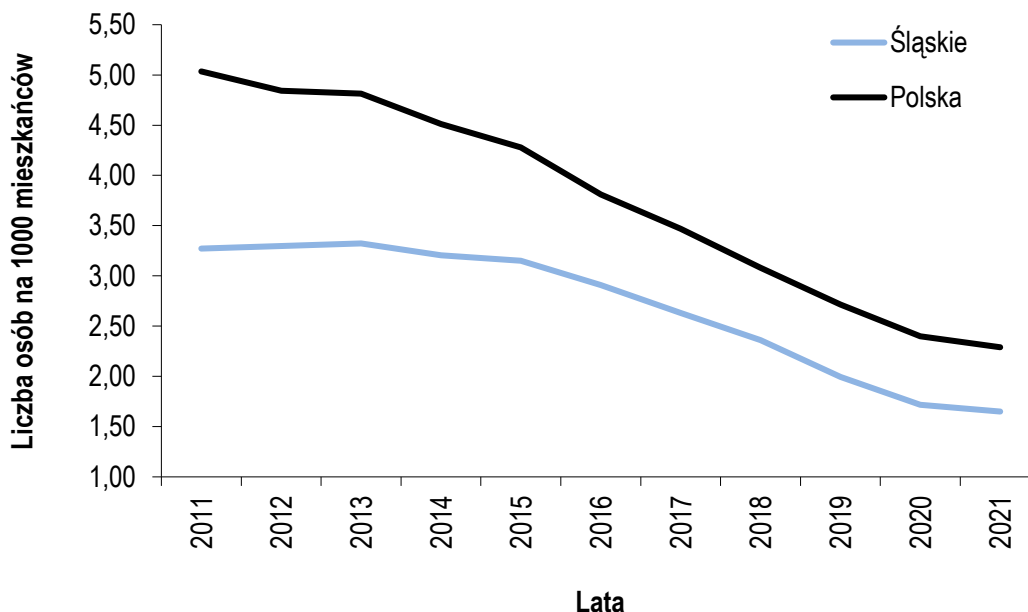
Wykres 66. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03, meldunki za lata 2011-2021.

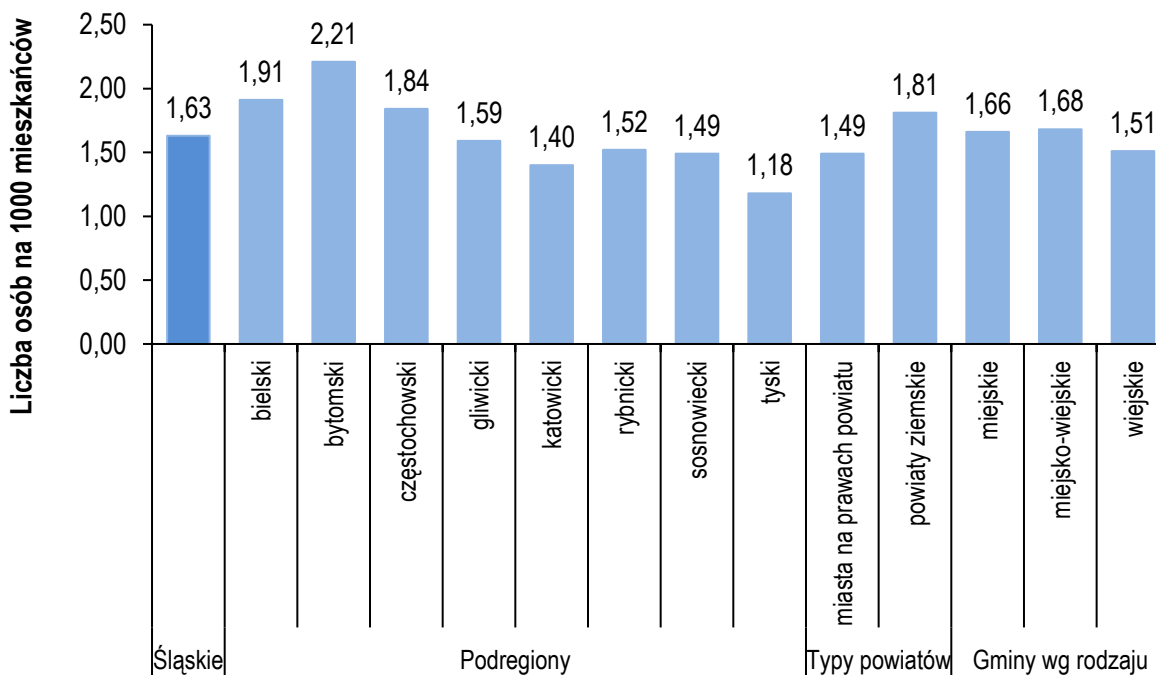
¹¹³ Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Oszacowanie rozpowszechnienia wybranych uzależnień behawioralnych oraz analiza korelacji pomiędzy występowaniem uzależnień behawioralnych a używaniem substancji psychoaktywnych*, Warszawa 2015, s. 238.

Wykres 67. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu na 1000 mieszkańców w latach 2011-2021.

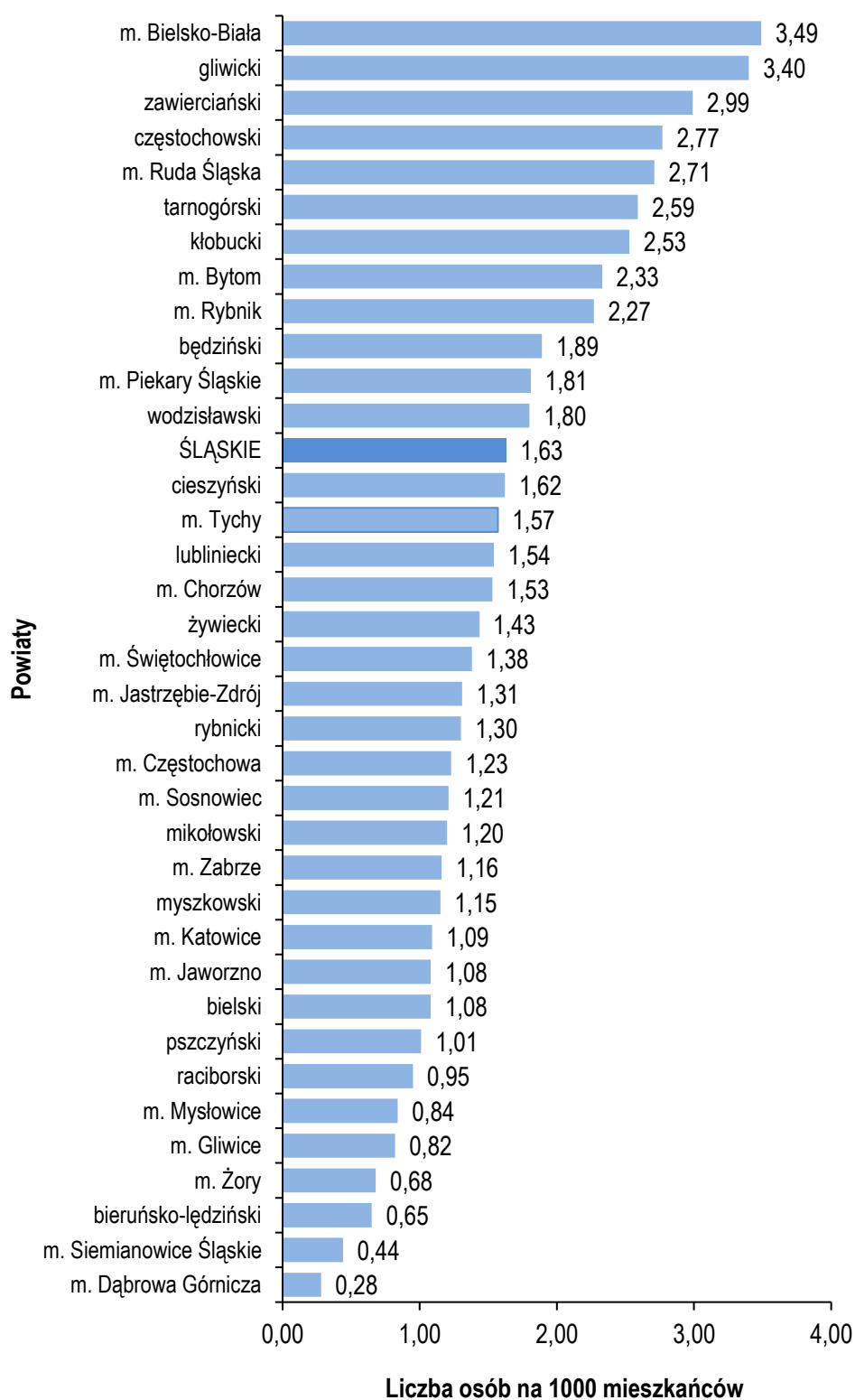
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 68. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu na 1000 mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

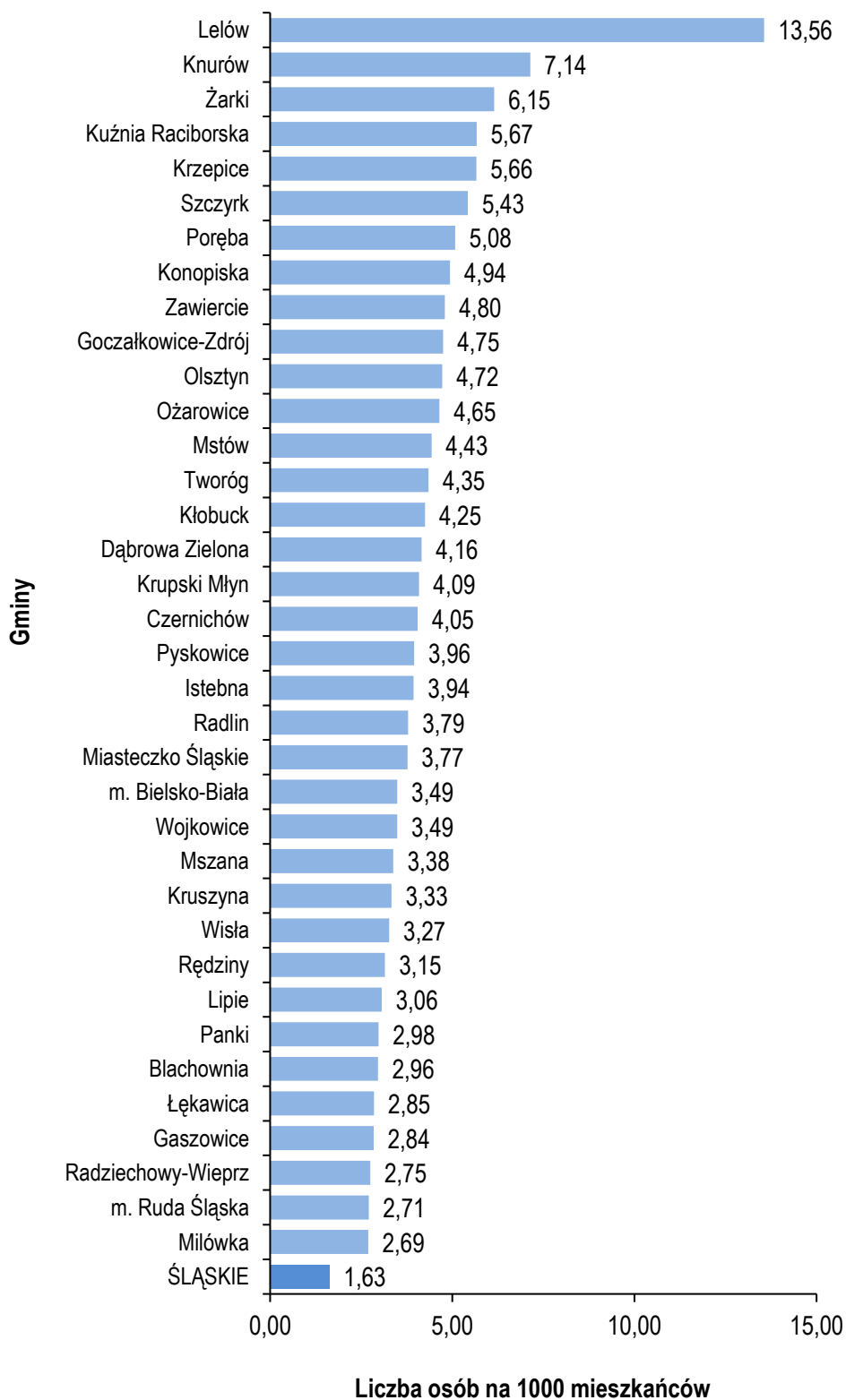
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 69. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu na 1000 mieszkańców wg powiatów województwa śląskiego w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 70. Gminy o najwyższych wskaźnikach liczby mieszkańców objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu - województwo śląskie w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

2.6.2. Narkomania

Narkomania jest postrzegana w społeczeństwie jako bardzo groźne zjawisko. Oznacza nadużywanie środków psychoaktywnych, do jakich zaliczane są naturalne lub syntetyczne substancje, które - wprowadzone w określonej dawce do organizmu ludzkiego – oddziałują na ośrodkowy układ nerwowy, powodując m.in. zmiany świadomości, percepcji i nastroju¹¹⁴.

Zgodnie z ustawą z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2020 r., poz. 2050 ze zm.) za nową substancję psychoaktywną uważa się substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego w każdym stanie fizycznym, o działaniu na ośrodkowy układ nerwowy, natomiast za środek zastępczy uważa się produkt zawierający co najmniej jedną nową substancję psychoaktywną lub inną substancję o podobnym działaniu na ośrodkowy układ nerwowy, który może być użyty zamiast środka odurzającego lub substancji psychotropowej lub w takich samych celach jak środek odurzający lub substancja psychotropowa, których wytwarzanie i wprowadzanie do obrotu nie jest regulowane na podstawie przepisów odrębnych¹¹⁵.

Niestety oszacowanie liczby problemowych użytkowników narkotyków jest zadaniem niezwykle trudnym. Nie można go dokonać bezpośrednio, bowiem w próbie populacji ogólnej trudno spotkać tego rodzaju osoby, nawet gdy owa próba jest bardzo liczna. Rozpowszechnienie problemowego używania narkotyków jest zbyt nikłe, a ponadto ten fenomen zalicza się do zjawisk ukrytych. Ze względu na społeczne potępienie oraz status prawny problemu, użytkownicy narkotyków zwykle unikają ujawnienia swojego problemu. Dokonanie oszacowań wymaga sięgnięcia po metody pośrednie¹¹⁶.

Informacji w zakresie określenia skali zjawiska używania narkotyków w Polsce dostarcza pośrednio *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce, za 2021 r.* Powyższy raport prezentuje, iż największa liczba zgłoszeń zatruc, podejrzeń zatruc przy udziale nowych narkotyków (dopalaczy) w 2021 roku dotyczyła województwa łódzkiego (187), wielkopolskiego (109) i śląskiego (45). Zgłoszenia z naszego regionu stanowiły 8,70 % wszystkich zgłoszeń. Najwięcej osób zatrutych dopalaczami było w wieku 30-39 lat, następnie 19-24 lata i 25-29 lat. Wysokie wartości zatruc zanotowano także wśród osób powyżej 40 r.ż. Zdarzenia o charakterze zatrucia nowymi narkotykami dotyczą przede wszystkim mężczyzn (82,2% wszystkich zatruc)¹¹⁷.

¹¹⁴ J. Zamecka, *Narkomania*, w: *Encyklopedia Socjologii*, Warszawa, 1998 r., tom 2, s. 285.

¹¹⁵ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j.: Dz. U. z 2020 r., poz. 2050 ze zm.), art. 11 a, art. 27.

¹¹⁶ Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii, <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=105515> [odczyt: 06.10.2022 r.].

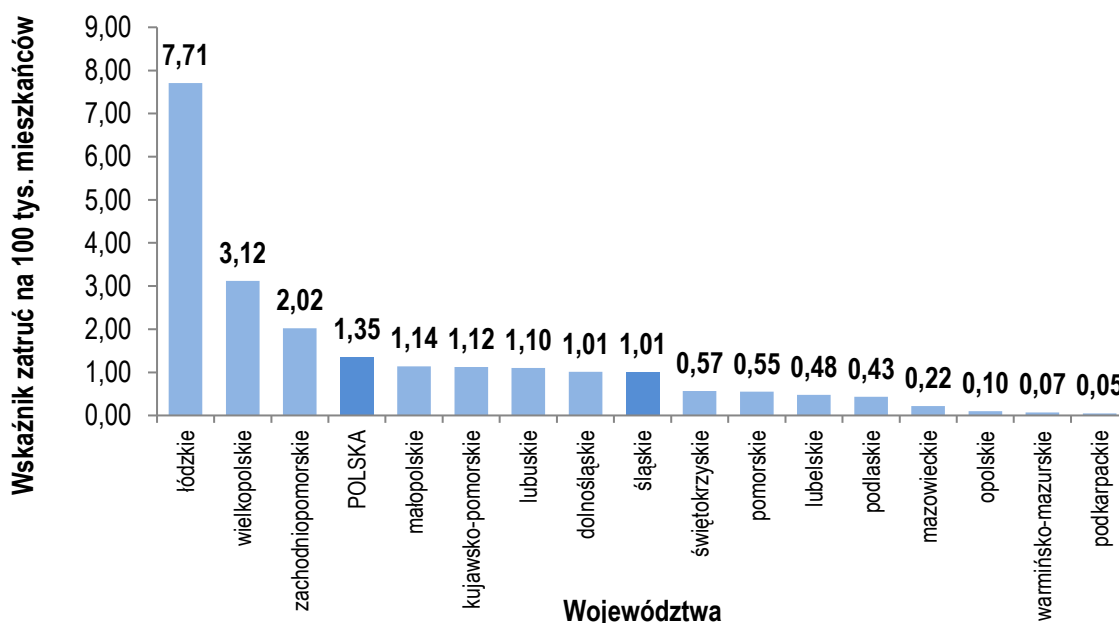
¹¹⁷ Główny Inspektorat Sanitarny, *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce*, Warszawa 2022 r., <https://www.gov.pl/web/psse-golub-dobrzyn/raport-glownego-inspektora-sanitarnego-dotyczacy-zatruc-srodkiem-zastepczym-lub-nowa-substancja-psychoaktywna-w-polsce-za-2021-rok> [odczyt: 06.10.2022 r.].

Tabela 10. Liczba zatruc i podejrzeń zatruc przy udziale nowych narkotyków (dopalaczy) wg województw w latach 2013-2021.

Województwa	Lata								
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Dolnośląskie	143	194	280	114	110	141	69	24	29
Kujawsko-pomorskie	66	215	480	208	250	262	129	73	23
Lubelskie	52	37	206	189	190	274	85	18	10
Lubuskie	7	41	412	143	63	157	105	23	1
Łódzkie	259	686	1 499	1 441	961	1094	625	250	187
Małopolskie	15	36	149	112	279	150	56	27	39
Mazowieckie	15	115	433	203	271	304	136	46	12
Opolskie	12	12	30	6	12	16	6	1	1
Podkarpackie	29	51	143	39	21	52	20	0	1
Podlaskie	9	23	142	48	54	52	24	12	5
Pomorskie	42	115	390	253	176	110	67	36	13
Śląskie	208	516	1 854	987	1 266	1 114	595	171	45
Świętokrzyskie	16	25	132	142	106	63	16	6	7
Warmińsko-mazurskie	110	149	308	98	118	94	44	4	1
Wielkopolskie	91	273	712	324	395	290	139	79	109
Zachodniopomorskie	5	25	187	62	52	85	32	36	34
RAZEM	1 078	2 513	7 357	4 369	4 324	4 258	2148	806	517

Źródło: Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce, Warszawa 2022 r., <https://www.gov.pl/web/psse-golub-dobrzyn/raport-glownego-inspektora-sanitarnego-dotyczacy-zatruc-srodkiem-zastepczym-lub-nowa-substancja-psychoaktywna-w-polsce-za-2021-rok> [odczyt: 06.10.2022 r.].

Wykres 71. Wskaźnik zatruc przy udziale nowych narkotyków (dopalaczy) w 2021 roku wg województw (wg stanu ludności na 30.06.2021 r.).

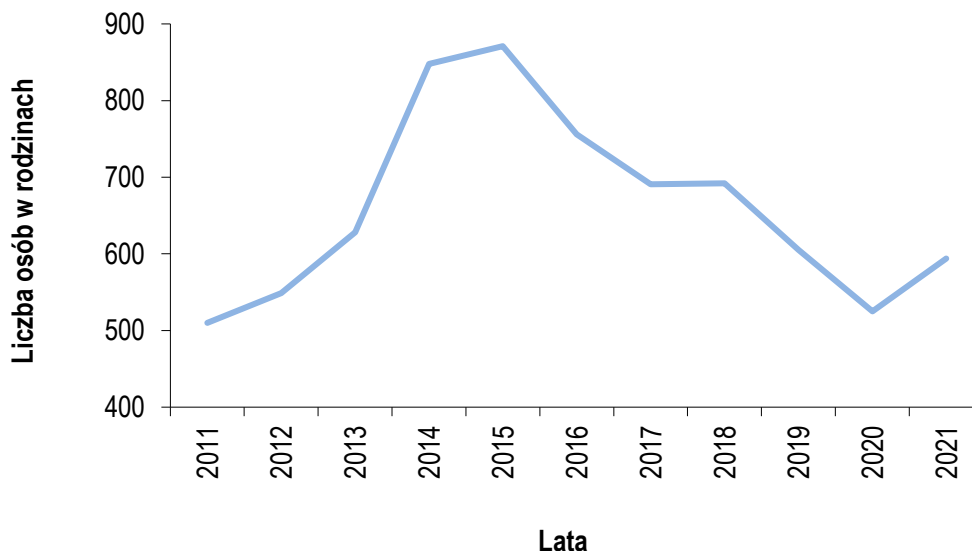
Źródło: Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce, Warszawa 2022 r., <https://www.gov.pl/web/psse-golub-dobrzyn/raport-glownego-inspektora-sanitarnego-dotyczacy-zatruc-srodkiem-zastepczym-lub-nowa-substancja-psychoaktywna-w-polsce-za-2021-rok> [odczyt: 06.10.2022 r.].

W 2021 roku z Polsce zanotowano 11 zgonów z powodu zatruc substancjami psychoaktywnymi. Zgony miały miejsce w województwach: podkarpackim (3), wielkopolskim (3), kujawsko-pomorskim (2), lubelskim, dolnośląskim i warmińsko-mazurskim (po 1).

Uzależnienie od narkotyków, podobnie jak ma to miejsce w przypadku alkoholu, powoduje ogromne problemy w funkcjonowaniu społecznym zarówno osób uzależnionych, jak też członków ich rodzin. W przewyciężeniu trudnej sytuacji życiowej rodziny takie mogą liczyć na wsparcie systemu pomocy społecznej. W 2021 roku, podobnie zresztą jak w latach poprzednich, narkomania była bardzo rzadką przyczyną udzielania tej formy wsparcia. Załedwie 0,4% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej stanowili członkowie rodzin objętych wsparciem z tego powodu. W latach 2011-2015 w analizowanej dziedzinie mieliśmy do czynienia z silnym trendem wzrostowym. Od 2016 roku zarówno w Polsce, jak i w województwie śląskim nastąpił równie silny trend spadkowy powyższego wskaźnika. Następnie w 2021 roku ponownie doszło do jego znaczącego wzrostu – wartość wskaźnika wynosiła 1,33 (w Polsce - 1,65).

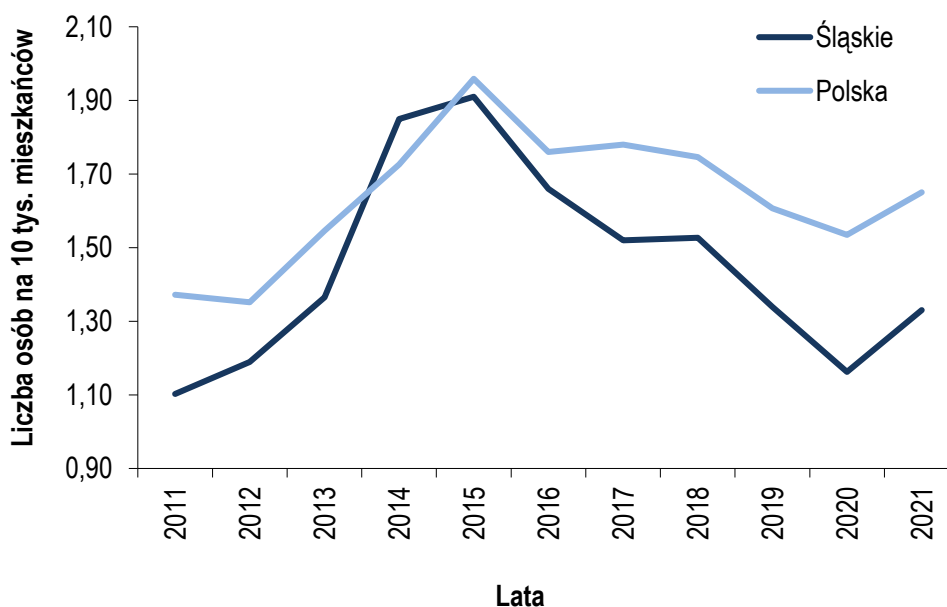
W 2021 r. spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem, w przeliczeniu na 10 tys. ludności, wyróżniały się podregiony: rybnicki (1,73), bytomski (1,54) i gliwicki (1,53). W miastach na prawach powiatu wartość wskaźnika objętych pomocą z powodu narkomanii była zbliżona do wartości w powiatach ziemskich – odpowiednio 1,30 i 1,34. Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą jego wartością znalazły się: m. Świętochłowice (4,68), m. Chorzów (3,50) i powiat gliwicki (3,03).

Wykres 72. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu narkomanii w województwie śląskim w latach 2011-2021.

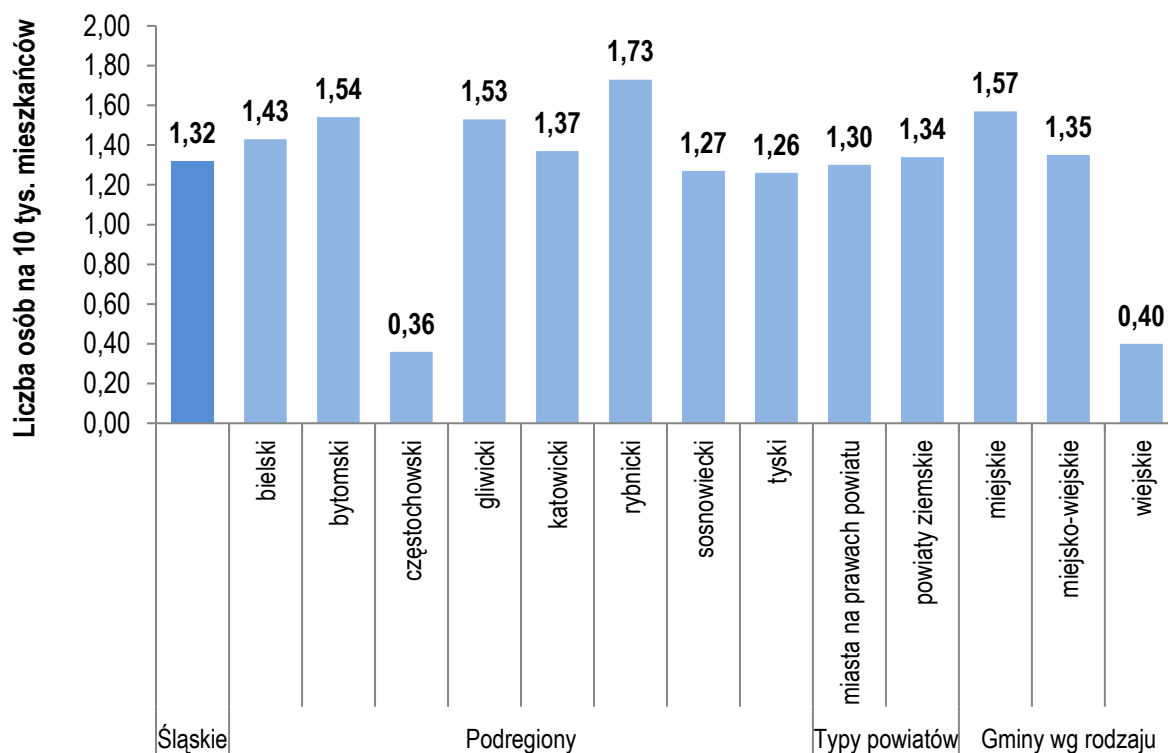
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03, meldunki za lata 2011-2021.

Wykres 73. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu narkomanii na 10 tys. mieszkańców w latach 2011-2021.

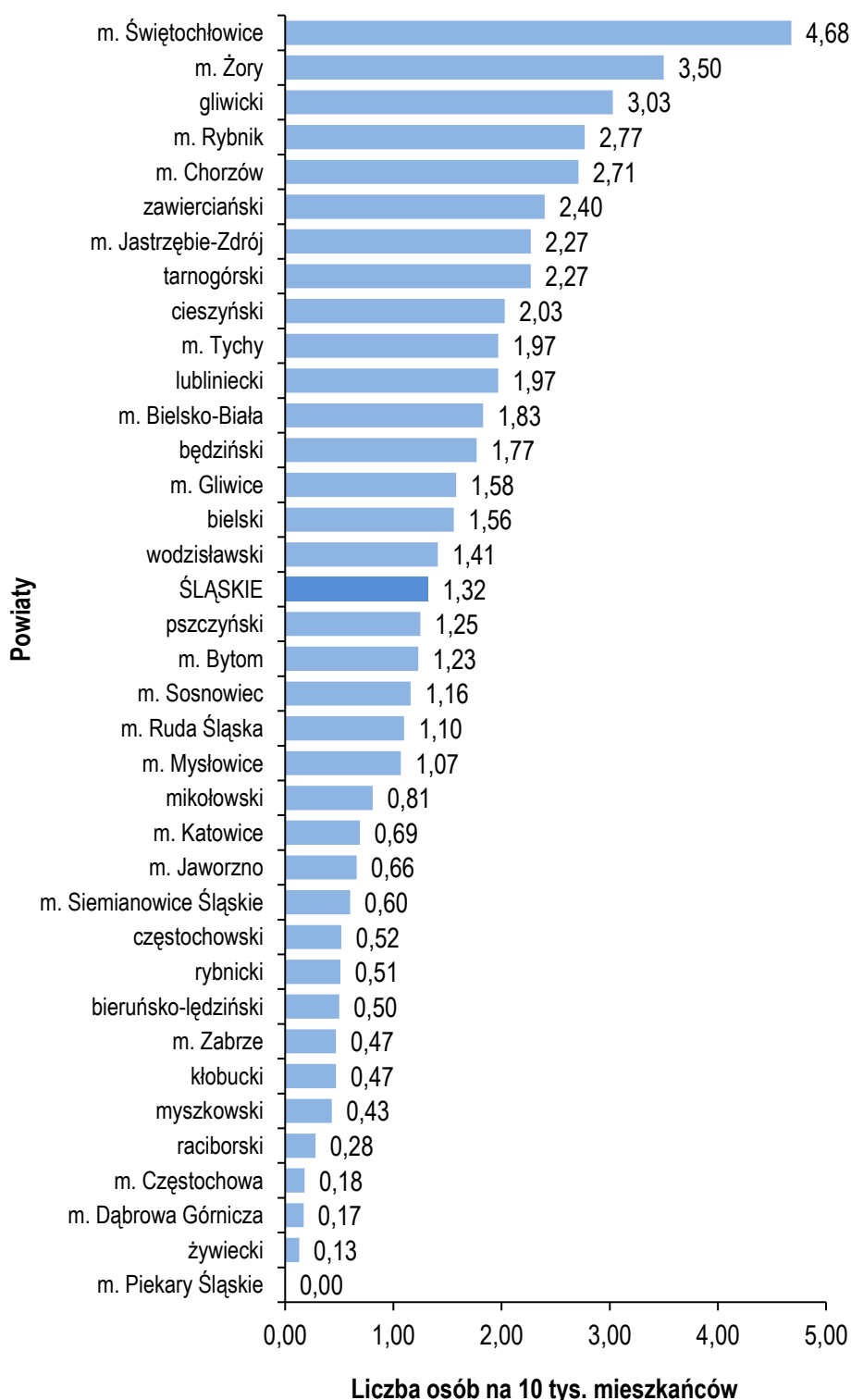
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03 za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 74. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu narkomanii na 10 tys. mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 75. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu narkomanii na 10 tys. mieszkańców powiatów województwa śląskiego w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

2.6.3. Uzależnienia behawioralne

Obecnie coraz częściej zauważa się zjawisko uzależnień behawioralnych, czyli zespołu objawów związanych z utrwalonym, wielokrotnym powtarzaniem określonej czynności (lub grupy czynności) w celu uzyskania takich stanów emocjonalnych jak przyjemność, euforia, ulga, uczucie zaspokojenia¹¹⁸.

W 2019 r. przeprowadzono badanie pod kątem uzależnień Polaków od gier, hazardu, zakupów, pracy oraz od mediów społecznościowych, Internetu i telefonów¹¹⁹. Płeć jest cechą, która różnicuje populację pod względem rodzaju uzależnienia i stopnia jego natężenia.

Mężczyźni dominują w uzależnieniu od hazardu, który uprawia 37,1% Polaków. Najchętniej wybierają grę w Totalizator Sportowy (27,4%), zdrapki (16,3%) oraz loterie i konkursy sms-owe (6,3%). 32,8% grających Polaków w wieku powyżej 15. roku życia gra bez ryzyka uzależnienia. 2,7% charakteryzuje się niskim poziomem ryzyka uzależnienia, 0,9% - poziomem umiarkowanym i tyle samo gra na pieniądze w sposób wysoce ryzykowny. Taki patologiczny hazard, jak wynika z szacunków, uprawia w Polsce ponad 27 tys. osób.

Kobiety dominują w kwestii uzależnienia od zakupów, które wśród ogółu osób określonych jako mające problem z zakupami stanowią 74,2%. Symptomy kompulsywnego kupowania przejawia około 1 mln (3,7%) Polaków. Generalnie zakupoholizm dotyczy głównie ludzi w wieku od 15 do 34 roku życia (prawie 67%), z czego najmłodszy stanowią aż 22% tej kategorii. W 2019 roku blisko 10% Polaków można było zaliczyć do grupy uzależnionych od pracy, a wśród ponad 70% istniało prawdopodobieństwo wystąpienia takiego problemu. Zagrożeniu pracoholizmem sprzyjają szczególnie: samozatrudnienie, pełnienie funkcji kierowniczych, odpowiedzialność za pracę innych osób oraz kierowanie projektami. Ten rodzaj uzależnienia dotyczy i kobiet i mężczyzn, a badanie wskazuje, że motywację stanowi dla nich ten sam zestaw potrzeb - zdobycie wyższej pozycji zawodowej, awans oraz osiągnięcie wyższego lub utrzymanie wysokiego statusu materialnego.

Coraz bardziej zauważalne są również inne przyzwyczajenia, w tym związane z Internetem, telefonem i spędzaniem czasu w mediach społecznościowych. Problem z uzależnieniem od Internetu dotyczy obecnie 0,03% populacji, co stanowi 0,04% korzystających z sieci. Najbardziej narażone na ten rodzaj uzależnienia są osoby młode, które nie ukończyły jeszcze 25. roku życia, natomiast wśród najmłodszych użytkowników Internetu (15-17 lat) zagrożenie uzależnieniem oscyluje w granicach 8%.

Uzależnienie od telefonu to przypadłość charakterystyczna dla ludzi młodych, a odsetek osób wykazujących oznaki fonoholizmu jest wyższy wśród młodych dorosłych (18-24 lat) niż wśród młodzieży w wieku 15-17 lat - stanowią oni odpowiednio 17,6% oraz 16,4%. Fonoholizm wiąże się jednocześnie

¹¹⁸ M. Gwiazda, *Komunikat z badań nr 76/2015 Pracoholicy, siecioholicy, hazardziści... uzależnienia od zachowań*, CBOS, s. 6-7, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_076_15.PDF [odczyt: 07.10.2022 r.].

¹¹⁹ Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Oszacowanie rozpowszechnienia oraz identyfikacja czynników ryzyka i czynników chroniących hazardu i innych uzależnień behawioralnych – edycja 2018-2019. Raport z badań zrealizowanych wspólnie z Fundacją Inspiratoria, Ministerstwem Zdrowia oraz Krajowym Biurem ds. Przeciwdziałania Narkomanii*, Warszawa, maj 2019 r., https://www.uzaleznieniabehawioralne.pl/wp-content/uploads/2020/03/Hazard_2019_raport_CBOS.pdf [odczyt: 07.10.2022 r.].

z uzależnieniem od mediów społecznościowych (4,5% fonoholików). Korzysta z nich blisko połowa (47,7%) populacji w wieku powyżej 15. roku życia i blisko dwóch na trzech internautów (64,3%). Najchętniej wybieranymi portalami są Facebook, YouTube, Instagram oraz Twitter.

Badanie wykazało, że w sposób ryzykowny z mediów społecznościowych korzysta 3,1% użytkowników (szacunkowo - ponad 160 tys. osób), a widocznie wyższy odsetek zanotowano wśród mężczyzn, najmłodszych badanych oraz mieszkańców największych miast.

2.7. Bezdomność

Bezdomność może być rozpatrywana jako problem społeczny, element sytuacji życiowej konkretnej osoby, zjawisko społeczne, ale także jako przejaw patologii społecznej lub indywidualnej¹²⁰. Istnieje wiele definicji osoby bezdomnej. W niniejszym opracowaniu przyjęto definicję ujętą w ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Według niej *bezdomny to osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowana na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności, a także osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym i zameldowana na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania*¹²¹.

Od początku lat 90. XX wieku w Polsce podejmowano wiele prób diagnozowania zarówno skali, jak i przyczyn bezdomności. Z uwagi na różnorodność definicji problemu, jak i brak sprawnego systemu ewidencjonowania osób bezdomnych przebywających w różnego typu placówkach pomocowych oraz systemu rejestrowania usług i świadczeń przyznawanych bezdomnym ulicznym, nie jest to zadanie łatwe. Próby określenia skali problemu podejmuje między innymi Główny Urząd Statystyczny (w ramach Narodowego Spisu Powszechnego) oraz Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej (organizując ogólnopolskie badania liczby osób bezdomnych). O ile jednak względnie łatwo ustalić skalę zjawiska w odniesieniu do osób przebywających w placówkach, o tyle problematycznym jest dotarcie do osób bezdomnych zajmujących miejsca niemieszkalne¹²².

Według danych Departamentu Pomocy i Integracji Społecznej Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej liczba osób bezdomnych zdiagnozowanych w trakcie ogólnopolskiego badania w nocy z 13 na 14 lutego 2019 r. wynosiła w województwie śląskim 4 255 osób. Dla porównania podczas poprzedniego badania (przeprowadzonego w nocy z 8 na 9 lutego 2017 r.) takich osób było 4 782, co daje spadek o 11,0%. Z danych dostępnych na poziomie kraju wynika, iż wśród osób bezdomnych uwzględnionych podczas liczenia w 2019 r. było 25 369 mężczyzn (83,6%), 4 961 kobiet (16,4%) oraz 992 dzieci (3,3%). Liczba osób przebywających w tym czasie w placówkach instytucjonalnych wyniosła 24 323 (80,2%), natomiast poza placówkami instytucjonalnymi 6 007 osób (19,8%). W 2012 r. śląskie było województwem o największej liczbie osób bezdomnych (3 805). Dwa lata później (2014) znalazło się na drugiej pozycji zaraz za województwem mazowieckim. W 2017 oraz w 2019 roku województwo śląskie nadal

¹²⁰ M. Porowski, *Bezdomność*, w: *Encyklopedia Socjologii*, Warszawa, 1998 r., tom 1, s. 60.

¹²¹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 2268 z późn. zm.), art. 6 ust. 8.

¹²² I. Kaźmierczak-Kałużna, *Bezdomność jako forma wykluczenia społecznego w świetle wybranych aktów prawnych oraz dokumentów strategicznych i programowych*, w: *Opuscula Sociologica*, nr 2 [12] 2015, s. 23.

utrzymywało się na drugiej pozycji. W ujęciu względnym w 2019 roku (w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców) wskaźnik natężenia bezdomności dla województwa śląskiego wynosił 9,39 (w Polsce – 7,90).

Osoby bezdomne stanowią wewnątrznie zróżnicowane zbiorowości m.in. pod względem cech demograficznych, zakresu doświadczanych problemów i sposobów radzenia sobie z nimi. Bezdomni najczęściej borykają się z wieloma trudnościami w różnych sferach życia: socjalno-bytowej, mieszkaniowej, rodzinnej, zdrowotnej, psychologicznej, zawodowej i społecznej¹²³. Wyniki różnorodnych badań ogólnopolskich, regionalnych i lokalnych pozwalają na stworzenie pewnego obrazu zbiorowości osób bezdomnych. Według niego:

- osoby bezdomne to głównie mężczyźni (około 80%);
- dominuje przedział wiekowy między 40. a 60. rokiem życia, przy czym odnotowuje się wyraźną tendencję starzenia się zbiorowości (w niektórych rejonach główny przedział wiekowy to 51–60 lat);
- około 80% osób bezdomnych żyje samotnie (w tym osoby rozwiedzione, owdowiałe, w separacji);
- średni okres pozostawania w bezdomności dla mężczyzn wynosi około 7 lat, dla kobiet około 5 lat, z tendencją rosnącą;
- aglomeracje i duże miasta to główne miejsca przebywania osób bezdomnych;
- większość osób bezdomnych ma wykształcenie zasadnicze zawodowe lub niższe;
- osoby bezdomne zwykle pozostają bierne zawodowo i/lub bezrobotne, a osoby pracujące nie posiadają najczęściej umowy o pracę;
- około 60% ludzi bezdomnych przebywa w różnego rodzaju placówkach instytucjonalnych¹²⁴;
- reszta osób żyje w miejscach niemieszkalnych (dworce, kanały, zsypy itp.), zamieszkuje tymczasowo, bez meldunku i nie z własnej woli, u znajomych lub rodziny, duża część tych osób przebywa na działkach i w altankach;
- głównym źródłem dochodu osób bezdomnych są świadczenia socjalne, w tym z pomocy społecznej;
- przyczyny problemu bezdomności mają cztery główne źródła – indywidualne (m.in. uzależnienia, niepełnosprawność, zaburzenia psychiczne), społeczne (m.in. konflikty rodzinne, przemoc domowa, problemy w relacjach), instytucjonalne (opuszczanie instytucji) oraz strukturalne (ubóstwo, bezrobocie, problemy mieszkaniowe)¹²⁵.

Osoby bezdomne z racji swojej szczególnie trudnej sytuacji życiowej wymagają wsparcia systemu pomocy społecznej. Jest ono udzielane m.in. poprzez: przyznawanie i wypłacanie zasiłków celowych na pokrycie wydatków na świadczenia zdrowotne oraz udzielenie schronienia przez przyznanie tymczasowego miejsca w noclegowni albo schronisku. Osoby takie mogą również otrzymywać inne rodzaje pomocy przewidziane dla osób spełniających kryterium dochodowe, w tym: posiłek oraz

¹²³ *Podręcznik. Model Gminny Standard Wychodzenia z Bezdomności*, red. Rafał Stenka, Piotr Olech, Łukasz Browarczyk, Gdańsk 2014, s. 117.

¹²⁴ Wyniki liczenia zorganizowanego przez MRPiPS wskazują na wyższą wartość, natomiast należy mieć na względzie fakt, że przeprowadzone było ono w zimie czyli okresie, w którym osoby bezdomne częściej niż podczas innych pór roku korzystają ze schronienia w placówkach instytucjonalnych.

¹²⁵ *Podręcznik. Model Gminny Standard...*, op. cit., s. 314-315.

niezbędne ubranie. Ponadto do zadań pomocy społecznej należy organizowanie pogrzebów osób bezdomnych¹²⁶. W ramach procesu usamodzielniania osoba bezdomna może zostać objęta indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności, polegającym na wspieraniu jej w rozwiązywaniu problemów życiowych, w szczególności rodzinnych i mieszkaniowych oraz pomocy w uzyskaniu zatrudnienia. Za osobę bezdomną objętą indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności ośrodek pomocy społecznej opłaca składkę na ubezpieczenie zdrowotne¹²⁷.

W województwie śląskim w 2021 r. pomocą społeczną z powodu bezdomności objęto 5 392 rodzin liczących łącznie 5 684 osób¹²⁸. Członkowie rodzin objętych pomocą z tego tytułu stanowili 3,7% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. W latach 2011-2015 mieliśmy do czynienia z silnym trendem wzrostowym w zakresie liczby klientów, którym udzielono wsparcia z tytułu bezdomności. W 2016 roku powyższa tendencja uległa odwróceniu. Warto wspomnieć, że w latach 2011-2021 wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim zdecydowanie wyższy niż w kraju.

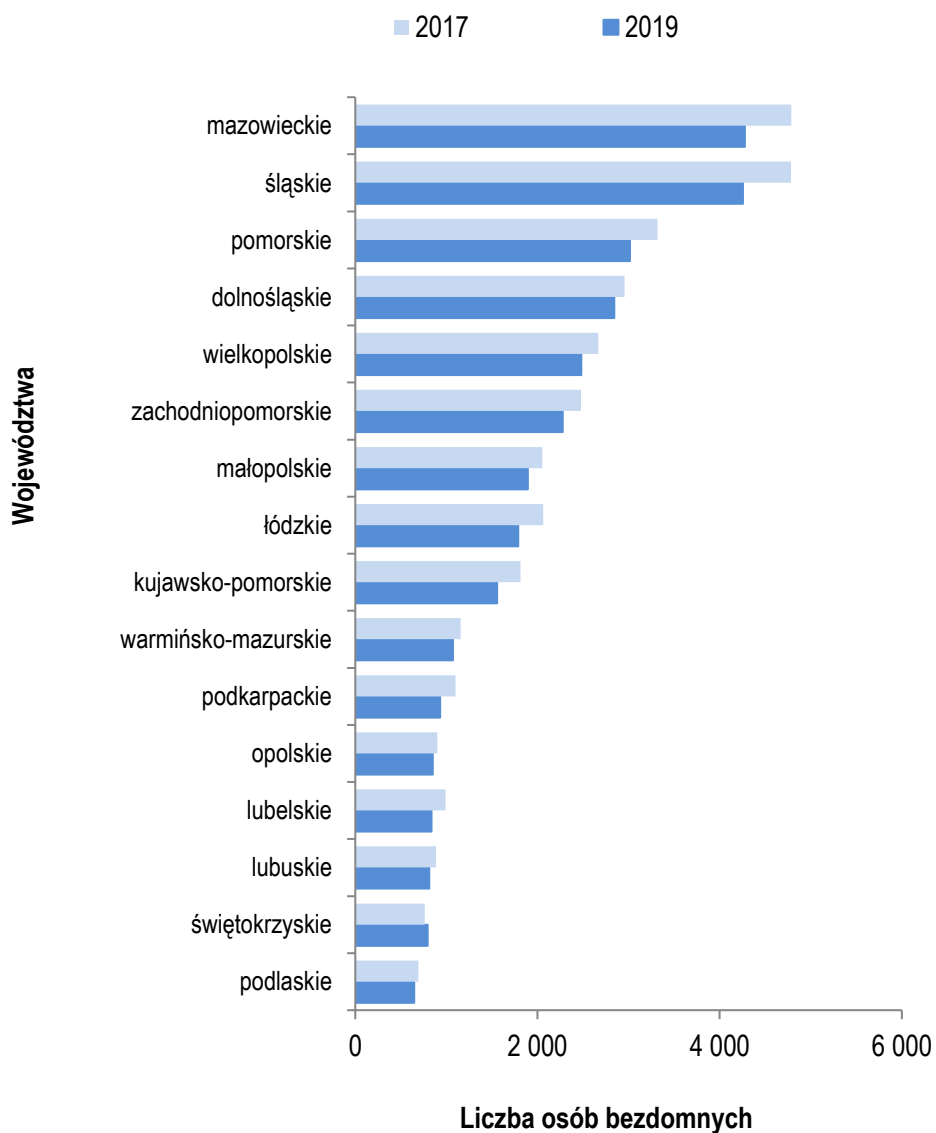
Spośród podregionów województwa śląskiego najwyższym poziomem wyżej wymienionego wskaźnika wyróżniały się podregiony: katowicki (1,66), gliwicki (1,62) i sosnowiecki (1,51). Bezdomność to zjawisko charakterystyczne dla miast. Obrazuje to poniższa mapa, ale także różnice w natężeniu zjawiska w różnych rodzajach gmin i powiatów. W miastach na prawach powiatu jego wartość wynosiła 1,70, podczas gdy w powiatach ziemskich 0,72. Jeszcze lepiej tę zależność widać w przypadku poszczególnych rodzajów gmin. W gminach miejskich wskaźnik objętych pomocą społeczną z tytułu bezdomności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wyniósł 1,56, w gminach miejsko-wiejskich 0,70, natomiast w wiejskich zaledwie 0,39. Wśród powiatów charakteryzujących się najwyższą wartością analizowanego wskaźnika znalazły się: m. Częstochowa (2,39), m. Sosnowiec (2,33), oraz m. Rybnik (2,11). Do gmin o największej liczbie osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z tytułu bezdomności należały: m. Katowice (575 osób), m. Częstochowa (520 osób) i m. Sosnowiec (461).

¹²⁶ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej..., op. cit., art. 17 ust. 1 pkt 3, 7, 15, art. 48a ust. 1.

¹²⁷ Ibidem, art. 49 ust. 1 i 8.

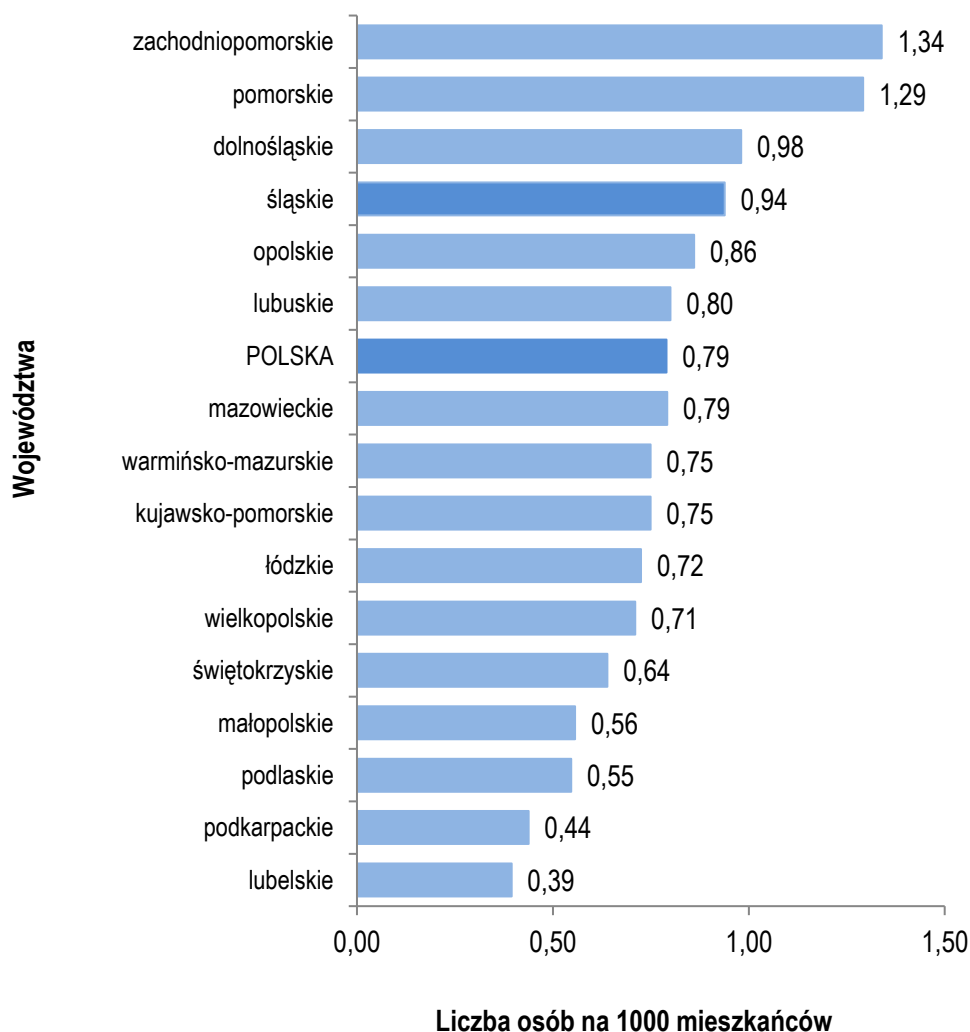
¹²⁸ Do osób bezdomnych zaliczane są także osoby przebywające w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży.

Wykres 76. Liczba osób bezdomnych zidentyfikowanych w trakcie ogólnopolskich badań przeprowadzonych w nocy 8/9 lutego 2017 r. oraz w nocy 13/14 lutego 2019 r.

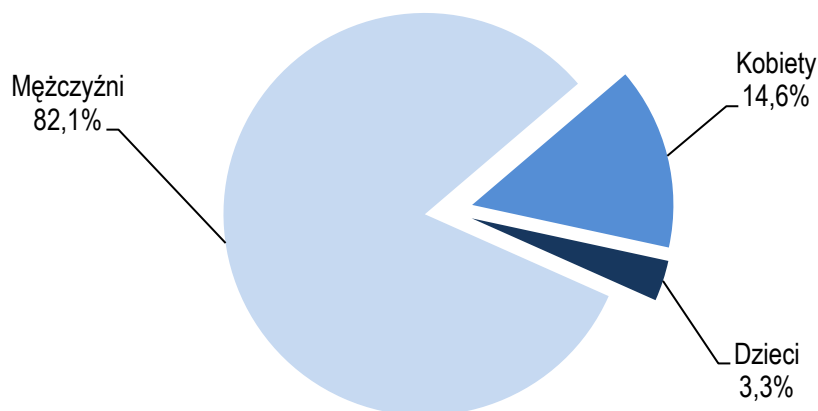
Źródło: 1) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Sprawozdania z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach w roku 2016 i 2018*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-osob-bezdomnych-w-wojewodztwach> [odczyt: 12.10.2022 r.], 2) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Ogólnopolskie badanie liczby osób bezdomnych*, edycja 2017 i 2019, <https://www.gov.pl/web/rodzina/ogolnopolskie-badanie-liczby-osob-bezdomnych-i> [odczyt: 12.10.2022 r.].

Wykres 77. Liczba osób bezdomnych zdiagnozowanych w trakcie ogólnopolskich badań przeprowadzonych w nocy 13/14 lutego 2019 r. na 1000 mieszkańców województw.

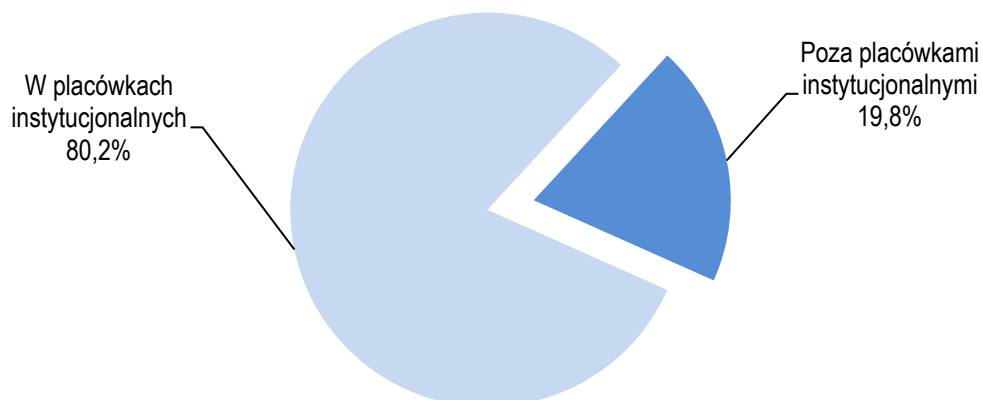
Źródło: 1) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach w roku 2018*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-osob-bezdomnych-w-wojewodztwach> [odczyt: 12.10.2022 r.], 2) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – edycja 2019*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019> [odczyt: 12.10.2022 r.], 3) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

Wykres 78. Struktura ze względu na płeć osób bezdomnych zdiagnozowanych w Polsce w trakcie ogólnopolskich badań przeprowadzonych w nocy 13/14 lutego 2019 r. (N=4 415).

Źródło: Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach w roku 2018, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-osob-bezdomnych-w-wojewodztwach> [odczyt: 12.10.2022 r.], 2) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – edycja 2019, s. 4, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019> [odczyt: 12.10.2022 r.].

Wykres 79. Struktura ze względu na miejsce przebywania osób bezdomnych zdiagnozowanych w Polsce w trakcie ogólnopolskich badań przeprowadzonych w nocy 13/14 lutego 2019 r. (N=4 415).

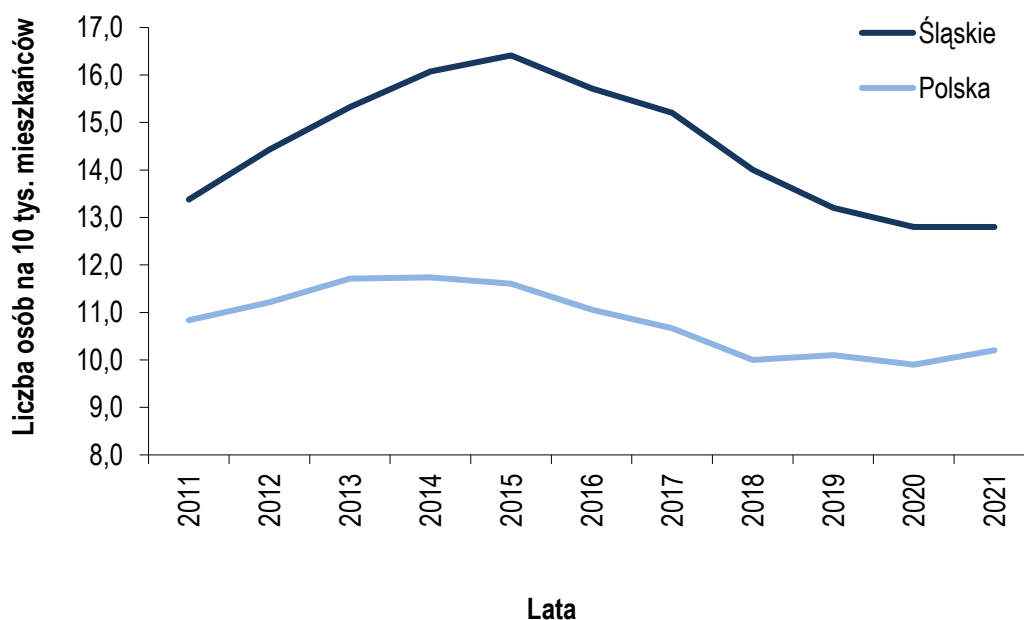
Źródło: Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach w roku 2018, <https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-osob-bezdomnych-w-wojewodztwach> [odczyt: 12.10.2022 r.], 2) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – edycja 2019, s. 9, <https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019> [odczyt: 12.10.2022 r.].

Wykres 80. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności w województwie śląskim w latach 2011-2021.

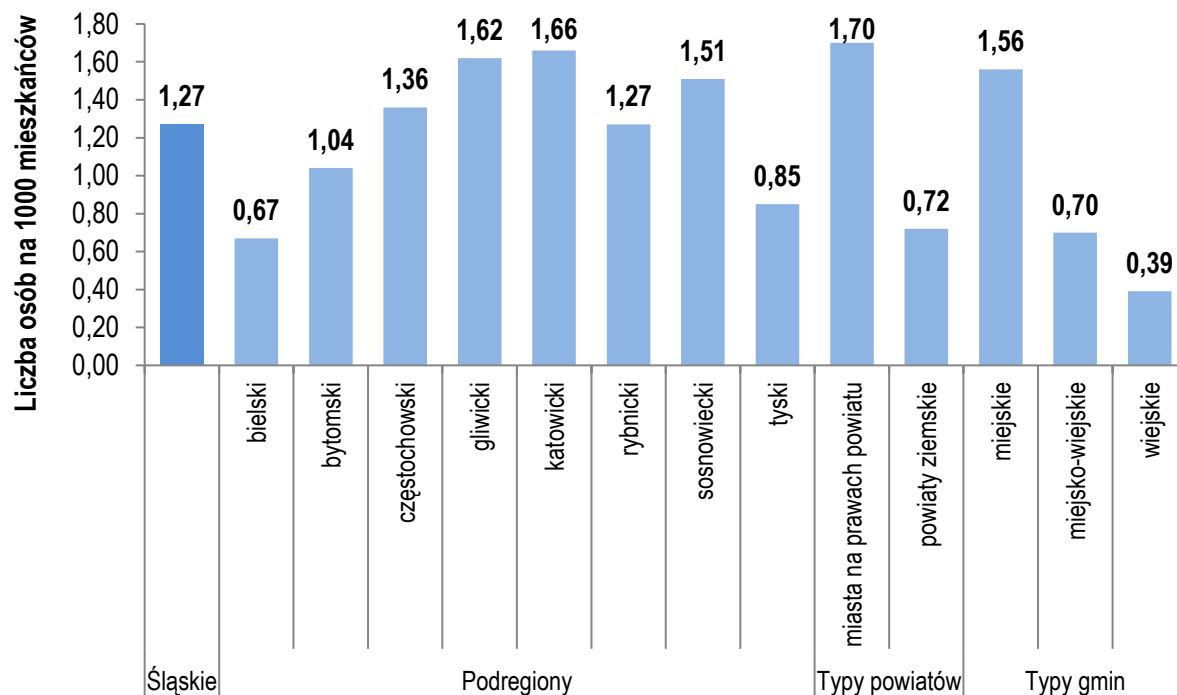
Źródło: Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021.

Wykres 81. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 10 tys. mieszkańców w latach 2011-2021.

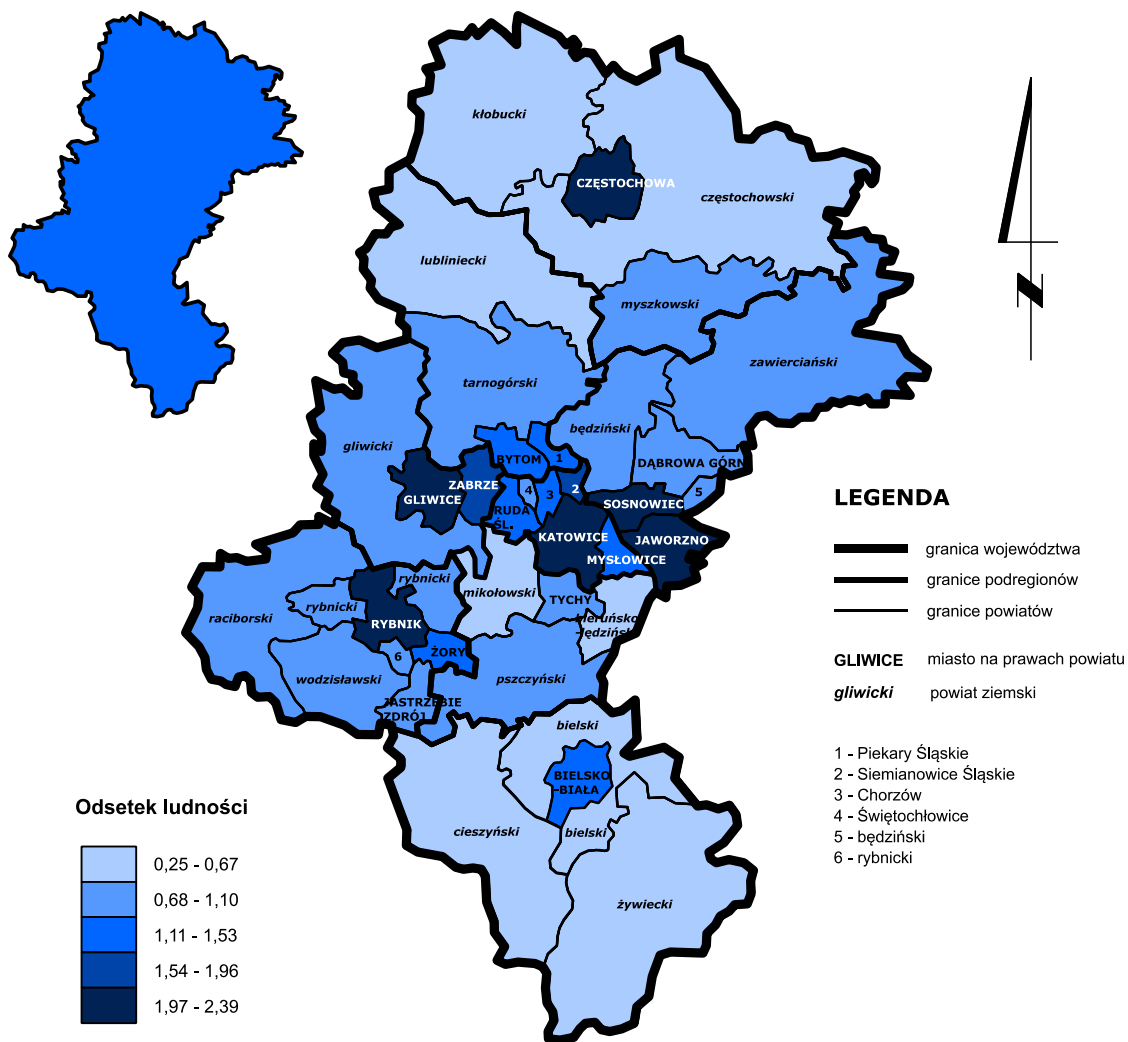
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03* za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 82. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 1000 mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

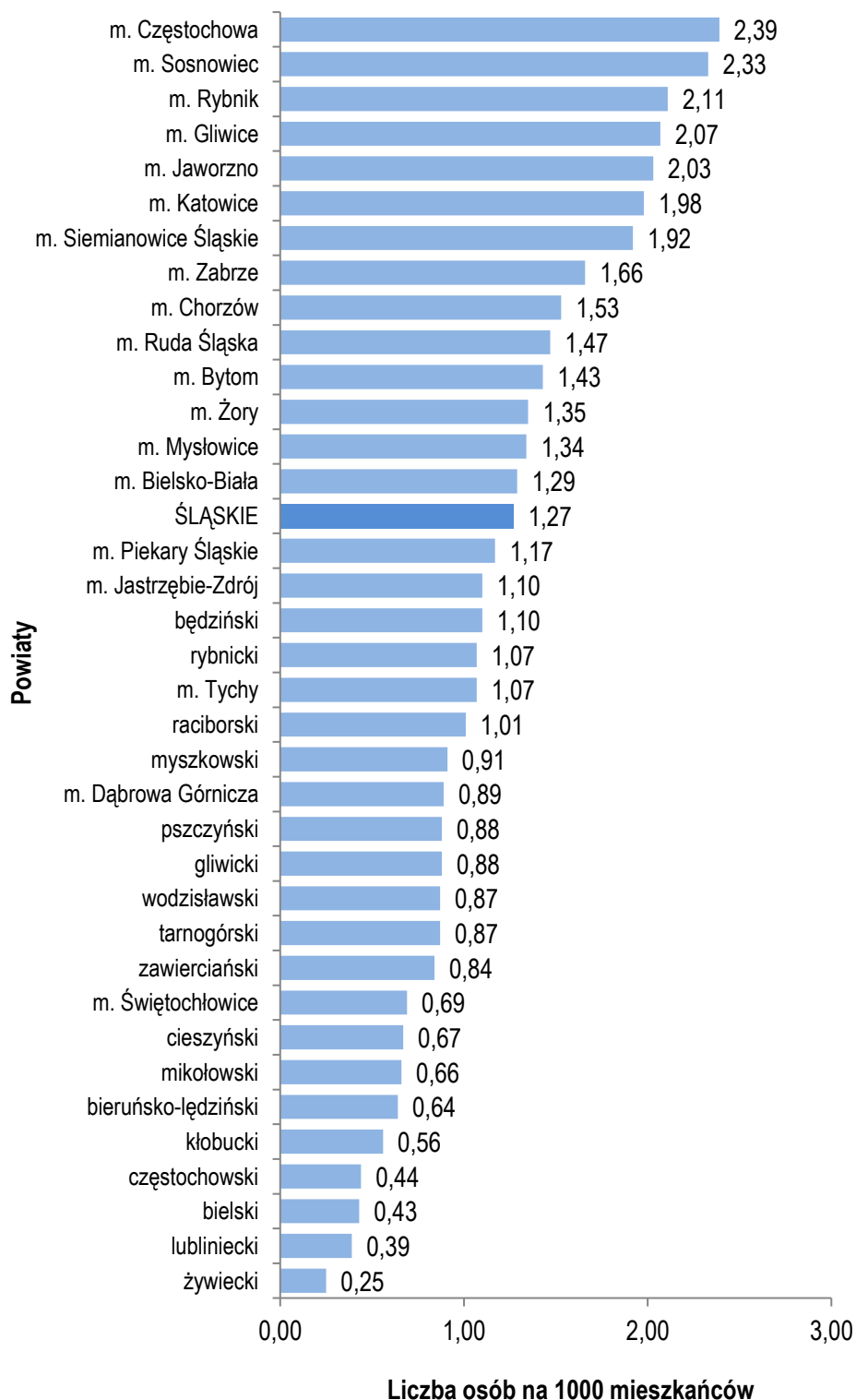
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Mapa 5. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 1000 mieszkańców w województwie śląskim w 2021 roku.

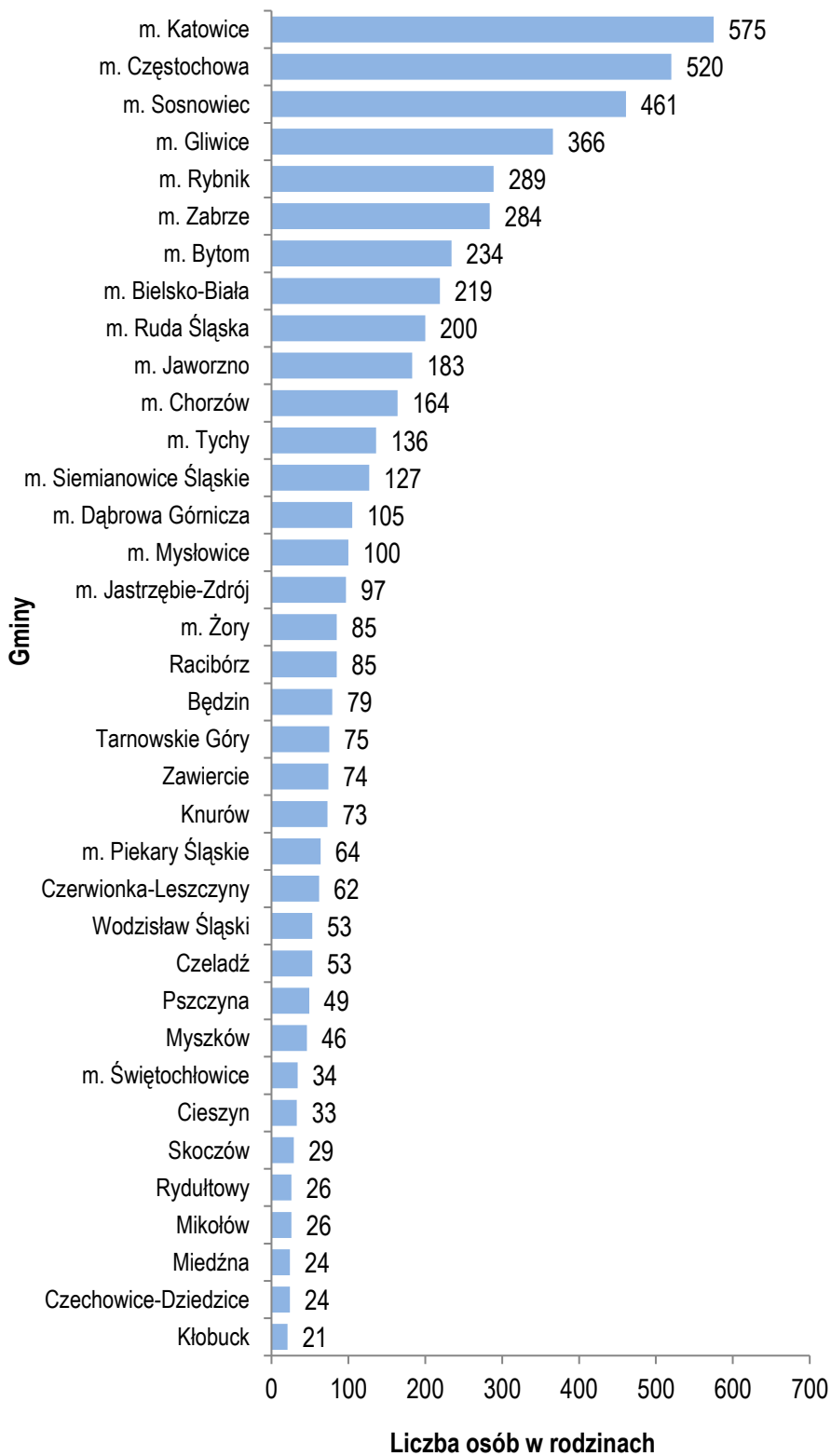
Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03, meldunek za okres I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 83. Osoby w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 1000 mieszkańców powiatów województwa śląskiego w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie *MRiPS-03*, meldunek za I-XII 2021 roku; 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Wykres 84. Gminy o najwyższej liczbie osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności - województwo śląskie w 2021 roku.

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdanie MRiPS-03 meldunek za I-XII 2021 roku, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

2.8. Przestępczość

Określenie „przestępczość” oznacza wszystkie czyny określone przez prawo jako przestępstwa (zachowania niezgodne z normami prawnymi), popełnione w danym kraju lub na danym terenie w określonym czasie¹²⁹. Ścisłe ustalenie rozmiarów przestępczości jest niemożliwe z uwagi na nie znaną liczbę przestępstw nie ujawnionych bądź nie zgłoszonych¹³⁰.

Statystyka publiczna do zobrazowania zjawiska przestępczości posługuje się liczbą przestępstw stwierdzonych czyli zdarzeń, co do których w zakończonym postępowaniu przygotowawczym potwierdzono, że są przestępstwami. Z kolei przestępstwo jest to - zgodnie z Kodeksem karnym z 1997 roku - zbrodnia lub występki ścigany z oskarżenia publicznego lub z oskarżenia prywatnego, natomiast zgodnie z Kodeksem karnym skarbowym - jest to przestępstwo skarbowe¹³¹. Od 2013 r. dane o przestępstwach stwierdzonych obliczane są z wyłączeniem informacji statystycznych o śledztwach i dochodzeniach własnych prokuratora i powierzonych do prowadzenia uprawnionym organom innym niż Policja, dlatego też nie są w pełni porównywalne z informacjami pochodzącymi z lat ubiegłych¹³².

W województwie śląskim w latach 2011-2021 w zakresie liczby przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych generalnie mieliśmy do czynienia z tendencją spadkową. O ile w 2011 r. takich zdarzeń było 172 073, o tyle w 2021 r. – 121 216. Tendencja ta jest zgodna z trendem dla całego kraju, jednakże wskaźniki przestępczości¹³³ w województwie śląskim przez cały analizowany okres cechowały się wyższym poziomem w porównaniu do ogólnopolskich. W 2021 r. wśród podregionów województwa śląskiego najwyższymi wartościami wskaźnika przestępstw cechowały się podregiony: katowicki (46,0) i sosnowiecki (35,8). Biorąc pod uwagę rodzaj powiatu można zauważyć, że dużo wyższym poziomem analizowanego zjawiska charakteryzowały się miasta na prawach powiatu (33,3) w porównaniu z powiatami ziemskimi (19,6). Wśród powiatów najwyższe wartości wskaźnika przestępczości zanotowano w: m. Katowice (68,9), powiecie zawierciańskim (44,4) oraz w m. Sosnowiec (42,2).

W 2021 roku wśród ogółu tego rodzaju czynów największy udział miały przestępstwa: przeciwko mieniu (56,4%), o charakterze kryminalnym (51,5%) i o charakterze gospodarczym (38,6%). Zdecydowanie mniejszy odsetek stanowiły natomiast przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (6,4%), przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji (6,8%), drogowe (6,0%), przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności (3,2%) oraz przeciwko życiu i zdrowiu (1,6%). Wskaźnik wykrywalności sprawców w województwie śląskim w 2021 roku wyniósł 75,3% (w Polsce 71,2%).

¹²⁹ Wydawnictwo Naukowe PWN, *Encyklopedia PWN*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przestepczosc;3963635.html> [odczyt 12.10.2022 r.].

¹³⁰ Ibidem [odczyt 12.10.2022 r.].

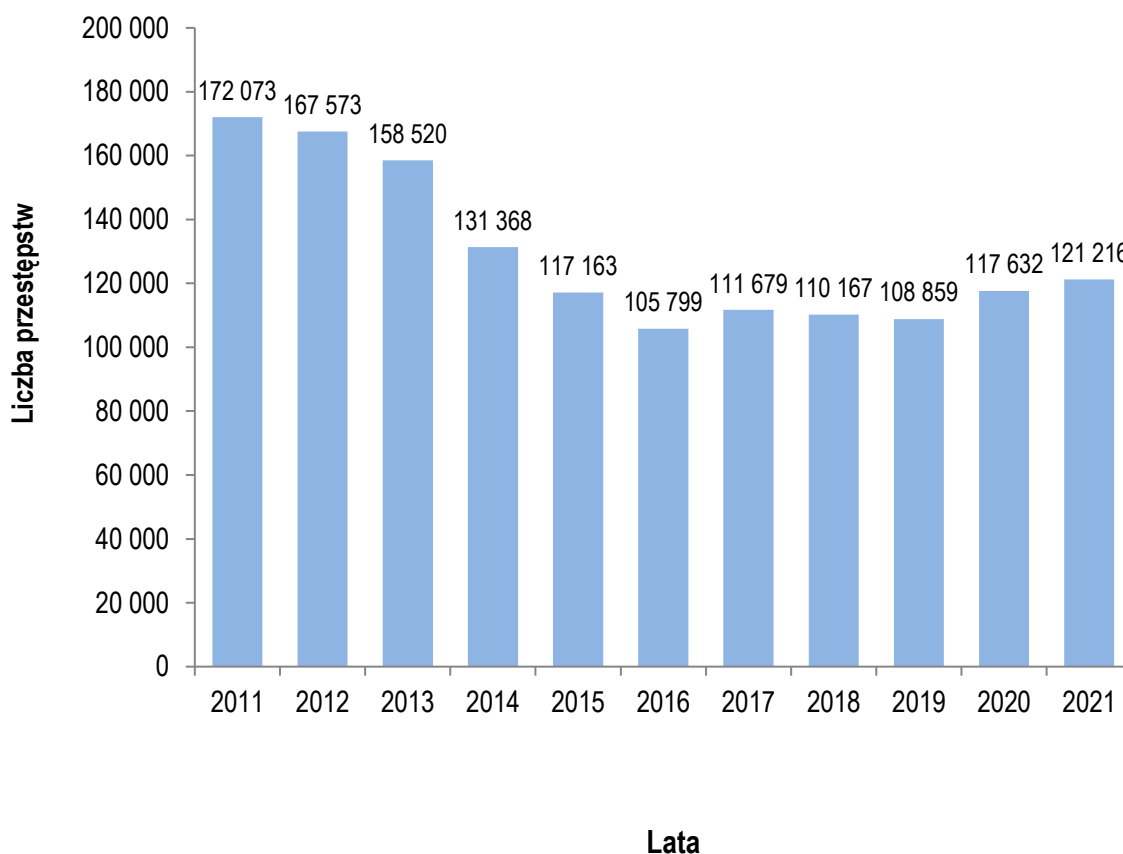
¹³¹ Główny Urząd Statystyczny, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL> [odczyt 12.10.2022 r.].

¹³² Ibidem [odczyt 12.10.2022 r.].

¹³³ Wskaźnik przestępczości jest to liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców.

Spadek poziomu wskaźnika przestępczości może wynikać z różnych czynników, w tym w szczególności: faktycznego zmniejszenia się liczby popełnianych przestępstw, bierności społeczeństwa, które nie zgłasza organom ścigania zauważonych przestępstw, bądź też niższej skuteczności organów ścigania, które nie wykrywają popełnianych czynów. Dlatego też analizę danych o poziomie popełnianych przestępstw warto uzupełnić informacjami nt. poczucia bezpieczeństwa obywateli. Badania takie od wielu już lat prowadzi Centrum Badania Opinii Społecznej. Zgodnie z nimi w latach 2011-2022 odsetek osób, które obawiały się tego, że mogły zostać ofiarą przestępstwa wahał się, w granicach od 33% w połowie 2019 roku do 48% w połowie 2015 roku. Pod koniec analizowanego okresu (maj 2022 roku) jego wartość kształtowała się na poziomie 40%¹³⁴.

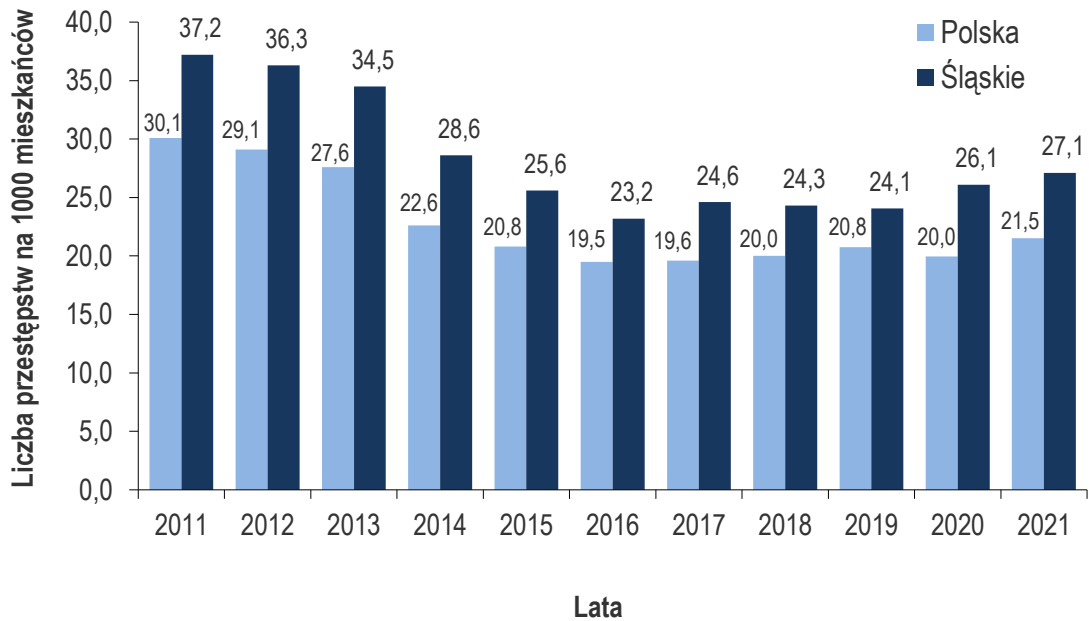
Wykres 85. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

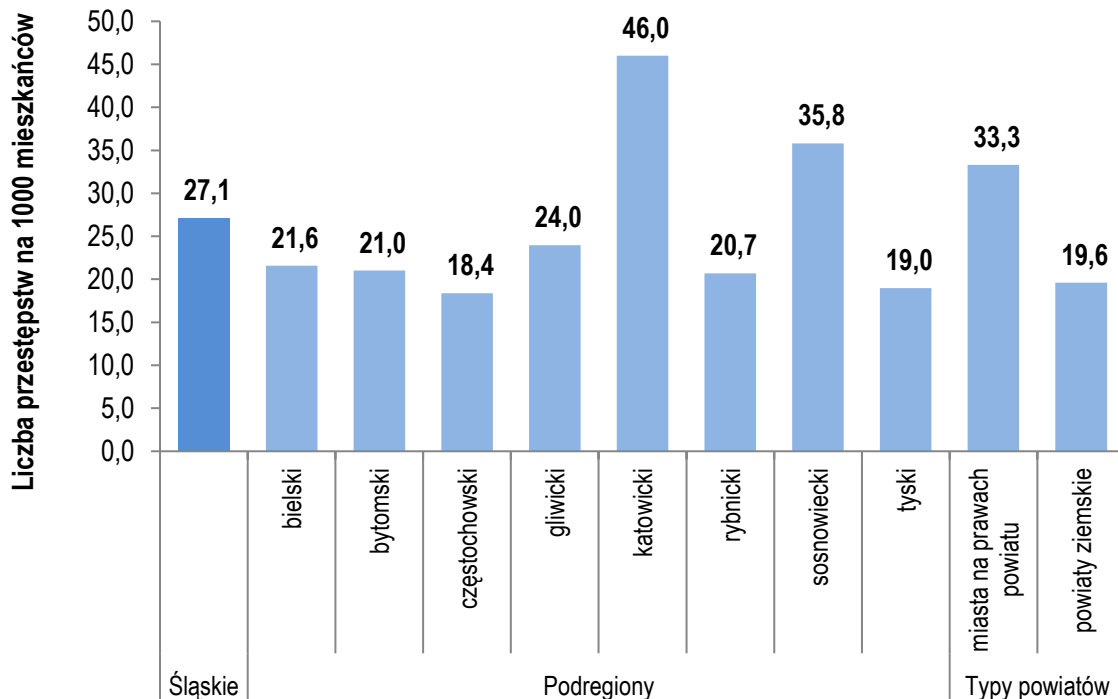
¹³⁴ Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Poczucie bezpieczeństwa i zagrożenie przestępczością*, Komunikat z badań nr 76/2022, Warszawa 2022 r., s. 4, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_076_22.PDF, [dostęp 12.10.2022 r.].

Wykres 86. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców w latach 2011-2021.

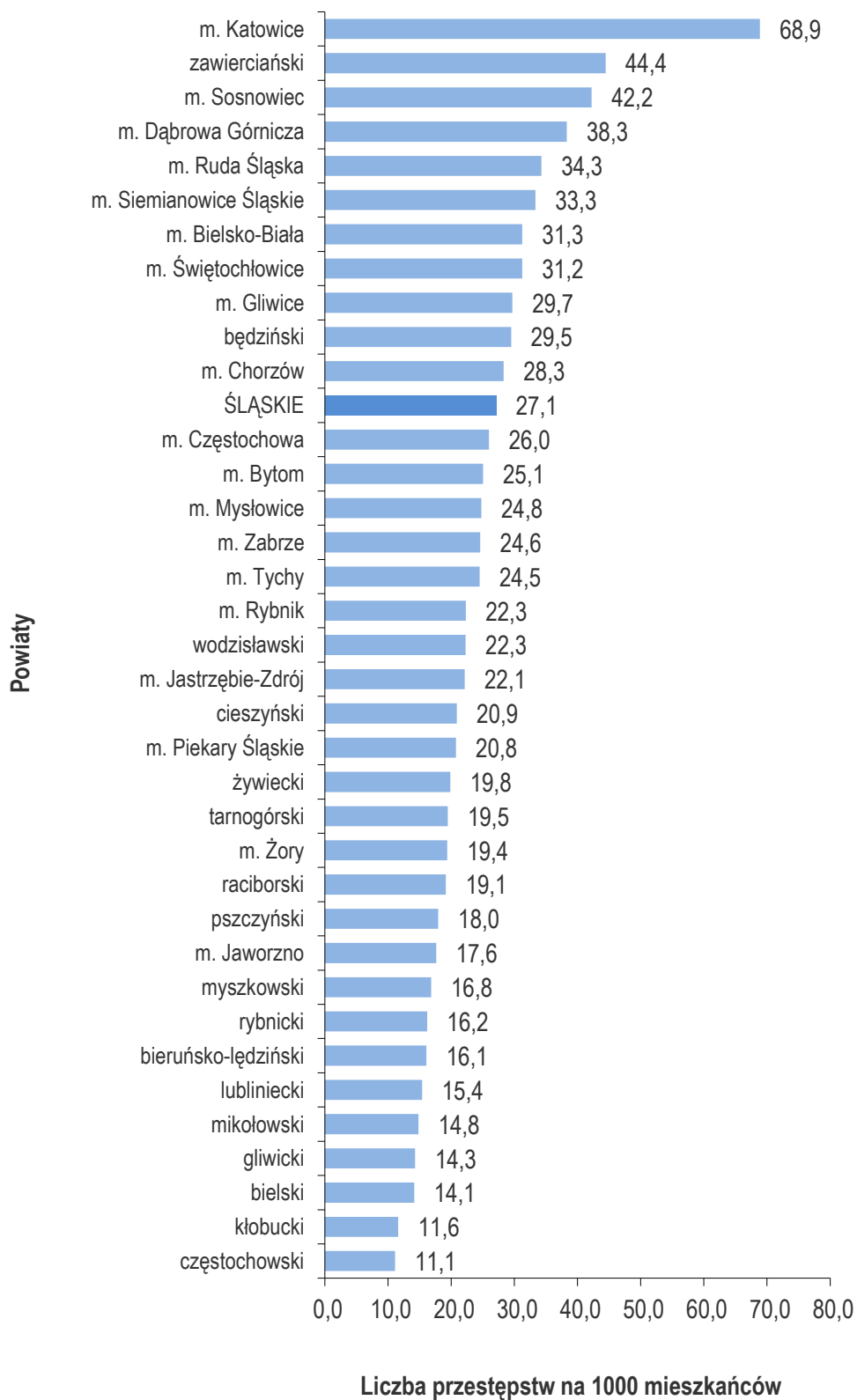
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

Wykres 87. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 roku.

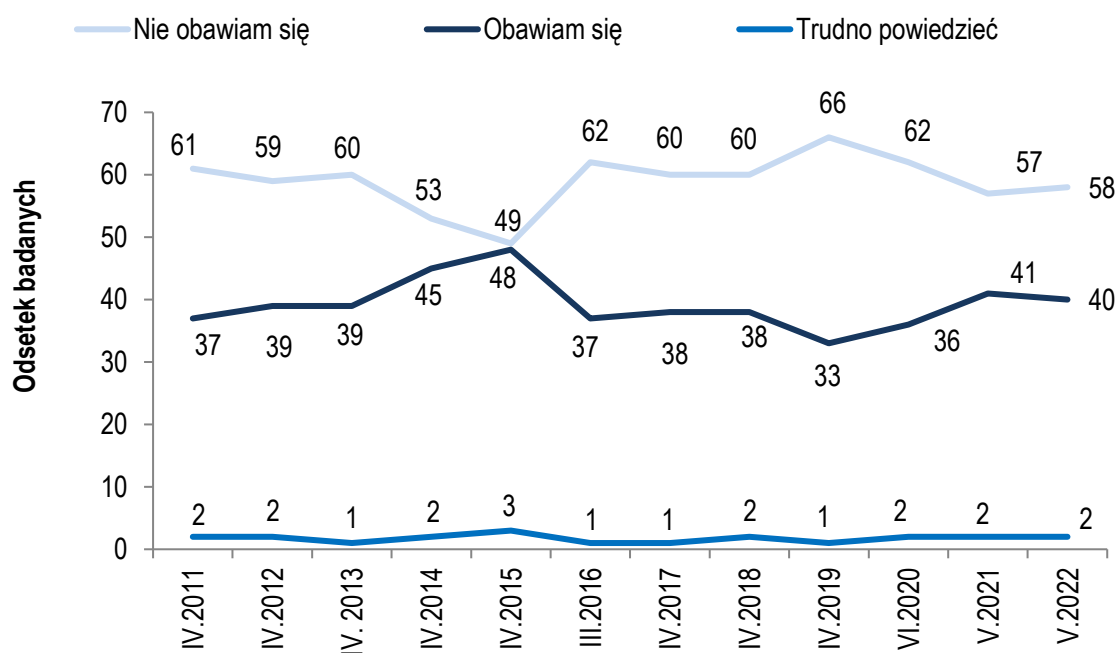
Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

Wykres 88. Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 1000 mieszkańców w powiatach województwa śląskiego w 2021 roku.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.

Wykres 89. Odpowiedzi na pytanie „Czy obawia się Pan(i) tego, że może się stać ofiarą przestępstwa?”

Źródło: Centrum Badania Opinii Społecznej, *Poczucie bezpieczeństwa i zagrożenie przestępczością*, Warszawa 2022 r., s. 4.

3. Streszczenie

Przyrost naturalny

W 2021 roku w województwie śląskim przyrost naturalny wyniósł -31,4 tys. osób. W przeliczeniu na 1000 ludności kształtował się na poziomie -7,02 (w Polsce -4,93). W latach 2005-2010, mieliśmy do czynienia z jego dynamicznym wzrostem, jednak mimo to wartość dodatnią przyrost naturalny osiągnął jedynie w 2010 r. Natomiast na przestrzeni lat 2011-2021 dominował trend spadkowy. W 2021 r. wartość wskaźnika gwałtownie spadła. Spadek ten mógł być spowodowany panującą pandemią COVID-19, która nie sprzyjała podejmowaniu decyzji o powiększaniu rodziny, ponadto zanotowano wówczas również dużą liczbę zgonów, które niejednokrotnie były związane z zachorowaniem na koronawirusa.

W 2021 roku najniższe wartości wskaźnika przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców występowały w podregionach: sosnowieckim, częstochowskim oraz katowickim. Wśród powiatów charakteryzujących się najniższymi wartościami analizowanego wskaźnika znalazły się: m. Sosnowiec, zawierciański oraz m. Częstochowa. Miasta na prawach powiatu w stosunku do powiatów ziemskich cechowały się zdecydowanie niższym wskaźnikiem przyrostu naturalnego.

Migracje

Migracje, obok przyrostu naturalnego i długości przeciętnego dalszego trwania życia, mają decydujący wpływ na zmianę liczby ludności i procesu demograficznego starzenia się populacji. Dzieje się tak dlatego, że w większości przypadków na opuszczenie swojego dotychczasowego miejsca zamieszkania decydują się ludzie młodzi. Na obszarach charakteryzujących się ujemnym saldem migracji rośnie zatem udział osób starszych.

W 2021 r. saldo migracji wynosiło -793. W przeliczeniu na 1000 ludności wskaźnik tego salda kształtował się na poziomie -0,18 (w Polsce 0,00). W latach 2011-2021 w województwie śląskim systematycznie notowano ujemne saldo migracji zagranicznych, choć w ostatnich latach można było zauważyć poprawę, to niestety w 2021 r. nastąpił wzrost tego wskaźnika. W 2013 roku jego wartość była najniższa i wyniosła - 5,4 tys. osób, zaś w 2020 roku odnotowano wartość najkorzystniejszą -189 osób, co mogło być związane z wprowadzeniem obostrzeń związanych z zapobieganiem rozprzestrzeniania się wirusa SARS-CoV-2. Podobnie jak migracje zagraniczne, również migracje międzywojewódzkie w województwie śląskim cechowało saldo ujemne.

Starzenie się ludności

W województwie śląskim od wielu już lat mamy do czynienia z procesem demograficznego starzenia się ludności - zmniejsza się liczba osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, rośnie natomiast

populacja osób w wieku poprodukcyjnym. W 2021 roku udział osób w wieku przedprodukcyjnym¹³⁵ wynosił 17,2% (w Polsce – 18,2%). Na przestrzeni lat 2011-2021 można zauważyć spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym, przy czym do roku 2017 liczba osób należących do tej kategorii systematycznie malała, w latach 2017-19 wrastała, natomiast od 2020 r. ponownie zauważalny jest spadek osób w wieku przedprodukcyjnym. Prognoza zaktualizowana w 2015 roku przewiduje tendencję malejącą. Szacuje się, że w 2035 roku udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności będzie wynosił już tylko 14,5%, zaś w 2050 roku – 14,3%.

Odsetek osób w wieku produkcyjnym kształtował się w 2021 roku w województwie śląskim na poziomie 58,7% (w Polsce – 59,2%). W latach 2011-2021 liczba osób należących do tej kategorii zmalała. Zmniejszył się także ich udział w strukturze ludności. Prognoza GUS do roku 2050 przewiduje kontynuację obecnej tendencji. Udział ludności w wieku produkcyjnym w 2035 roku ma wynieść 61,1%, zaś w 2050 roku – 55,2%.

W 2021 roku odsetek osób w wieku poprodukcyjnym osiągnął w województwie śląskim poziom 24,1% (w Polsce – 22,6%). W ciągu ostatnich lat nastąpiło znaczne zwiększenie się zarówno liczby osób w wieku poprodukcyjnym, jak i udziału tej kategorii ludności. Prognoza ludności do 2050 roku przewiduje zmianę istniejącej tendencji. Liczba osób należących do kategorii wiekowych 60+/65+ w 2035 roku zmniejszy się, mimo to ich udział wyniesie 24,4%, zaś w 2050 roku – 30,5%.

Opisane powyżej tendencje będą skutkowały w przyszłości wzrostem wskaźnika obciążenia demograficznego. W 2021 roku jego wartość wyniosła w województwie śląskim 70,5 (w Polsce 69,0). Od roku 2016 wartość wskaźnika obciążenia demograficznego corocznie przekracza średnią krajową, a różnica pomiędzy średnimi stale się zwiększa na niekorzyść województwa śląskiego. Skutkiem tego będą m.in. problemy z zapewnieniem właściwej opieki rosnącej zbiorowości osób w podeszłym wieku.

Depopulacja

Depopulacja towarzyszy województwu śląskiemu od początku jego istnienia, tj. od 1999 roku. W latach 2011-2021 liczba mieszkańców tej części Polski zmniejszyła się z 4 626 357 do 4 455 877, czyli o 170 480 osób (o 3,7%). Prognoza demograficzna przewiduje dalsze zmniejszanie się liczby ludności województwa śląskiego. Do roku 2035 jego populacja ma się zmniejszyć o 384,5 tys., zaś do 2050 roku o 811,7 tys. Porównując dane z województwa śląskiego i Polski można zauważyć, że w województwie śląskim zmniejszenie się liczby ludności będzie miało znacznie bardziej gwałtowny charakter (do 2035 roku prognozuje się jej spadek o 7,8% w województwie śląskim oraz o 4,2% w Polsce, zaś do 2050 roku o 17,4% w województwie śląskim oraz o 10,8% w Polsce¹³⁶).

W okresie 2011-2021 największy procentowy spadek liczby mieszkańców dotknął podregion sosnowiecki i katowicki. Zmniejszenie się populacji zanotowano w 29 powiatach. Największe rozmiary proces ten

¹³⁵ 17 lat i mniej.

¹³⁶ Wskaźniki odnoszą się do wartości na koniec 2021 roku.

przyjmował w miastach na prawach powiatu: Sosnowcu, Częstochowie, Bytomiu, Świętochłowicach, Katowicach oraz Dąbrowie Górniczej. Dane nt. depopulacji występującej w poszczególnych rodzajach gmin wskazują, że jest to proces charakterystyczny dla obszarów miejskich.

Bezrobocie

W województwie śląskim, wg stanu na koniec lipca 2022 roku, liczba zarejestrowanych bezrobotnych wynosiła 68,7 tys. osób. W porównaniu z tym samym okresem ubiegłego roku stan bezrobocia zmniejszył się o 21,4%. W całym kraju analogiczny wskaźnik zmalał średnio o 16,9%. Wysokość stopy bezrobocia w województwie śląskim, według stanu na koniec lipca 2022 r., kształtowała się na poziomie 3,7% (w Polsce 4,9%). Rok wcześniej wskaźnik ten wynosił 4,7% (w Polsce 5,8%). Prawo do zasiłku posiadało 13,8% ogółu bezrobotnych (w kraju 13,9%). Długotrwałym bezrobociem dotkniętych było 48,1% ogółu bezrobotnych (w Polsce 54,7%).

Długotrwałe bezrobocie jest zjawiskiem szczególnie niekorzystnym, gdyż pozbawia dotknięte nim osoby i rodziny najważniejszego źródła dochodów, co zwiększa ryzyko popadnięcia w ubóstwo oraz powoduje konieczność ubiegania się o wsparcie z systemu pomocy społecznej. Brak pracy był w 2021 roku trzecim najczęstszym powodem korzystania z pomocy społecznej. Pomocą z tego tytułu objęto 21,2 tys. rodzin, a w nich 47,7 tys. osób. Stanowiły one 31,1% beneficjentów pomocy społecznej (w Polsce 32,6 %).

Ubóstwo

Do uchwycenia sytuacji w zakresie ubóstwa w poszczególnych województwach, powiatach, a nawet gminach można posłużyć się publikowanymi przez Główny Urząd Statystyczny danymi nt. liczby osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego. Liczba ta, odniesiona do ogółu ludności i wyrażona w procentach, została w niniejszym opracowaniu nazwana wskaźnikiem PKD. Przy interpretacji tego wskaźnika należy jednak być świadomym jego ograniczeń wynikających z faktu, że nie wszystkie osoby ubogie korzystają z pomocy społecznej.

W 2021 r. wskaźnik PKD w województwie śląskim wyniósł 1,4 % i był niższy od wskaźnika w Polsce o 0,8 p. proc., który wyniósł 2,2%. Analiza poziomu wskaźnika PKD wskazuje, że w województwie śląskim, podobnie jak w skali całego kraju, mamy do czynienia z silnym zróżnicowaniem przestrzennym występowania problemu ubóstwa. O ile na całym jego obszarze wskaźnik ten wyniósł w 2021 r. 1,4%, o tyle w poszczególnych podregionach wahał się od 1,0% w podregionie tuskim do 1,9% w podregionie bytomskim. W miastach na prawach powiatu był wyższy niż w powiatach ziemskich – 1,6% w stosunku do 1,3%. Rodzaj gminy, a co za tym idzie miejsce zamieszkania (miasto/wieś) tylko nieznacznie różnicował jego wartości - dało się zauważyć słabą tendencję, zgodnie z którą im gmina bardziej „miejska”, tym wskaźnik PKD wyższy.

W ramach zróżnicowania poziomu ubóstwa, województwo śląskie dzieli się na dwie części: uboższą – północną i bogatszą – południową. Dokładniejsza analiza przestrzenna, uwzględniająca podział na powiaty, pokazuje trzy główne ogniska ubóstwa w województwie śląskim: część północno-wschodnią (powiaty: częstochowski, myszkowski i zawierciański), część środkową (powiaty: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom, m. Chorzów, m. Zabrze, a także m. Ruda Śląska i m. Świętochłowice) oraz południowo-wschodnią (powiat żywiecki).

Wśród powiatów województwa śląskiego najwyższy poziom wskaźnika PKD zanotowano w miastach na prawach powiatu: m. Siemianowice Śląskie, m. Bytom oraz m. Chorzów i m. Zabrze, natomiast najniższe w: powiecie bielskim i pszczyńskim oraz w powiecie bieruńsko-lędzińskim i w m. Jaworzno.

Z kolei na poziomie gmin najwyższe odsetki osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego, zanotowano w gminach: Rajcza, Koniecpol, oraz w m. Siemianowice Śląskie.

Małżeństwa, rozwody i separacje

Od 2011 roku w zakresie liczby zawieranych małżeństw w województwie śląskim obserwuje się tendencję spadkową z niewielkimi wahaniami. W latach 2011-2021 liczba zawartych małżeństw zmniejszyła się o 25,1%. Najwyższą liczbą zawartych związków małżeńskich cechował się rok 2011 (25,5 tys.), natomiast najniższą rok 2020 (16,5 tys.). W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba małżeństw zawartych w województwie śląskim w 2021 roku wyniosła 4,3 i była nieco niższa niż średnia dla kraju (4,4).

W 2021 roku w województwie śląskim przez rozwód rozwiązano 7,5 tys. małżeństw. Na jego wartość, poza rzeczywistą tendencją do rozpadania się małżeństw, mają wpływ takie czynniki, jak: struktura wiekowa populacji czy też skłonność do zawierania związków małżeńskich. W analizowanym okresie, w województwie śląskim mamy do czynienia z tendencją spadkową z zauważalnymi wahaniami w zakresie liczby i wskaźnika rozwodów. Wskaźnik ten obrazuje przeciętną liczbę rozwodów na 1 tys. mieszkańców. W 2021 roku wyniósł on w województwie śląskim 1,7 (w Polsce 1,6).

W latach 2011-2021 wartość wskaźnika rozwodów w województwie śląskim była wyższa niż średnia dla całego kraju, choć z roku na rok różnica ta ma tendencję do zmniejszania się. W 2021 roku do głównych przyczyn orzekania rozwodów należały: niezgodność charakterów, niedochowanie wierności małżeńskiej, oraz nadużywanie alkoholu. Szczególnie niekorzystnie rozpad rodziny wpływa na dzieci, tymczasem w 2021 roku w województwie śląskim 57,3% ogółu rozwodów orzeczono w rodzinach z dziećmi. Wyższa wartość analizowanego wskaźnika w miastach na prawach powiatu może sugerować, że zjawisko rozwodów jest bardziej charakterystyczne dla mieszkańców miast niż wsi.

W 2021 roku w województwie śląskim orzeczono 133 separacji. Od 2011 roku mamy do czynienia z systematycznym spadkiem liczby orzeczeń w tym zakresie, przy czym, podobnie jak w przypadku rozwodów, wskaźnik natężenia zjawiska utrzymuje się na poziomie wyższym od średniej dla całego kraju.

Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego

Rodzina jako podstawowa grupa społeczna pełni szereg ważnych funkcji, do których należą m.in. funkcja opiekuńcza, socjalizacyjna, ekonomiczna czy prokreacyjna. Spotyka się jednak sytuacje, w których rodzina nie jest w stanie samodzielnie poradzić sobie z ich wypełnianiem. Na pojawienie się rodzin niewydolnych wychowawczo mają wpływ takie problemy społeczne jak: bezrobocie, ubóstwo, problemy alkoholowe, przemoc czy wydłużony czas pracy rodziców.

W 2021 r. w województwie śląskim z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego pomocą społeczną objęto 12,9 tys. rodzin liczących ogółem 39,7 tys. osób. Bezradność była piątą co do częstości przyczyną jej udzielania. Wsparciem z tego tytułu objęto 25,9% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. Generalnie w latach 2011-2021 w analizowanej dziedzinie mieliśmy do czynienia z trendem spadkowym. Przez cały ten okres wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim niższy niż w kraju, choć różnica ta systematycznie malała. W 2021 roku wyniósł on 8,9 (w Polsce 9,3). Daje się zauważyć tendencję, zgodnie z którą wartość analizowanego wskaźnika wzrasta wraz z udziałem ludności miejskiej.

Wspieranie rodziny i system pieczy zastępczej

Rodziny zmagające się z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi mogą otrzymać wsparcie ze strony asystenta rodziny / rodziny wspierającej oraz pomoc w formie pobytu dzieci w placówce wsparcia dziennego. W 2021 roku asystentów rodziny zatrudniało 96% gmin województwa śląskiego. W latach 2012-2021 liczba asystentów rodzin w województwie śląskim wzrosła o 109,8%, ze 194 asystentów na początku tego okresu do 407 asystentów w 2021 roku. W latach 2012-2021 liczba rodzin zobowiązanych przez sąd do pracy z asystentem rodziny w województwie śląskim wzrastała lawinowo – o ile w 2012 roku takich rodzin było 160 to w 2021 roku już 1 796 (wzrost o 1022%). W latach 2012-2017 rosła także liczba rodzin korzystających z usług asystenta rodziny. W 2012 roku było ich 1 974, a w 2021 roku – już 4 940. Oznacza to wzrost w latach 2012-2021 o 150,3%.

W latach 2012-2021 w województwie śląskim rosła także liczba placówek wsparcia dziennego o zasięgu gminnym. O ile na początku tego okresu było ich 147 to na końcu – 235 (wzrost o 59,9%). W tym samym okresie zwiększeniu uległa liczba miejsc w tychże placówkach z 4 905 w 2012 roku do 6 857 w 2021 roku (wzrost o 39,8%) oraz przeciętna liczba umieszczonych w nich dzieci z 3 693 w 2012 roku do 4 854 w 2021 roku (wzrost o 31,4%). Powiat może prowadzić lub zlecić prowadzenie placówki wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym. W 2021 roku w województwie śląskim działało 10 takich placówek, które dysponowały 374 miejscami, a przeciętna liczba umieszczonych w nich dzieci wynosiła 308.

W 2012 roku w województwie śląskim funkcjonowały 3 rodziny wspierające, z których pomocy korzystały 3 rodziny, natomiast w 2020 roku – funkcjonowała tylko 1 rodzina wspierająca. Największą liczbą rodzin wspierających charakteryzował się rok 2018. Było ich wtedy 8, a z ich pomocy korzystało 12 rodzin.

Dziecko, któremu nie można zapewnić opieki i wychowania w rodzinie biologicznej, postanowieniem sądu, może zostać umieszczone w jednej z dwóch form pieczy zastępczej - rodzinnej lub instytucjonalnej. Za organizację pieczy zastępczej odpowiada powiat, który zapewnia warunki do jej powstania i działania, m.in. organizuje wsparcie dla rodzinnej pieczy zastępczej oraz wyznacza organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, który z kolei zatrudnia koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej. W 2021 roku w województwie śląskim działało 35 organizatorów oraz 224 koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej. Liczba rodzin zastępczych / rodzinnych domów dziecka, z którymi pracowali koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej wyniosła 3 405.

Ogólna liczba dzieci przebywających na koniec 2021 r. w pieczy zastępczej rodzinnej i instytucjonalnej (na poziomie powiatów i samorządu województwa) wyniosła 9 696. Do głównych powodów umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej w 2021 roku należały: uzależnienie rodziców oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych.

Najbardziej preferowaną formą pieczy zastępczej jest piecza rodzinna. Liczba dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej w województwie śląskim na koniec 2021 r. wyniosła ogółem 7 456. W 2021 roku w województwie śląskim funkcjonowało 3,1 tys. rodzin zastępczych spokrewnionych, 1,5 tys. rodzin niezawodowych, 205 rodzin zawodowych, 58 rodzin pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i 16 specjalistycznych, oraz 95 RDD. W latach 2012-2021 odnotowano wzrost liczby rodzin zastępczych zawodowych (o 66,7%) oraz rodzinnych domów dziecka (o 265,4%). Z kolei spadki dotyczyły rodzin zastępczych spokrewnionych (o 16,3%), niezawodowych (o 21,0%), zastępczych rodzin zawodowych pełniących funkcję pogotowia rodzinnego (o 18,3%) oraz specjalistycznych (o 38,5%).

W 2021 roku w zastępczych rodzinach spokrewnionych przebywało 3,8 tys. dzieci, w rodzinach niezawodowych – 1,9 tys. dzieci, w rodzinach zawodowych ogółem - 1,1 tys. dzieci (w tym 286 dzieci w rodzinach pełniących funkcję pogotowia rodzinnego i 28 dzieci w rodzinach specjalistycznych) oraz 640 dzieci w rodzinnych domach dziecka. W latach 2012-2021 odnotowano wzrost liczby dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych zawodowych ogółem o 22,4 %, w tym w rodzinach pełniących funkcję pogotowia rodzinnego (o 0,7%) oraz w rodzinnych domach dziecka o 315,6%. Spadki odnotowano w przypadku dzieci umieszczonych w rodzinach spokrewnionych (o 15,6%), rodzinach niezawodowych (o 22,1%), oraz w rodzinach specjalistycznych (o 64,6%).

Dzieci, którym z różnych względów nie można zapewnić opieki i wychowania w rodzinnej pieczy zastępczej są kierowane do pieczy instytucjonalnej. Ten rodzaj pieczy zastępczej jest sprawowany w formie placówki opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej oraz interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego.

Ogólna liczba dzieci umieszczonych w 2021 r. w instytucjonalnej pieczy zastępczej wynosiła 2 240. W 2021 do najczęściej wymienianych przyczyn umieszczenia dzieci w placówkach instytucjonalnej pieczy

zastępczej należało uzależnienie rodziców od alkoholu oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze zobowiązane są zapewnić dzieciom całodobową opiekę i wychowanie oraz zaspokoić jego niezbędne potrzeby. Ponadto, realizują przygotowany we współpracy z asystentem rodziny plan pomocy dziecku, umożliwiają kontakt dziecka z rodzicami i innymi osobami bliskimi, podejmują działania w celu powrotu dziecka do rodziny, zapewniają dostęp do kształcenia dostosowanego do wieku i możliwości rozwojowych, obejmują dziecko działaniami terapeutycznymi oraz zapewniają korzystanie z przysługujących świadczeń zdrowotnych.

W 2021 roku w województwie śląskim funkcjonowały 174 placówki opiekuńczo-wychowawcze, w tym 159 o charakterze socjalizacyjnym, 7 interwencyjnych i 13 rodzinnych (placówki te mogły pełnić kilka funkcji jednocześnie)¹³⁷. Dysponowały one 2 255 miejscami, a przeciętna liczba umieszczonych w nich dzieci wynosiła 2 008. W latach 2012-2021 odnotowano wzrost liczby placówek ogółem (o 112,2%) oraz placówek pełniących funkcje socjalizacyjne (o 160,7%). Spadła natomiast liczba placówek interwencyjnych (o 41,7%), a także placówek rodzinnych (o 43,5%). W analogicznym okresie spadła liczba miejsc w placówkach (o 3,2%) i umieszczonych w nich dzieci (o 6,7%).

Regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne przeznaczone są dla dzieci wymagających szczególnej opieki, które ze względu na stan zdrowia potrzebują stosowania specjalistycznej opieki i rehabilitacji, a nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Interwencyjne ośrodki preadopcyjne przeznaczone są dla dzieci, które wymagają specjalistycznej opieki i w okresie oczekiwania na przysposobienie nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej. W 2021 roku na terenie województwa śląskiego działało 5 placówek instytucjonalnej pieczy zastępczej, które były prowadzone przez Samorząd Województwa Śląskiego lub na jego zlecenie. Dysponowały one 145 miejscami. W latach 2013-2021 w województwie śląskim w powyższych placówkach instytucjonalnej pieczy zastępczej zostało umieszczonych łącznie 1 145 dzieci, przy czym w samym tylko 2021 roku było ich 151.

W latach 2013-2021 spośród dzieci przebywających w placówkach instytucjonalnej pieczy zastępczej prowadzonych na zlecenie Województwa Śląskiego 394 zostało przysposobionych, skierowanych do rodzinnej pieczy zastępczej lub powróciło do rodziny biologicznej.

Samorząd Województwa Śląskiego realizuje zadanie zlecone z zakresu administracji rządowej, którym jest organizowanie i prowadzenie ośrodków adopcyjnych. Działalność ww. ośrodków polega na prowadzeniu procedur przysposobiania dzieci pozbawionych opieki, przy jednoczesnym zaspakajaniu naturalnej potrzeby posiadania dzieci przez dorosłych. Według stanu na koniec 2021 roku na terenie województwa śląskiego działało 8 ośrodków adopcyjnych. W latach 2012-2021 dzieci przysposobionych w przysposobieniu krajowym było łącznie 3 910, z tego 418 dzieci w 2021 roku. Dzieci przysposobionych, które posiadały orzeczenie o niepełnosprawności było w 2021 roku 13, a w latach 2012-2021 łącznie 101.

¹³⁷ W latach 2017-2018 w województwie śląskim funkcjonowała 1 placówka pełniąca funkcję specjalistyczno-terapeutyczną, lecz od 2019 roku na terenie województwa nie działają tego rodzaju placówki.

Rodziny, które zdecydowały się na adopcję i zakończyła się ona sukcesem są dalej wspierane. Mogą one korzystać ze wsparcia psychologiczno-pedagogicznego w postępowaniu postadopcyjnym, które w niniejszym opracowaniu należy interpretować jako liczbę przeprowadzonych konsultacji, których w 2021 roku było 452, a w latach 2012-2021 ich liczba wyniosła 5 526. Ośrodki adopcyjne prowadzą także poradnictwo. Łączna liczba udzielonych porad w latach 2012-2021 wyniosła 18 405, z tego w 2021 roku było udzielonych 1 999 porad. Ponadto, ośrodki adopcyjne prowadzą szkolenia dla kandydatów na rodziny przysposabiające. W latach 2012-2021 przeprowadzono ich łącznie 4 615, z tego w 2021 roku – 404.

Przemoc w rodzinie

W 2021 r. w województwie śląskim pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie objęto 1,1 tys. rodzin. Liczyły one ogółem 3,4 tys. osób. Wsparciem z tego tytułu objęto 2,2% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. W latach 2009-2014 w analizowanej dziedzinie zanotowano tendencją wzrostową, a od 2015 roku mimo wahań dało się zauważyć tendencję malejącą. Przez ostatnie 10 lat wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim niższy niż w kraju. W 2021 roku wyniósł on 0,76 (w Polsce 0,92). Daje się zauważyć wyższą wartość analizowanego wskaźnika w miastach na prawach powiatu niż w powiatach ziemskich

Niepełnosprawność

W momencie sporządzania opracowania nie było jeszcze dostępnych danych z Narodowego Spisu Powszechnego 2021. Natomiast według danych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 31 marca 2011 roku w województwie śląskim zamieszkiwało 552,1 tys. osób niepełnosprawnych. Wskaźnik liczby osób dotkniętych niepełnosprawnością na 1000 mieszkańców był nieco niższy od ogólnopolskiego.

W 2021 roku niepełnosprawność stanowiła stosunkowo częstą (4 miejsce) przyczynę korzystania z pomocy społecznej. Z powodu niepełnosprawności pomocą objęto w tym czasie 26,8 tys. rodzin liczących ogółem 42,1 tys. osób. Rodziny korzystające z pomocy z powodu niepełnosprawności stanowiły 27,5% ogółu rodzin objętych pomocą społeczną, a ich członkowie 0,9% ogółu mieszkańców województwa śląskiego. W latach 2011-2013 w analizowanej dziedzinie zanotowano wahania poziomu, a od 2013 roku możemy zaobserwować tendencję malejącą. Przez ostatnie 10 lat wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu niepełnosprawności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim znacząco niższy niż w kraju. W 2021 roku wyniósł on 9,5 (w Polsce 12,7).

Zaawansowany wiek

W ujęciu statystycznym poziom samodzielności jest ściśle związany z wiekiem. Jako wymagające w zdecydowanej większości przypadków stałego wsparcia uważane są osoby mające 80 i więcej lat. Na koniec 2021 roku w województwie śląskim takich osób było 209,9 tys. Stanowiły one 4,7% ogółu mieszkańców (w Polsce 4,3%). Od wielu już lat w analizowanej dziedzinie mamy do czynienia z tendencją wzrostową. Podobnie będzie w przyszłości. Prognoza do roku 2050 wskazuje na stały wzrost udziału osób w wieku 80+. Na koniec tego okresu będzie on wynosił w województwie śląskim 11,2%, natomiast w całej Polsce 10,4%.

Dostępne dane wskazują na tendencję nieznacznego wzrostu udziału osób w wieku 80 i więcej lat wraz ze wzrostem odsetka ludności miejskiej.

Alkoholizm

Generalnie w latach 2011-2021 w zakresie spożycia alkoholu na poziomie kraju mieliśmy do czynienia z trendem wzrostowym z niewielkimi wahaniami. Przeciętne jego spożycie (w litrach 100% alkoholu) na 1 mieszkańca wahało się w granicach od 9,3 w roku 2011 do 9,7 w roku 2021¹³⁸.

Pomoc społeczną z powodu alkoholizmu udziela się stosunkowo rzadko. W 2021 roku był on siódmą co do częstości przyczyną jej udzielania. W tymże okresie wsparciem z jego powodu objęto 5,0 tys. rodzin liczących łącznie 7,3 tys. osób. Generalnie w latach 2011-2021 w analizowanej dziedzinie mieliśmy do czynienia z trendem spadkowym. Ponadto należy zauważyć, że przez cały ten okres wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim znacznie niższy niż w kraju. Wyniósł on 1,6 (w Polsce 2,3). Należy jednak pamiętać, że uzależnienie od alkoholu może powodować inne problemy społeczne, z tytułu których przyznawana jest pomoc społeczna, takie jak: bezrobocie, ubóstwo, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, długotrwała lub ciężka choroba, niepełnosprawność itp.

Narkomania

Oszacowanie liczby problemowych użytkowników narkotyków jest zadaniem relatywnie trudnym. Informacji na temat skali zjawiska używania narkotyków w Polsce dostarcza *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce, za 2021 r.* Według powyższego źródła największa liczba zgłoszeń zatruc, podejrzeń zatruc przy udziale nowych narkotyków (dopalaczy) w 2021 roku dotyczyła województwa łódzkiego (187), wielkopolskiego (109) i śląskiego (45). Zgłoszenia z naszego regionu stanowiły 8,7% wszystkich zgłoszeń. Najwięcej osób zatrutych dopalaczami było w wieku 30-39 lat, następnie 19-24 lata i 25-29 lat. Wysokie wartości zatruc

¹³⁸ Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, <http://www.parpa.pl/index.php/badania-i-informacje-statystyczne/statystyki> [odczyt 05.10.2022 r.].

zanotowano także wśród osób powyżej 40 r.ż. Zdarzenia o charakterze zatrucia nowymi narkotykami dotyczą przede wszystkim mężczyzn (82,2% wszystkich zatruc)¹³⁹.

W 2021 roku, podobnie zresztą jak w latach poprzednich, narkomania była bardzo rzadką przyczyną udzielania pomocy społecznej. Załedwie 0,4% ogółu osób w rodzinach korzystających z tego rodzaju wsparcia otrzymało je z powodu narkomanii. Jednakże w latach 2011-2015 w analizowanej dziedzinie mieliśmy do czynienia z silnym trendem wzrostowym. Od 2016 roku następował spadek powyższego wskaźnika, natomiast w 2021 roku doszło do jego ponownego wzrostu – wartość wskaźnika wyniosła 1,33 (w Polsce - 1,65). W gminach miejskich i miejsko-wiejskich była ona znacznie wyższa w porównaniu z gminami wiejskimi, co może wskazywać, że zjawisko narkomanii jest typowe raczej dla mieszkańców miast niż wsi.

Bezdomność

Według danych MRiPS liczba osób bezdomnych zdiagnozowanych w trakcie ogólnopolskiego badania z lutego 2019 r. wynosiła w województwie śląskim 4,3 tys. osób. Podczas poprzedniego badania (przeprowadzonego w lutym 2017 r.) było ich o 11,0% mniej. Wśród osób bezdomnych w Polsce uwzględnionych podczas liczenia w 2019 r. 83,6% stanowili mężczyźni, 16,4% kobiety, natomiast 3,3% dzieci. Osoby przebywające w tym czasie w placówkach instytucjonalnych tworzyły frakcję liczącą 80,2%, natomiast poza placówkami instytucjonalnymi - 19,8%. W 2019 r. śląskie znalazło się na drugiej pozycji (zaraz za województwem mazowieckim) pod względem liczby osób bezdomnych. W ujęciu względnym (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców) województwo śląskie uplasowało się na 4 miejscu w kraju z wartością wskaźnika zbliżoną do średniej ze wszystkich województw.

Osoby bezdomne z racji swojej szczególnie trudnej sytuacji życiowej wymagają wsparcia systemu pomocy społecznej. W województwie śląskim w 2021 r. pomocą społeczną z powodu bezdomności objęto 5,4 tys. rodzin liczących łącznie 5,7 tys. osób. Członkowie rodzin objętych pomocą z tego tytułu stanowili 3,7% ogółu osób w rodzinach korzystających z pomocy społecznej. W latach 2011-2015 mieliśmy do czynienia z silnym trendem wzrostowym w zakresie liczby klientów, którym udzielono wsparcia z tytułu bezdomności. W 2016 roku powyższa tendencja uległa odwróceniu. Warto wspomnieć, że w latach 2011-2021 wskaźnik objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności na 1000 mieszkańców był w województwie śląskim zdecydowanie wyższy niż w kraju. W 2021 roku wyniósł on 1,3 (w Polsce 1,0).

Bezdomność to zjawisko charakterystyczne dla miast. W województwie śląskim w 2021 roku w gminach miejskich wskaźnik objętych pomocą społeczną z tytułu bezdomności w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wyniósł 1,56, w gminach miejsko-wiejskich 0,70, natomiast w wiejskich załedwie 0,39.

¹³⁹ Główny Inspektorat Sanitarny, *Raport Głównego...*, op. cit.

Przestępczość

W województwie śląskim w 2021 roku liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych wyniosła 121,2 tys. W latach 2011-2021 w dziedzinie tej mieliśmy do czynienia z tendencją spadkową. Jest ona zgodna z trendem dla całego kraju, jednakże wskaźniki przestępczości w województwie śląskim przez cały analizowany okres cechowały się wyższym poziomem w porównaniu do ogólnopolskich. W 2021 roku wskaźnik przestępstw stwierdzonych przez Policję na 1000 mieszkańców w województwie śląskim wyniósł 27,1 (w Polsce 21,5). Można zauważyć, że dużo wyższymi wskaźnikami analizowanego zjawiska charakteryzowały się miasta na prawach powiatu w porównaniu z powiatami ziemskimi.

Spadek poziomu wskaźnika przestępczości może wynikać z różnych czynników, w tym w szczególności z: faktycznego zmniejszenia się liczby popełnianych przestępstw, bierności społeczeństwa, bądź też niższej skuteczności organów ścigania. Dlatego też analizę danych dot. poziomu popełnianych przestępstw warto uzupełnić informacjami nt. poczucia bezpieczeństwa obywateli. Zgodnie z danymi CBOS w latach 2011-2022 odsetek osób, które obawiały się tego, że mogły zostać ofiarą przestępstwa wahał się, w granicach od 33% w połowie 2019 roku do 48% w połowie 2015 roku. Pod koniec analizowanego okresu (maj 2022 roku) jego wartość kształtowała się na poziomie 40%¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Poczucie bezpieczeństwa i zagrożenie przestępczością*, Komunikat z badań nr 76/2022, Warszawa 2022 r., s. 4, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_076_22.PDF, [dostęp 12.10.2022 r.].

4. Aneks

Tabela 11. Przyrost naturalny w latach 2011-2021.

Lata	Urodzenia żywe				Zgony				Przyrost naturalny			
	n		wsk. na 1000 mieszkańców		n		wsk. na 1000 mieszkańców		n		wsk. na 1000 mieszkańców	
	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie
2011	388 416	44 803	10,08	9,68	375 501	47 709	9,75	10,31	12 915	-2 906	0,34	-0,63
2012	386 257	44 565	10,02	9,64	384 788	49 028	9,99	10,61	1 469	-4 463	0,04	-0,97
2013	369 576	42 829	9,60	9,31	387 312	49 156	10,06	10,67	-17 736	-6 327	-0,46	-1,37
2014	375 160	42 720	9,75	9,32	376 467	47 831	9,78	10,41	-1 307	-5 111	-0,03	-1,11
2015	369 308	41 611	9,61	9,09	394 921	50 421	10,27	11,01	-25 613	-8 810	-0,67	-1,92
2016	382 257	42 742	9,95	9,36	388 009	48 958	10,10	10,73	-5 752	-6 216	-0,15	-1,36
2017	401 982	44 971	10,46	9,88	402 852	51 404	10,48	11,29	-870	-6 433	-0,02	-1,41
2018	388 178	42 596	10,11	9,38	414 200	52 159	10,78	11,49	-26 022	-9 563	-0,68	-2,11
2019	374 954	40 508	9,77	8,95	409 709	51 766	10,67	11,44	-34 755	-11 258	-0,91	-2,49
2020	355 309	38 151	9,26	8,46	477 355	60 054	12,45	13,32	-122 046	-21 903	-3,18	-4,86
2021	331 511	34 736	8,71	7,80	519 517	66 152	13,64	14,85	-188 006	-31 416	-4,94	-7,05

 Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 12. Migracje w latach 2011-2021.

Lata	Saldo migracji					
	migracje na pobyt stały - zagraniczne				migracje na pobyt stały - saldo migracji międzywojewódzkich (śląskie)	
	n		wsk. na 1000 mieszkańców		n	wsk. na 1000 mieszkańców
	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie		
2011	-4 334	-2 020	-0,11	-0,44	-3 652	-0,79
2012	-6 617	-2 604	-0,17	-0,56	-3 298	-0,71
2013	-19 904	-5 438	-0,52	-1,18	-3 880	-0,84
2014	-15 750	-3 531	-0,41	-0,77	-3 633	-0,79
2015	bd	bd	nd	nd	-3 449	-0,75
2016	1 505	-1 128	0,04	-0,25	-3 428	-0,75
2017	1 436	-986	0,04	-0,22	-3 260	-0,72
2018	3 612	-797	0,09	-0,18	-4 231	-0,93
2019	6 183	-442	0,16	-0,10	-4 275	-0,95
2020	4 483	-189	0,12	-0,04	-3 342	-0,74
2021	3 404	-793	0,09	-0,18	-3 690	-0,83

 Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 13. Struktura wiekowa ludności w latach 2011-2021.

Lata	Ludność ogółem		Ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), produkcyjnym (18-59/60) i poprodukcyjnym (60+/65+)											
	Polska	Śląskie	n						odsetek ludności					
			w wieku przedprodukcyjnym		w wieku produkcyjnym		w wieku poprodukcyjnym		w wieku przedprodukcyjnym		w wieku produkcyjnym		w wieku poprodukcyjnym	
			Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie
2011	38538447	4626357	7146551	790680	24738527	2998142	6653369	837535	18,5	17,1	64,2	64,8	17,3	18,1
2012	38533299	4615870	7066768	782781	24605558	2970023	6860973	863066	18,3	17,0	63,9	64,3	17,8	18,7
2013	38495659	4599447	6995362	776393	24422146	2934496	7078151	888558	18,2	16,9	63,4	63,8	18,4	19,3
2014	38478602	4585924	6942996	771201	24230162	2898050	7305444	916673	18,0	16,8	63,0	63,2	19,0	20,0
2015	38437239	4570849	6901795	767533	24002168	2858648	7533276	944668	18,0	16,8	62,4	62,5	19,6	20,7
2016	38432992	4559164	6895878	767290	23767614	2818424	7769500	973450	17,9	16,8	61,8	61,8	20,2	21,4
2017	38433558	4548180	6920652	770744	23517643	2776870	7995263	1000566	18,0	16,9	61,2	61,1	20,8	22,0
2018	38411148	4533565	6935523	772095	23269725	2735057	8205900	1026413	18,1	17,0	60,6	60,3	21,4	22,6
2019	38382576	4517635	6948706	772668	23025927	2694162	8407943	1050805	18,1	17,1	60,0	59,6	21,9	23,3
2020	38265013	4492330	6953639	772524	22771440	2653110	8539934	1066696	18,2	17,2	59,5	59,1	22,3	23,7
2021	38080411	4455877	6938395	768542	22527338	2613583	8614678	1073752	18,2	17,2	59,2	58,7	22,6	24,1

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 14. Prognoza ludności - województwo śląskie, lata 2025-2050.

Lata	Ludność									Wskaźnik obciążenia demograficznego - ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	
	ogółem		w tym wg:						n		odsetek ludności
			kategorii wieku			odsetek ludności					
	n	odsetek ludności Polski	w wieku przedprodukcyjnym	w wieku produkcyjnym	w wieku poprodukcyjnym	w wieku przedprodukcyjnym	w wieku produkcyjnym	w wieku poprodukcyjnym	n		
2025	4 369 747	11,6	718 972	2 647 696	1 003 079	16,5	60,6	23,0	65,0		
2030	4 245 178	11,4	646 230	2 581 037	1 017 911	15,2	60,8	24,0	64,5		
2035	4 107 861	11,3	597 159	2 508 736	1 001 966	14,5	61,1	24,4	63,7		
2040	3 964 581	11,1	560 786	2 415 010	988 785	14,1	60,9	24,9	64,2		
2045	3 821 464	11,0	539 706	2 237 800	1 043 958	14,1	58,6	27,3	70,8		
2050	3 680 615	10,8	525 435	2 032 058	1 123 122	14,3	55,2	30,5	81,1		

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 15. Liczba ludności w latach 2011-2021 oraz prognoza na lata 2025-2050.

Lata	Wartość		Przyrosty absolutne				Przyrosty stosunkowe (w %)			
			jednopodstawowy		łańcuchowy		jedno-podstawowy		łańcuchowy	
	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska
2011	4 626 357	38 538 447	0	0	x	x	0,00	0,00	x	x
2012	4 615 870	38 533 299	-10 487	-5 148	-10 487	-5 148	-0,23	-0,01	-0,23	-0,01
2013	4 599 447	38 495 659	-26 910	-42 788	-16 423	-37 640	-0,58	-0,11	-0,36	-0,10
2014	4 585 924	38 478 602	-40 433	-59 845	-13 523	-17 057	-0,87	-0,16	-0,29	-0,04
2015	4 570 849	38 437 239	-55 508	-101 208	-15 075	-41 363	-1,20	-0,26	-0,33	-0,11
2016	4 559 164	38 432 992	-67 193	-105 455	-11 685	-4 247	-1,45	-0,27	-0,26	-0,01
2017	4 548 180	38 433 558	-78 177	-104 889	-10 984	566	-1,69	-0,27	-0,24	0,00
2018	4 533 565	38 411 148	-92 792	-127 299	-14 615	-22 410	-2,01	-0,33	-0,32	-0,06
2019	4 517 635	38 382 576	-108 722	-155 871	-15 930	-28 572	-2,35	-0,40	-0,35	-0,07
2020	4 492 330	38 265 013	-134 027	-273 434	-25 305	-117 563	-2,90	-0,71	-0,56	-0,31
2021	4 455 877	38 080 411	-170 480	-458 036	-36 453	-184 602	-3,68	-1,19	-0,81	-0,48
2025	4 369 747	37 741 462	-256 610	-796 985	-86 130	-338 949	-5,55	-2,07	-1,93	-0,89
2030	4 245 178	37 185 073	-381 179	-1 353 374	-124 569	-556 389	-8,24	-3,51	-2,85	-1,47
2035	4 107 861	36 476 771	-518 496	-2 061 676	-137 317	-708 302	-11,21	-5,35	-3,23	-1,90
2040	3 964 581	35 668 232	-661 776	-2 870 215	-143 280	-808 539	-14,30	-7,45	-3,49	-2,22
2045	3 821 464	34 817 385	-804 893	-3 721 062	-143 117	-850 847	-17,40	-9,66	-3,61	-2,39
2050	3 680 615	33 950 569	-945 742	-4 587 878	-140 849	-866 816	-20,44	-11,90	-3,69	-2,49

* Przyrosty absolutne jednopodstawowe mówią o ile wzrosła / spadła wielkość zjawiska w analizowanym okresie, w stosunku do okresu bazowego. Przyrosty łańcuchowe wskazują natomiast o ile zmieniła się wartość zjawiska w analizowanym okresie, wobec jego wartości z okresu poprzedniego. Z kolei przyrosty względne obrazują o ile procent zmieniło się zjawisko w analizowanym okresie, w stosunku do bazowego (jednopodstawowe) lub poprzedniego (łańcuchowe).

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 16. Wskaźniki obciążenia demograficznego w latach 2011-2021.

Lata	Wskaźnik obciążenia demograficznego					
	ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym		ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym		ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	
	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie
2011	55,8	54,3	93,1	105,9	26,9	27,9
2012	56,6	55,4	97,1	110,3	27,9	29,1
2013	57,6	56,7	101,2	114,4	29,0	30,3
2014	58,8	58,2	105,2	118,9	30,2	31,6
2015	60,1	59,9	109,1	123,1	31,4	33,0
2016	61,7	61,8	112,7	126,9	32,7	34,5
2017	63,4	63,8	115,5	129,8	34,0	36,0
2018	65,1	65,8	118,3	132,9	35,3	37,5
2019	66,7	67,7	121,0	136,0	36,5	39,0
2020	68,3	69,5	120,9	135,7	37,4	40,0
2021	69,0	70,5	122,0	136,9	38,1	40,8

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 17. Wybrane elementy sytuacji na rynku pracy w latach 2015-2021, stan na koniec danego roku.

Wyszczególnienie			2015	2017	2019	2020	2021	Zmiana w latach 2020-2021	
								n	%
Liczba ludności w wieku produkcyjnym		Polska	24 002 168	23 517 643	23 025 927	22 771 440	22 385 400	-386 040	-1,7
		Śląskie	2 858 648	2 776 870	2 694 162	2 653 110	2 564 231	-88 879	-3,3
Bezrobotni zarejestr. ogółem	liczba	Polska	1 563 339	1 081 746	866 374	1 046 432	895 203	-151 229	-14,5
		Śląskie	148 508	94 687	66 521	91 032	76 324	-14 708	-16,2
	% ludności w wieku produkcyjnym	Polska	6,5	4,6	3,8	4,6	4,0	-0,6	-13,0
		Śląskie	5,2	3,4	2,5	3,4	3,0	-0,4	-11,8
Bezrobotni z prawem do zasiłku	wartości absolutne	Polska	217 315	159 583	142 455	167 769	119 342	-48 427	-28,9
		Śląskie	19 659	12 884	10 723	14 806	9 872	-4 934	-33,3
	% ogółu bezrobotnych	Polska	13,9	14,8	16,4	16,0	13,3	-2,7	-17,0
		Śląskie	13,2	13,6	16,1	16,3	12,9	-3,4	-20,7
Stopa bezrobocia rejestrowanego		Polska	9,8	6,6	5,2	6,3	5,8	-0,5	-7,9
		Śląskie	8,2	5,2	3,6	4,9	4,3	-0,6	-12,2
Długotrwale bezrobotni	liczba	Polska	880 286	594 789	432 438	515 776	506 454	-9 322	-1,8
		Śląskie	80 389	49 135	29 024	37 793	39 054	1 261	3,3
	% ogółu bezrobotnych	Polska	56,3	55,0	49,9	49,3	56,6	7,3	14,8
		Śląskie	54,1	51,9	43,6	41,5	51,2	9,7	23,3

Źródło: 1) Wortal Publicznych Służb Zatrudnienia, <http://www.psz.praca.gov.pl>, 2) Wojewódzki Urząd Pracy w Katowicach, <http://wupkatowice.praca.gov.pl/>, 3) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL>.

Tabela 18. Stopa bezrobocia i liczba zarejestrowanych bezrobotnych - województwo śląskie wg terytoriów, stan na koniec 2021 r.

Wyszczególnienie		Liczba ludności w wieku produkcyjnym	Bezrobocie		
			stopa bezrobocia	bezrobotni zarejestrowani	
				liczba osób	% ludności w wieku produkcyjnym
Śląskie		2 564 231	4,3	76 324	3,0
Podregiony	bielski	383 780	4,1	10 956	2,9
	bytomski	249 053	6,8	9 460	3,8
	częstochoowski	286 958	5,6	11 010	3,8
	gliwicki	262 203	4,0	7 766	3,0
	katowicki	415 001	2,6	9 414	2,3
	rybnicki	359 701	4,6	9 486	2,6
	sosnowiecki	375 583	5,7	13 505	3,6
	tyski	231 952	2,8	4 727	2,0
Typy powiatów	miasta na prawach powiatu	1 406 379	4,3	40 200	2,9
	powiaty ziemskie	1 157 852	5,6	36 124	3,1
Rodzaje gmin	miejskie	1 830 923	bd	bd	3,1
	miejsko-wiejskie	214 257	bd	bd	3,5
	wiejskie	519 051	bd	bd	3,1

 Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 19. Zagrożenie ubóstwem w latach 2011-2021 (według przyjętych w danym roku granic ubóstwa)*.

Lata	Granice ubóstwa					
	Relatywna		Ustawowa		Minimum egzystencji	
	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie
2011	16,9	12,3	6,6	4,8	6,8	4,8
2012	16,3	11,3	7,2	4,8	6,8	4,5
2013	16,2	11,2	12,8	8,3	7,4	4,9
2014	16,2	11,9	12,2	8,9	7,4	4,7
2015	15,5	10,7	12,2	7,8	6,5	3,4
2016	13,9	10,3	12,7	9,0	4,9	3,0
2017	13,4	7,5	10,7	6,3	4,3	1,8
2018	14,2	9,5	10,9	7,4	5,4	2,9
2019	13,0	9,1	9,0	5,7	4,2	2,3
2020	11,8	bd	9,1	bd	5,2	bd
2021	12,0	bd	6,5	bd	4,2	bd

* Odsetek osób w gospodarstwach domowych zagrożonych ubóstwem wg rodzajów granic ubóstwa.

 Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 20. Osoby w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego (wskaźnik PKD) jako odsetek ogółu ludności - województwo śląskie wg terytoriów w 2021 r.

Wyszczególnienie		Liczba ludności	Osoby w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdujących się poniżej kryterium dochodowego	
			liczba ludności	% ludności
Śląskie		4 455 877	63 964	1,4
Podregiony	bielski	662 852	7 360	1,1
	bytomski	432 025	8 006	1,9
	częstochowski	501 095	8 494	1,7
	gliwicki	459 071	7 078	1,5
	katowicki	715 942	12 458	1,7
	rybnicki	625 462	7 170	1,1
	sosnowiecki	662 601	9 531	1,4
	tyski	396 829	3 870	1,0
Typy powiatów	miasta na prawach powiatu	2 470 410	38 943	1,6
	powiaty ziemskie	1 985 467	25 025	1,3
Gminy wg rodzaju	miejskie	3 212 009	49 034	1,5
	miejsko-wiejskie	369 191	4 552	1,2
	wiejskie	874 677	10 383	1,2

* Wyliczono na podstawie stanu ludności w 2021 r. przed jej aktualizacją przez GUS oraz na podstawie stanu ludności w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej, znajdującej się poniżej kryterium dochodowego aktualnej na dzień 22.11.2022 r.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 21. Małżeństwa, separacje i rozwody w latach 2011-2021.

Lata	Małżeństwa				Separacje				Rozwody			
	n		wsk. na 1000 mieszkańców		n		wsk. na 10 tys. mieszkańców		n		wsk. na 1000 mieszkańców	
	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie
2011	206 471	25 495	5,36	5,51	2 843	518	0,74	1,12	64 594	8 329	1,68	1,80
2012	203 850	24 925	5,29	5,4	2 515	436	0,65	0,94	64 432	8 493	1,67	1,84
2013	180 396	22 225	4,69	4,83	2 216	391	0,58	0,85	66 132	8 602	1,72	1,87
2014	188 488	22 765	4,9	4,96	1 918	336	0,5	0,73	65 761	8 230	1,71	1,79
2015	188 832	22 338	4,91	4,89	1 700	275	0,44	0,6	67 296	8 249	1,75	1,80
2016	193 455	22 970	5,03	5,04	1 612	250	0,42	0,55	63 497	8 185	1,65	1,80
2017	192 576	22 449	5,01	4,94	1 569	267	0,41	0,59	65 257	8 014	1,70	1,76
2018	192 443	22 242	5,01	4,91	1 254	267	0,33	0,59	62 843	8 152	1,64	1,80
2019	183 371	21 132	4,78	4,68	1 182	212	0,31	0,47	65 341	7 965	1,70	1,76
2020	145 045	16 529	3,79	3,68	720	120	0,19	0,27	51 164	6 114	1,34	1,36
2021	168 324	19 088	4,42	4,28	751	133	0,20	0,30	60 687	7 463	1,59	1,67

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.

Tabela 22. Rozwody wg przyczyn* w województwie śląskim w 2021 r. (N=11 494)

Przyczyny	Ogółem	
	n	%
Niezgodność charakterów	5 031	43,8
Niedochowanie wierności małżeńskiej	1 597	13,9
Nadużywanie alkoholu	1 291	11,2
Nieporozumienia na tle finansowym	1 066	9,3
Naganny stosunek do członków rodziny	870	7,6
Dłuższa nieobecność	534	4,6
Różnice światopoglądowe	645	5,6
Trudności mieszkaniowe	121	1,1
Niedobór seksualny	139	1,2
Inne	82	0,7
Narkotyki	67	0,6
Hazard	51	0,4

Uwaga: rozwody wg przyczyn nie sumują się do ogólnej liczby rozwodów, gdyż dany związek małżeński mógł zostać rozwiązany z powodu więcej niż jednej przyczyny.

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 23. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Lata	Liczba rodzin objętych pomocą (Śląskie)	Liczba osób w rodzinach		Liczba mieszkańców		Osoby objęte pomocą na 1000 mieszkańców	
		Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska
2011	23 983	88 786	913 706	4 626 357	38 538 447	19,19	23,71
2012	23 868	84 581	876 519	4 615 870	38 533 299	18,32	22,75
2013	25 050	87 849	884 942	4 599 447	38 495 659	19,1	22,99
2014	24 285	84 697	820 968	4 585 924	38 478 602	18,47	21,34
2015	23 213	80 831	764 052	4 570 849	38 437 239	17,68	19,88
2016	20 823	70 866	657 733	4 559 164	38 432 992	15,54	17,11
2017	18 194	59 741	555 263	4 548 180	38 433 558	13,14	14,45
2018	17 817	57 296	512 521	4 533 565	38 411 148	12,64	13,34
2019	16 474	51 541	459 407	4 517 635	38 382 576	11,41	11,97
2020	15 212	47 077	412 460	4 492 330	38 265 013	10,48	10,78
2021	12 854	39 655	354 455	4 455 877	38 080 411	8,90	9,31

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 24. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu przemocy w rodzinie w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Lata	Liczba rodzin objętych pomocą (Śląskie)	Liczba osób w rodzinach		Liczba mieszkańców		Osoby objęte pomocą na 1000 mieszkańców	
		Śląskie	Polska	Śląskie	Polska	Śląskie	Polska
2011	1 853	6 116	56 239	4 626 357	38 538 447	1,32	1,46
2012	1 925	6 230	63 035	4 615 870	38 533 299	1,35	1,64
2013	2 158	7 030	68 284	4 599 447	38 495 659	1,53	1,77
2014	2 193	7 310	68 894	4 585 924	38 478 602	1,59	1,79
2015	1 902	6 364	63 415	4 570 849	38 437 239	1,39	1,65
2016	1 718	5 706	56 362	4 559 164	38 432 992	1,25	1,47
2017	1 378	4 361	55 157	4 548 180	38 433 558	0,96	1,44
2018	1 363	4 425	45 289	4 533 565	38 411 148	0,98	1,18
2019	1 113	3 437	43 998	4 517 635	38 382 576	0,76	1,15
2020	1 044	3 428	38 387	4 492 330	38 265 013	0,76	1,00
2021	1 052	3 406	35 082	4 455 877	38 080 411	0,76	0,92

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPIPS-03 / MRPIPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 25. Osoby niepełnosprawne wg województw w 2011 r.

Województwa	Liczba osób niepełnosprawnych wg NSP 2011				
	n	pozycja	udział	na 1000 mieszkańców	
			(w %)	wartość	pozycja
POLSKA	4 697 048	x	100	122	x
Dolnośląskie	383 758	5	8,2	132	4
Kujawsko-pomorskie	264 313	9	5,6	126	7
Lubelskie	311 796	7	6,6	143	2
Lubuskie	170 537	13	3,6	167	1
Łódzkie	333 760	6	7,1	131	5
Małopolskie	394 309	4	8,4	118	12
Mazowieckie	515 697	2	11	98	16
Opolskie	103 153	16	2,2	102	15
Podkarpackie	249 530	10	5,3	117	13
Podlaskie	131 758	15	2,8	110	14
Pomorskie	284 499	8	6,1	125	8
Śląskie	552 138	1	11,8	119	11
Świętokrzyskie	165 680	14	3,5	129	6
Warmińsko-mazurskie	197 293	12	4,2	136	3
Wielkopolskie	428 770	3	9,1	124	9
Zachodniopomorskie	210 057	11	4,5	122	10

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, *Wyniki spisu NSP 2011*, <http://www.stat.gov.pl>.

Tabela 26. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu alkoholizmu w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Lata	Liczba rodzin objętych pomocą (Śląskie)	Liczba osób w rodzinach		Osoby objęte pomocą na 1000 mieszkańców	
		Śląskie	Polska	Śląskie	Polska
2011	7 350	15 132	194 035	3,27	5,03
2012	7 605	15 215	186 542	3,30	4,84
2013	7 821	15 285	185 340	3,32	4,81
2014	7 794	14 696	173 592	3,20	4,51
2015	7 747	14 388	164 321	3,15	4,28
2016	7 566	13 258	146 336	2,91	3,81
2017	7 245	11 984	133 436	2,63	3,47
2018	6 708	10 708	118 391	2,36	3,08
2019	5 882	9 012	104 244	1,99	2,72
2020	5 137	7 755	92 092	1,73	2,41
2021	5 009	7 339	87 079	1,65	2,29

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 27. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu narkomanii w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Lata	Liczba rodzin objętych pomocą (Śląskie)	Liczba osób w rodzinach		Osoby objęte pomocą na 10 tys. mieszkańców	
		Śląskie	Polska	Śląskie	Polska
2011	292	510	5 286	1,10	1,37
2012	315	549	5 208	1,19	1,35
2013	369	628	5 952	1,37	1,55
2014	446	848	6 641	1,85	1,73
2015	475	871	7 537	1,91	1,96
2016	461	756	6 770	1,66	1,76
2017	439	691	6 855	1,52	1,78
2018	453	692	6 705	1,53	1,75
2019	412	605	6 166	1,34	1,61
2020	362	525	5 889	1,17	1,54
2021	389	594	6 300	1,33	1,65

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 28. Liczba osób w rodzinach objętych pomocą społeczną z powodu bezdomności w województwie śląskim w latach 2011-2021.

Lata	Liczba rodzin objętych pomocą (Śląskie)	Liczba osób w rodzinach		Osoby objęte pomocą na 1000 mieszkańców	
		Śląskie	Polska	Śląskie	Polska
2011	5 054	6 188	41 760	1,34	1,08
2012	5 449	6 660	43 206	1,44	1,12
2013	5 870	7 048	45 097	1,53	1,17
2014	6 157	7 370	45 168	1,61	1,17
2015	6 334	7 502	44 597	1,64	1,16
2016	6 233	7 166	42 513	1,57	1,11
2017	6 198	6 914	41 001	1,52	1,07
2018	5 831	6 370	38 443	1,41	1,00
2019	5 589	5 987	38 640	1,33	1,01
2020	5 412	5 746	37 703	1,28	0,99
2021	5 392	5 684	38 768	1,28	1,02

Źródło: 1) Centralna Aplikacja Statystyczna, sprawozdania *MPiPS-03 / MRPiPS-03 / MRiPS-03*, meldunki za lata 2011-2021, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start#>.

Tabela 29. Liczba osób bezdomnych zdiagnozowanych w trakcie ogólnopolskich badań przeprowadzonych w nocy 8/9 lutego 2017 r. oraz w nocy 13/14 lutego 2019 r.

Wyszczególnienie	Lata			Zmiana w latach 2017-2019	
	2017	2019		n	%
		n	wsk. na 1000 miesz.		
dolnośląskie	2 957	2 844	0,98	-113	-3,8
kujawsko-pomorskie	1 815	1 557	0,75	-258	-14,2
lubelskie	991	836	0,39	-155	-15,6
lubuskie	886	812	0,8	-74	-8,4
łódzkie	2 062	1 788	0,72	-274	-13,3
małopolskie	2 054	1 893	0,56	-161	-7,8
mazowieckie	4 785	4 278	0,79	-507	-10,6
opolskie	900	849	0,86	-51	-5,7
podkarpackie	1 099	933	0,44	-166	-15,1
podlaskie	693	646	0,55	-47	-6,8
pomorskie	3 319	3 014	1,29	-305	-9,2
śląskie	4 782	4 255	0,94	-527	-11
świętokrzyskie	762	794	0,64	32	4,2
warmińsko-mazurskie	1 156	1 071	0,75	-85	-7,4
wielkopolskie	2 668	2 482	0,71	-186	-7
zachodniopomorskie	2 479	2 278	1,34	-201	-8,1
POLSKA	33 408	30 330	0,79	-3 078	-9,2

Źródło: 1) Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz ludzi bezdomnych w województwach w roku 2016 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych*, Warszawa 2017, s. 5, *Sprawozdanie z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach w roku 2018 oraz wyniki Ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych*, Warszawa 2019, s. 5, 2) Główny Urząd Statystyczny, *Bank Danych Lokalnych*, www.stat.gov.pl/bdl.